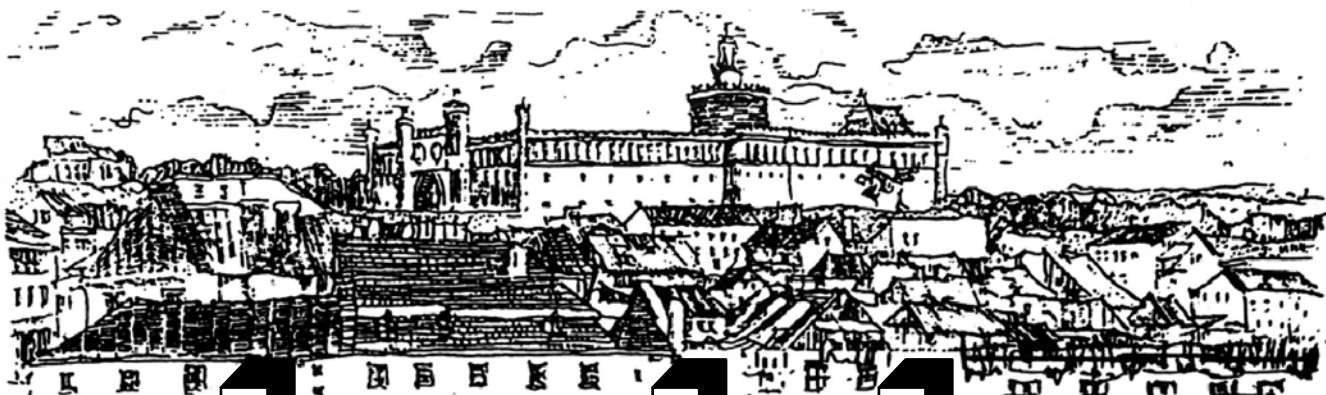

קול לובלין

ופולאבי

"לובלינער שטימע"

שנתון ארגוני הלובלינאים בישראל ובחו"ל • יערלעכע אויסגאבע פון די לובלינער אין ישראל און אין די תפוצות

מס' 61 • חשוון תשפ"ו • www.kollublin.wordpress.com • נובמבר 2025

הסעודה השנתית העשירית

The 10th annual banquet

צילום: דימה ולרשטיין

התוכן - אינהלט

עמותת יוצאי לובלין
וסביבותיה לדורותיהם
LUBLIN AND VICINITY JEWISH
HERITAGE ASSOCIATION

שאלות, בקשות, הערות, הארות, מכתבים ניתן להפנות אל:

יו"ר העמותה: **צביקה שולמן**
טלפון: 050-7306403
shulman.tzvika@gmail.com

רכזת העמותה: **איטה פישברג**
טלפון: 052-2214312
lublinassociation@gmail.com

עורכת "קול לובלין": **נטע אבידר**
טלפון: 055-6664561
nachum_a@bezeqint.net

"קול לובלין" שנתון

עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם
Lublin and vicinity Jewish Heritage Association

המערכת:

נטע זיטומירסקי-אבידר, יהודית מאיר
עריכה לשונית: שמוליק אבידר
המייסד והעורך הראשון: דוד שטוקפיט

דנה קורלנד - עיצוב ומיתוג גרפי

050-7377579

f danakur22@gmail.com

צביקה שולמן / דבר יושב-ראש העמותה 3

האזכרה השנתית - יום השואה 2025 6

הכינוס השנתי 2024 8

בין "חג הקציר" ל"פוגת מוות"

יוזף מרשל / "חג הקציר": ההוצאה להורג ב-3 בנובמבר 1943 10
פול צלאן / פוגת מוות 12
המוזיקה ב"פוגת מוות" 14
תומש פייטרשביץ' / חזיון המסתורין "לובלין. פוגת מוות" - 3 בנובמבר 2024 ... 16

אסתר טיקוצ'ינסקה - סיפור ועדות

ברגי'ט וקס / הרוזן קסאוורי גרוכולסקי (1903-1947) 20
אסתר טיקוצ'ינסקה-ארונסון לבית הלברשטט (הלינה מייבסקה) / עדות 24
נטע אבידר / דבר העורכת: המלצה לקוראנו 29

גרודצקה 21, משכנו של תיאטרון אמ. פעם גרה כאן המשפחה שלי

מינה שחר וינשטיין / וולסקה 2, גרודצקה 21 30
טוני סימונס / כאב שקוף: אח ואחות, בובע וחלון זכוכית בשער העיר 34

דור לדור יביע אומר

מלכה בורשטין / סיפורים על סבא וסבתא: משפחת דקר 38
איתמר חריטן / "קפה לובלין": מפגש ייחודי של ועד עמותת
יוצאי לובלין ופולאוו בנושא המשפחות בין-דורית 47
יהודית מאיר ואיתמר חריטן / ליד פנקסה של לובלין - ביים פנקס פון לובלין 49
דברת טומפסון / פרידה מאיתמר חריטן 55

טיולי מורשת

דני אדמון / סיור בשכונות "המזכרות" בירושלים 56
נטע אבידר / הספריה הלאומית - מבנה אדריכלי מונומנטלי 68
איטה פישברג / ביקור חברי העמותה בספרייה הלאומית 70

מפגש חברים בחנוכה: קורצ'אק מבקר בלובלין, חלם ופולאבי 72

הסעודה השנתית 75

המטבח של יהודי פולין

מלכה בורשטין / בחזרה לקאשה מיט פלעצלאך 80

תרומות - באשטיירונגען - DONATIONS

תרומות שנתקבלו מאוגוסט 2024 עד אוגוסט 2025 82

ENGLISH

Tzvika Shulman / From the Chairman's Desk 2 (99)
Solidarity 4 (97)
Tomasz Pietrasiewicz / The mystery play "Lublin. Fugue of death" .. 6 (95)
Brigitte Waks / Count Ksawery Grocholski 8 (93)
Tony Simmons / Two siblings, one Bubba and a 'real pane' 12 (89)
In Memory 16 (85)

דבר יושב-ראש העמותה

צביקה שולמן

שלום חברים וחברות,

שנתיים עברו מתחילת מלחמת השבעה באוקטובר. שמונים ושתיים שנים עברו מההכרזה של הנאצים בפולין כי לובלין "נקייה מיהודים", הכרזה אשר ניתנה לאחר שיהודים גורשו, הורעבו, חלו, מתו ונרצחו בכל הדרכים האפשריות. מאז (וגם קודם) ועד עכשיו, וכנראה גם בעתיד, נמשיך להילחם - להיפצע ולפצוע, להיפגע ולפגוע, להיות מגורשים ולגרש, למות ולהרוג.

עד מתי???

המציאות שלנו עצובה. למרות זאת החיים נמשכים: השורדים שרדו, ואלה שלא - אנחנו ממשיכים לזכור ולהזכיר אותם. יש מסיבות, ארוחות, חתונות, לידות, אומנות, הצלחות ועוד ועוד. המצב זהה בקרב חברי העמותה שלנו. למרות כל הניסיון שנצבר; למרות כל הסבל האנושי שמשפחותינו סבלו; למרות כל החקירה, הסיפורים והשיתוף - אנחנו לא מצליחים לצאת ממעגל הסבל הזה.

עד מתי???

אני כואב מאוד את הידע שנצבר אצלי. אין לי עצה, תשובה או פתרון. אנחנו כעמותה מוציאים גיליון נוסף של "קול לובלין", גיליון שמצטרף לשישים העיתונים הקודמים בגאווה גדולה. אנו מטיילים בארץ ולפעמים בחו"ל, עורכים כינוסים, אזכרות, ערבי תרבות וארוחות משותפות בהצלחה וברצון גדול. למרות זאת העתיד אינו ברור: חברי העמותה מתבגרים, מעט מדי מבני הדור השלישי מצטרפים אליה, ובדומה למצב המדינה מצבה של העמותה "לא ברור".

אנחנו נמשיך! כי אין לנו ברירה.

אנחנו ננסה להשפיע גם כשאין רצון להקשיב.

אנחנו ננסה להקשיב לכל שיח, דעה או רעיון שיקדמו אותנו לעתיד טוב יותר.

אני רוצה להודות לכל חברי ועד העמותה, שמתנדבים במהלך כל השנה ופועלים בכל מרצם להגשמת רעיונות העמותה:

- נטע אבידר, עורכת "קול לובלין" שידה ורוחה בכל דבר;
- איטה פישברג, רכזת העמותה; יהודית מאיר, שאחראית על מפגשי הוועד עם יוצאי לובלין בחו"ל;
- דני אדמון, שָׁמֹן על התרבות והטיולים בעמותה;
- דברת טומפסון, שהארוחה השנתית המוצלחת היא בזכותה;
- לעידית יסעור על פעילותה באירועים של העמותה ולרבים אחרים שעוזרים ותורמים, תרתי משמע, במהלך השנה.
- צילה מצרי, צילה טמיר וחנה שטרנשוס, נציגות פולאווי בוועד העמותה, שתמיד עוזרות בכל הנושאים.
- תודה מיוחדת לגזבר יובל אבידר; לעורך הלשוני שמוליק אבידר; לאמיר מליק, האיש הטכני שלנו;

כל הכבוד!

קבלה על תרומה זו למס הכנסה כהוצאה מופקרת
לצורך תרומה ו"להתקזז עם המדינה". אנא השתמשו
באפשרות זו לצורך תרומתכם.

אני מאחל לכולנו שנה קלה, רגועה ושמחה.

צביקה שולמן,

יו"ר עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם

אני רוצה להודות לאנשי "שער גרודצקה - תיאטרון
NN" בלובלין, ובייחוד לויטק ותומק, על פועלם
בשלושים וחמש השנים האחרונות ובשנים שעוד
יבואו. יש לנו מזל גדול שהם בחרו להקדיש את פועלם
לנושאים הקרובים לליבנו.

אנחנו מבקשים להודות לכל מי שתרם השנה לעמותה
ממיטב כספו. השנה אגף מס הכנסה אישר לעמותה
זכאות מס לתרומות (סעיף 46). משמעות הדבר היא
שכל מי שתורם למעלה מ-200 ש"ח לעמותה, יכול להגיש

הכינוס השנתי

עמותת יוצאי לובלין
וסביבותיה לדורותיהם
LUBLIN AND VICINITY JEWISH
HERITAGE ASSOCIATION

יום חמישי, 27 בנובמבר 2025
ז' בכסלו תשפ"ו, בשעה 18:00

בבית שלום עליכם, רח' ברקוביץ 2 תל-אביב (מאחורי בית המשפט)

בתוכנית:

18:00 התכנסות ורישום

18:10 **טקס זיכרון** ליוצאי לובלין ופולאבי וסביבותיהן

19:00 **קבלת פנים רשמית וכיבוד בהשתתפות:**

- מאצ'י חוניה, שגריר פולין בישראל
- ויטק דברובסקי, סגן מנהל תיאטרון NN בלובלין
- חברי תיאטרון נפש מירשאל

19:30 **הקרנת בכורה של הסרט "גימפל תם חוזר ללובלין"**
בסיום הסרט יתקיים פאנל שאלות ותשובות

לתשומת לבכם! הפעם יש להירשם מראש אצל:

צביקה 050-730-6403 או נטע 055-666-4561 או עידית 054-483-1635

קול ששון וקול שמחה - קול חתן וקול כלה

מזל טוב

ליקירתנו טל שוורץ לרגל נישואיה עם בחיר ליבה יורי ודניאפין

Tal Schwartz & Yuri Vedenyapin

בישיבת חכמי לובלין

זוהי החתונה הראשונה של יהודים תושבי העיר
המתקיימת בישיבה מאז מלחמת העולם השנייה.

חבריכם בעמותת יוצאי לובלין ופולאווי שולחים לכם את מלוא אהבתם וברכותיהם.

צילום: מיכא שודז'ינסקי Photographs: Michał Siudzinski

האזכרה השנתית

הטקס מוקדש השנה לזכרה של הסופרת אנה לנגפוס בת לובלין (1920 - 1966)

על קורות חייה במלחמה, מהיום הראשון עד האחרון, כתבה אנה ברומן האוטוביוגרפי "גפרית ומלח". ספרה נפתח בלובלין ונסגר בלובלין. הספר יצא לאור בשנת 1960.

עם הופעתו זכה הספר בפרס שארל ויזן, הפרס הספרותי הגבוה ביותר בשווייץ. ספרה השני "מטען החול" יצא לאור ב-1962. הספר זכה בפרס גונקור - הפרס הספרותי החשוב ביותר בצרפת ומהחשובים ביותר בעולם.

אנה לנגפוס
Anna Langfus

יום השואה 2025

סרקו לצפייה

יוסי דקר מספר את הגדת החורבן
של קהילת לובלין
Yossi Dakar tells the story
of Lublin's community destruction

סרקו לצפייה

יהודית מאיר בשיר הפרטיזנים היהודים
והנכד יהונתן מלווה בגיטרה
Judith Mayer sings the Partisan Song;
grandson Jonathan accompanies her on a guitar

עידית יסעור ולאח משולם
בסיפור חייה של אנה לנגפוס
Idit Yasur and Lea Meshulam
tell the life story of Anna Langfus

גב' מגדלנה קוקולה, מנהלת המכון הפולני
Magdalena Kukula, Director of The Polish Institute

צילומים: דברת טומפסון

הכינוס השנתי - נובמבר 2024

הדלקת נרות

את הטקס פתחנו בהדלקת נרות לזכר חברינו היקרים שנפטרו ונהרגו במהלך השנה.

איציק סער, נתן ניישטין, רוני גיטר מקיבוץ נירים, דרור אור ואשתו יונת מקיבוץ בארי, אלכס דנציג מקיבוץ ניר עוז.

נר שישי לא "לזכר" אלא "למען".

תבדל"א גילי לוי נכדתו של איציק סער הדליקה נר למען החטופים - להשבתם במהרה הביתה.

שישים שנה ל"קול לובלין"

על רקע תפאורה מדהימה וכיבוד עשיר חגגנו כינוס שהוקדש לביטאון הוותיק שלנו.

לכבוד יום הולדתו השישים של "קול לובלין" סקרנו את כותרות העיתון במהלך השנים והצגנו שני נושאים שדלינו מתוך אוצרות העיתון. בחרנו נושאים שנפרסו בהמשכים על פני רצף של גיליונות, ונבנו בהשתתפות רחבה של חברי הארגון:

- יצחק קוה: לגאול את שמו מן השכחה
- בית הילדים בלובלין אחרי המלחמה

הכינוס התקיים השנה בבית וילנה בתל-אביב, בנוכחות שגריר פולין בישראל ובברכתו, ואורחים רבים.

טומק פייטרשביץ מתיאטרון NN בלובלין שלח לנו ברכה מוקלטת.

ההפתעה הייתה הקרנת סרט מקורי קצר וסוחף לרגל 60 שנה ל"קול לובלין", שזכה לתשואות נלהבות.

סרקו את הברקוד
לצפייה בסרט

איטה פישברג, שרה פרי ומרים שמואלי בסיפור בית הילדים

משפחת ניישטיין והדף הפתוח לזכר נתן
Naisthein family and the open page in commemoration of Nathan

ניר ושלי סער עם תמונתו של אבא איציק בעיתון
Nir and Shelly Saar with picture of the late father Itsik in Kol Lublin

צילומים: דימה ולרשטיין

ANNUAL GATHERING OF LUBLIN AND VICINITY ASSOCIATION 2024

מימין הקונסולית
Jolanta Srebrakowska Poland's Consul
משמאל אשת השגריר
Bożena Hunia wife of Poland's Ambassador

שגריר פולין בישראל, ליד מנחה הכינוס דני אדמון
Maciej Hunia, Poland's Ambassador to Israel, with Dani Admon

הי, זאת אני, עורכת "קול לובלין" במשך 21 שנים
Hi, this is me, the editor of Kol Lublin for 21 years

ברוכה הבאה, ברוניה פרידמן, שעוד זוכרת את לובלין של פעם
Welcome, Bronia Fridman, who still remembers old Lublin

יוזף מרשל

"חג הקציר": ההוצאה להורג ב-3 בנובמבר 1943

האסירים הבחינו בשינויים אלה לפני מפקד הבוקר. בסיום המפקד הצטוו היהודים במתחמים 3 ו-4 לצעוד קדימה ולהסתדר בטור נפרד. האסירים היהודים החולים במתחם 3 הוצאו בחיפזון מהצריפים כשהם יחפים, ורק חולצה לעורם... חולים קשים עם חום גבוה נסחבו החוצה והושלכו באכזריות על המשאיות. את המשאיות והולכי הרגל הובילו אנשי האס אל מתחם 5, בית החולים לגברים הועבר למתחם 4. **מייד לאחר מכן נשמעו מכיוון הקרמטוריום יריות של מכוונות ירייה, ואת אלו ליוותה מוזיקה לריקודים שבקעה מהרמקולים אשר הוצבו על המשאיות.**

בו בזמן הופנתה תשומת הלב של האסירים אל זרם אינסופי של אנשים שנדחפו מלובלין למיידנק. כאשר השורות הראשונות של האנשים כבר עברו בשער של מתחם 4, זנב הטור עוד לא יצא מן העיר. היו אלה למעלה מ-10,000 יהודים ממחנות המשנה של מיידנק בלובלין שצעדו אל מותם.

האסירים שנאספו במתחם 5, חולקו לקבוצות של מאה והוצעדו לעבר צריף מקלחות בצורת L. בצריף פקדו עליהם להתפשט, ומייד לאחר מכן הם הובלו אל התעלות.

בשעה שש או שבע בבוקר החל המבצע הגדול. היהודים שהובאו למתחם 5 הובלו לאחד הצריפים, ושם היה עליהם להתפשט. מייד לאחר מכן **שוצלאגרפיהרר טומן** חתך את גדר התיל שהפרידה

בתחילת סתיו 1943 התחדשו במיידנק ההוצאות להורג ביריות, והן היוו את הדרך הרווחת לרצח המוני. תקופה זו "נחנכה" (אם אפשר לומר זאת כך) בהוצאה להורג שהייתה הגדולה ביותר בתולדות מחנה מיידנק ושאר מחנות הריכוז: 18,000 אסירים יהודים נרצחו ביום אחד. רצח זה של שרידי האוכלוסייה היהודית שהיו כלואים במחנות במחוז לובלין, כונה בשם **ארנטפסט** (Erntefest) - **חג הקציר** (Harvest Festival).

במחנה מיידנק החלו ההכנות לפשע ימים אחדים לפני כן.

בסוף אוקטובר 1943 התחילה חפירת תעלות מאחורי מתחמים 5 ו-6, מרחק של כ-50 מטרים מן הקרמטוריום החדש. במשך שלושה ימים הועסקו בחפירה כ-300 אסירים; הם עבדו יומם ולילה בשתי משמרות, 150 איש בכל משמרת. שלוש תעלות שעומקן כשני מטרים ואורכן כ-100 מטר נחפרו בקווי זיג-זג. במהלך שלושת הימים הללו החלו להגיע למיידנק כמאה אנשי זונדרקומנדו ממחנה אושוויץ, כמו גם אנשי אס אס ושוטרים ממפקדות בקרקוב, בוורשה, בראדוס, בלבוב ובלובלין.

בערב הרצח הוצבו במחנה שתי משאיות מצוידות ברמקולים. אחת מהן הועמדה באזור התעלות, והשנייה ליד שער המחנה. בלילה שבין 2 ל-3 בנובמבר תוגברה השמירה סביב המחנה ובמגדלי השמירה.

בין מתחם 5 לבין התעלות כדי ליצור פתח. טור של שוטרים חמושים עמד במעבר שבין הפתח לבין התעלות. היהודים העירומים נהדפו לעבר התעלות בין טורי השוטרים. איש אס אס מהזונדרקומנדו דחף אותם לתוך התעלה בקבוצות של עשרה. אלה שכבר היו בתוך התעלה, נהדפו אל סופה. היה עליהם לשכב, ואנשי הזונדרקומנדו ירו בהם. בקבוצות הבאות היהודים שנהדפו אל התעלה, אולצו לשכב על הירויים - קבוצה אחר קבוצה, עד שהתמלאה התעלה. נשים וגברים נורו בקבוצות נפרדות.

המבצע נמשך ללא הפסקה עד לשעה חמש בערב. חיילי האס אס התחלפו, הלכו העירה לאכול, וההרג נמשך ללא מעצור.

במהלך כל ההוצאה להורג שודרה מוזיקה משני רמקולים שהוצבו על משאיות.

באותו היום הוצאו להורג כל היהודים ממחנות המשנה של מיידנק, ממחנות העבודה ומקבוצות העבודה מחוץ למחנה. הוצאו להורג גם היהודים שהיו כלואים במצודה (זאמק). כל המבצע אורגן בסגנון צבאי; הוא תואם עם מפקד המשטרה החשאית ועם רשויות אחרות.

היהודים במתחם 5 הבינו את הגורל המצפה להם והיו מודעים למצבם חסר התקווה. רבים מהם התאבדו, אחרים איבדו את שפיותם. ידועים רק שלושה מקרים של התנגדות אקטיבית, התנגדות שהתבטאה

בתקיפת אנשי אס אס בחפצים חדים. אחדים עוד האמינו שיוכלו להינצל, והם ניסו להתחבא בפינות של הצריפים. למוחרת היום מצאו אנשי האס אס כ-25 אסירים חיים; אסירים שהתגלו, נורו למוות.

מתוך 18,000 אסירים שנדונו למוות, רק 311 נשים ו-300 גברים הושארו בחיים כדי למיין את הרכוש שהותירו הנרצחים. הנשים נשלחו לאושוויץ במהלך פינוי המחנה; כיוון שהן היו עדות ראייה לפשע ההמוני, הושמדו מייד בתאי הגז. הגברים נלקחו ממיידנק על ידי הזונדרקומנדו והועסקו בפינוי העפר מעל קברי ההמונים ובשריפת הגופות.

הרצח במיידנק ב-3 בנובמבר 1943, תאריך שכוּנה בפי האסירים "יום רביעי העקוב מדם", לא היה מאורע יחיד. באותו היום קבוצות של אנשי אס אס רצחו את כל היהודים במחנות העבודה **פוניאטובה וטרוניקי** ובמחנות קטנים נוספים במחוז לובלין. 42,000 יהודים הוצאו להורג ביום אחד.

Józef Marszałek (1986). The murder of 3 November 1943. In J. Marszałek, Majdanek (pp. 130-134). Interpress.

תרגום : **נטע אבידר**

בין "חג הקציר" ל"פוגת מוות": ההרג, השיר והחיזיון

פול צלאן היה משורר ומתרגם יהודי. נולד בצ'רנוביץ 1920. התאבד בטביעה בנהר הסינה ב-1970. הפואמה "פוגת מוות" זכתה לתרגומים לשפות רבות. היא נבחרה להיקרא בבונדסטאג לציון יובל לליל הבדולח, ומאז היה לנוהג ברחבי גרמניה להקריא אותה בטקסי יום הזיכרון לשואה.

פוגת מוות

פול צלאן

תרגם מגרמנית: שמעון זנדבנק

חֶלֶב שְׁחָר שֶׁל שְׁחָר אֲנַחֲנוּ שׁוֹתִים עִם עָרֵב
שׁוֹתִים צְהָרִים וְבָקָר שׁוֹתִים עִם לֵילָה
שׁוֹתִים וְשׁוֹתִים

כּוֹרִים בּוֹר קֶבֶר בְּרוּחַ שֶׁם שׁוֹכְבִים לֹא צָפוּף
אִישׁ גֵּר בְּבֵית וְהוּא מְנַגֵּן בְּנִחְשִׁים הוּא כּוֹתֵב
כּוֹתֵב לְגֶרְמָנִיָּה בְּשַׁעַת דְּמָדוּמִים זֶהָב שְׁעָרָה מְרֻגְרִיטָה
כּוֹתֵב וְיוֹצֵא אֶת הַבֵּית רוֹשְׁפִים כּוֹכְבִים הוּא שׁוֹרֵק לְכַלְבָּיו שְׂיָבוֹאוּ
שׁוֹרֵק לִיהוּדָיו שְׂיִצְאוּ וְיִכְרוּ בַּעֲפָר בּוֹר קֶבֶר
פּוֹקֵד עֲלֵינוּ פָּצָחוּ בְּנִינּוֹת לְמַחֹל

חֶלֶב שְׁחָר שֶׁל שְׁחָר אֲנַחֲנוּ שׁוֹתִים אוֹתָהּ לֵילָה
שׁוֹתִים צְהָרִים וְבָקָר שׁוֹתִים עִם עָרֵב
שׁוֹתִים וְשׁוֹתִים

אִישׁ גֵּר בְּבֵית וְהוּא מְנַגֵּן בְּנִחְשִׁים הוּא כּוֹתֵב
כּוֹתֵב לְגֶרְמָנִיָּה בְּשַׁעַת דְּמָדוּמִים זֶהָב שְׁעָרָה מְרֻגְרִיטָה
אֶפֶר שְׁעָרָה שׁוֹלְמִית אֲנַחֲנוּ כּוֹרִים בּוֹר קֶבֶר בְּרוּחַ שֶׁם שׁוֹכְבִים לֹא צָפוּף

הוּא קוֹרֵא הַעֲמִיקוּ לְדָקֵר בְּמַלְכוּת הָעָפָר אַתֶּם וְאַתֶּם שֶׁם וְשִׁירוֹ נִגְנוּ
הוּא שׁוֹלֵחַ יָדוֹ לַבְּרָזֵל בְּחִגּוֹר וּמִנִּיף בְּיָדוֹ וְעֵינָיו תִּכְלּוֹת
הַעֲמִיקוּ לְדָקֵר בְּאַתִּים אַתֶּם וְאַתֶּם שֶׁם הַמְשִׁיכּוֹ נִגְנוּ לְמַחֹל

חֶלֶב שָׁחַר שֶׁל שָׁחַר אֲנַחְנוּ שׁוֹתִים אוֹתָךְ לִילָה
שׁוֹתִים צְהָרִים וְבָקָר שׁוֹתִים עִם עָרֵב
שׁוֹתִים וְשׁוֹתִים
אִישׁ גֵּר בְּבֵית זֶהָב שְׁעָרָךְ מְרֻגְרִיטָה
אֶפֶר שְׁעָרָךְ שׁוֹלֵמִית וְהוּא מְנַגֵּן בְּנִחְשִׁים
הוּא קוֹרֵא הַמַּתִּיקוֹ יוֹתֵר לְנֶגֶן אֶת הַמְּנוֹת הַמְּנוֹת אֲמֹן מְגֻרְמִנִּיה
הוּא קוֹרֵא הַאֲפִילוֹ יוֹתֵר לְפָרִט עַל כְּנוֹר וְאַחֵר תַּעֲלֹו כְּעֶשֶׂן בְּאֹוִיר
וְבוֹר קָבֵר לָכֶם בְּעֶגֶן שֵׁם שׁוֹכְבִים לֹא צָפוּף

חֶלֶב שָׁחַר שֶׁל שָׁחַר אֲנַחְנוּ שׁוֹתִים אוֹתָךְ לִילָה
שׁוֹתִים צְהָרִים הַמְּנוֹת אֲמֹן מְגֻרְמִנִּיה
שׁוֹתִים אוֹתָךְ עָרֵב וְבָקָר שׁוֹתִים וְשׁוֹתִים
הַמְּנוֹת אֲמֹן מְגֻרְמִנִּיה עֵינָיו תִּכְלֹות
הוּא קוֹלֵעַ בָּד כְּדוֹר שֶׁל עוֹפֶרֶת הוּא קוֹלֵעַ בָּד בְּמִדִּיק
אִישׁ גֵּר בְּבֵית זֶהָב שְׁעָרָךְ מְרֻגְרִיטָה
הוּא מְשַׁלַּח בְּנוֹ כְּלָבָיו נוֹתֵן לָנוּ קָבֵר בְּרוּחַ
מְנַגֵּן בְּנִחְשִׁים וְחוֹלֵם הַמְּנוֹת אֲמֹן מְגֻרְמִנִּיה

זֶהָב שְׁעָרָךְ מְרֻגְרִיטָה
אֶפֶר שְׁעָרָךְ שׁוֹלֵמִית

המוזיקה ב"פוגת מוות"

הן בזה אחר זה (באותו קול ובקולות שונים) והן סימולטנית, בו בזמן, בקולות שונים, בחוקיות מסוימת. בטקסט הכתוב בלשון אין כמובן אפשרות ליצור "פוגה" כהלכתה, אבל בעזרת הכותרת הזאת המשורר מסב תשומת לב אל מוטיבים החוזרים ומהדהדים בטקסט. אלה יכולים להיות גם חזרות מילוליות ממש (למשל: "אפר שערך, שולמית") והן סמנטיות, כלומר תכנים דומים המנוסחים במלים שונות, אך מהדהדים זה את זה.

הפוגה, כמו כן, היא "מותג יוקרתי" בתרבות המערב, הקשור בעיקר בשמו של יוהן סבסטיאן באך ובתקופת הבארוק ומשדר מורכבות צורנית, עומק הבעתי, ובעיקר פסגה של יצירה תרבותית ואמנותית שהיא פסגה של חיוניות יצירתית.

האינטנסיביות והמורכבות של המרקם הקולי בפוגה היא אפוא גילוי במוזיקה של חיים שוקקים, פעילות מתמדת, אין רגע דל, במובן זה "פוגה של מוות" הוא אוקסימורון, "ריקנות מלאה" או "דחיסות דלילה". כל המשמעויות האלה בתחום הצורני-אמנותי נוספות למשמעות התוכנית של "מוות" בעולם המציאות.

לא בדקתי אם יצירתו של צלאן משתדלת (במידה זו או אחרת של הצלחה) לציית לחוקים מבניים הדומים לחוקיה החמורים של צורת הפוגה. רק מחקר קפדני במקור הגרמני יכול להתמודד עם שאלה זו. אבל גם בלי ציות ממשי לחוקים צורניים השאולים מאמנות אחרת, יש ביחסי הגומלין בין כותרת היצירה ובין הטקסט המלא שלה כדי להעשיר ולהעמיק קריאה רב-ממדית של הטקסט, על רכיביו הצליליים, המבניים, והתוכניים גם יחד.

המתרגם שמעון זנדבנק על פוגת המוות

"פוגת מוות" הוא המפורסם בשירי **פול צלאן**, שהפך להיות שם-נרדף לשירתו בכלל. היה זה למגינת ליבו של המשורר, שביקש להשתחרר מן הזיהוי המוגבל והמגביל הזה.

עם זאת אין ספק שזהו שיר גדול.

הצורה המוזיקלית של הפוגה מיושמת כאן בוורטואוזיות מופלאה של הלשון. צירופי-מלים וציורים חוזרים בשילובים שונים, ויוצרים מארג מאגי, סוריאליסטי, של קינה.

המוזיקה בטקסט

פוגה היא צורה מוזיקלית.

רותי קרן שוחחה עם פרופסור הרי גולומב על "פוגת המוות".

פרופסור הרי גולומב הוא פרופסור בגימלאות באוניברסיטת תל אביב; לימד בחוגים לספרות, לתאטרון ולמוזיקולוגיה ובתכנית הרב-תחומית בפקולטה לאמנויות.

במסגרת שיחה חופשית ביניהם, ענה הרי גולומב לשאלתה של רותי קרן **על החיבור בין מוזיקה לספרות ביצירה "פוגת המוות"**.

אני נוטה לחשוב שהמשורר מנחה את הקורא, באמצעות הכותרת "פוגה", לפתח קשב מוזיקלי לטקסט. כמובן לשים לב לתכנים, חלילה לא להתעלם מהם, אבל לחוות את הטקסט, ובעיקר את החזרות, כמשהו שמנומק באופן צלילי ומבני, יותר מאשר תוכני. הפוגה, בהגדרה, היא צורה רב-קולית, הבנויה בעיקר על חזרות ו"חיקויים" בקולות שונים; אלה מופיעים

מקהלה מקריאה את הפואמה באולם תיאטרון NN
A choir reads out the poem

מרכז "שער גרודצקה - תיאטרון NN"

תומש פייטרשביץ'

חזיון המסתורין "לובלין. פוגת מוות"

למוחרת הרגו הנאצים באותה השיטה 14,000 אסירים יהודים במחנה פוניאטובה. מבצע זה היה השלב האחרון במבצע ריינהרד - מבצע אשר החל בלובלין ב-16 במרץ 1942, ומטרתו הייתה לרצוח את כל היהודים בשטחי הגנרלגוברנמן.

נגינת מוזיקה במיידנק במהלך ההוצאה להורג של יהודים הייתה השראה עבור המשורר **פאול צלאן** לכתוב את הפואמה "פוגת מוות". פואמה זו נחשבת לאחת היצירות הספרותיות החשובות ביותר בעולם בנושא השואה.

מטרתו של חזיון המסתורין "לובלין. פוגת מוות" אשר נוצר במרכז "שער גרודצקה - תיאטרון NN", היא להדגיש את הקשר שבין הפואמה של צלאן לבין ההתרחשויות ב-3 וב-4 בנובמבר 1943. החיזיון הוצג לראשונה ב-3 בנובמבר 2024. כוונתו היא שחיזיון זה יהיה סמל להנצחת 42,000 קורבנות מבצע ארנטפסט, כמו גם להנצחת שני מיליון היהודים שנרצחו במהלך מבצע ריינהרד כולו.

חזיון המסתורין "לובלין. פוגת מוות" נפתח ב-3 בנובמבר 2024 בשעה 11:00 בבוקר למרגלות המצודה, המקום שבו הכנסת הגדול של המהרש"ל עמד בו. המשתתפים בחזיון המסתורין צעדו אל המקום שבו של המשורר יעקב גלאטשטיין עמד בו לפני המלחמה, ושם הוקראה הפואמה שלו "לא המתים יהללו יה" (בתרגום לפולנית של מוניקה אדמצי'ק-גרובוסקה). בפואמה הזו לובלין מייצגת את השואה. המשתתפים המשיכו ללכת עד שהגיעו אל הכיכר שבחצר המצודה, ושם הוצגה הפואמה "פוגת מוות" של פאול צלאן מתחת לקונסטרוקציה שנבנתה עבור החיזיון.

ב-3 וב-4 בנובמבר 1943 הנאצים הוציאו להורג ביריות 42,000 אסירים יהודים במחנות מיידנק, טרווניקי ופוניאטובה - מבצע ארנטפסט ("חג הקציר"). ההוצאה להורג במיידנק התחילה ב-3 בנובמבר עם שחר: האסירים נלקחו לשוחות שהם עצמם חפרו לפני כן ונורו למוות בעורפם. בו בזמן התקיימה הוצאה להורג של אסירים גם במחנה טרווניקי. כדי לכסות על קולות הירי ועל הצעקות של הקורבנות, השמיעו הרוצחים מוזיקה מתוך רמקולים שהותקנו על משאיות.

18,000 אסירים יהודים הוצאו להורג במיידנק בתאריך זה, 10,000 נוספים נרצחו בטרוניקי.

המשתתפים הולכים ומקישים בכפיסי עץ – תזכורת לנקישות קבקבי העץ של האסירים
Going and beating out the rhythm with pieces of wood (a reference to prisoners' clogs)

את הפואמה "פוגת מוות" ביצעה מקהלה. חברי המקהלה דקלמו את מילות הפואמה בליווי מוזיקה קצבית. נקישות קצובות של כפיסי עץ (תזכורת לנקישות קבקבי העץ של האסירים) יצרו את המסגרת להצגת יצירתו של פאול צלאן.

תרגום: נטע אבידור

לקראת הצגת החיזיון נבנתה בכיכר המצודה קונסטרוקציית מתכת גדולה (גובה - 10 מ'; אורך - 40 מ'; רוחב - 5 מ'). בתוך הקונסטרוקציה היו תלויות כמו "באוויר", אות בצד אות - מילות הפואמה "פוגת מוות" (בתרגום לפולנית). הודות לעיצוב זה היה דומה כאילו הפואמה מודפסת באוויר.

את ההשראה ליצירת המבנה הזה, כמו גם ל"תלייה באוויר" של מילות השיר והצגתן כאותיות שחורות בודדות, סיפק הביטוי החוזר בשיר: "תַּעֲלוּ בַּעֲשָׂן בַּאֲוִיר, וּבֹר קֶבֶר לָכֶם בַּעֲשָׂן".

בדרך אל חצר המצודה
On the way to the Castle Square

מקהלה מדקלמת את פוגת המוות כשקבוצה אחרת מקישה את הקצב

The poem is performed by a choir in the form of melorecitation. It is accompanied by a rhythm section beating out the rhythm.

אותיות השיר כמו תלויות באוויר בהשראת הביטוי "תעלו כעשן באויר, ובור קבר לכם בענן".

The inspiration to the hanged single black letters was the phrase "graves in the sky".

בריג'יט וקס

הרוזן קסאורי גרוכולסקי (1903-1947)

להישאר ימים אחדים, אך לא נתן לה כסף. לאחר מנוחה קצרה באותה הדירה אסתר הלכה לבקר את גיטתה **גניה טיקוצ'ינסקי**, שאף היא הסתתרה בוורשה. בעלת הבית של גניה הכירה זוג שהיה מוכן להשכיר חדר לאסתר, הזוג **ניווגלובסקי** (Nieweglowski), והם אכן הסכימו לקבל אותה כשוכרת. סוף סוף היה לה גג מעל ראשה. היא הצליחה להתקיים הודות לכסף שקיבלה בקביעות מהניו; הלה מכר באופן בלתי חוקי עורות מהמפעל⁵. ואז גניה באה לגור איתה. בני הזוג ניווגלובסקי ידעו שהן יהודיות⁶, אך לא אמרו דבר על כך וכינו אותן "הבנות שלנו". הקיץ של שנת 1943 עבר עליהן בשקט במקום זה.

לרוע המזל, ב-3 בנובמבר 1943 החלה בלובלין ההשמדה הסופית של אחרוני היהודים בה⁷. הוצאה המונית להורג של יהודים התקיימה בתאריך זה במיידנק ובמחנות אחרים ליד לובלין.

ימים אחדים לאחר מכן נקש על דלתו של **ולטר רוזנבוש** (Walter Rosenbush), פועל בבית החרושת לעיבוד עורות, וסיפר להן איך הצליח להימלט. הוא שהה

בתחילת 1943 הצליחה בת דודי, **אסתר הלברשטדט טיקוצ'ינסקה**, לברוח מלובלין לחלק הארי של ורשה. גיטה, **הניו טיקוצ'ינסקי**¹, עבד בבית החרושת לעיבוד עורות של סבי בלובלין². הוא נתן לה כתובת של מֶכֶר פולני³ ברח' דְלוֹנְגָה (Długa) 29 בוורשה. אותו הפולני עזר לה להשיג תעודות מזויפות על שם **הלינה מייבסקה**, וזה היה שמה במשך כל ימי המלחמה. הפולני עמד בקשרי מסחר עם חותנו של אחיה, **אברהם כץ**, שהיה בעל חנות טקסטיל בלובלין. בשנת 1942 אברהם כץ הפקיד בידי מכרו הפולני כמות גדולה של בדים כדי שהלה ימכור אותם "אחד-אחד" וישלח את הכסף אליו לגטו לובלין. הוא רצה לברוח לוורשה ולהבטיח לעצמו מקור הכנסה. הניו הורה לאסתר ליצור קשר עם הפולני ולבקש ממנו את הכסף שהוא קיבל עבור הסחורות של אברהם כץ.

כאשר אסתר (הלינה) נקשה על דלתו של הפולני והסבירה לו מי היא, הוא הכניס אותה לביתו אך אמר לה כי מסוכן מדי להישאר אצלו. הפולני הביא אותה לדירתם של זוג סטודנטים צעירים ברחוב בּוֹזִימובסקה (Borzymowska), שם התאפשר לה

¹ הניו טיקוצ'ינסקי (1917-1943) היה אחיו של משה טיקוצ'ינסקי (1915-1943), בעלה של אסתר לבית הלברשטדט. הניו היה בעלה של גניה לבית מגדל (1920-1995).

² חיים אליעזר וקס (1895-1942) היה שותף בבית החרושת ברח' וספולנה (Wspolna 19) בלובלין יחד עם משפחת רוזן.

³ אסתר אינה זוכרת את שמו.

⁴ האח שלמה הלברשטדט (1917-1942) היה נשוי לגיטלה כץ.

⁵ לפי עדות בעל-פה של ולטר רוזנבוש (יליד 1913) ל"קרן ספילברג" בשנת 1995. ראו במאמר "ולדמר שטיינגרט ומפעל העורות של אבי בלובלין" מאת בריז'יט וקס שפורסם בקול לובלין 55 משנת 2019.

⁶ המקור לכך אינו ידוע.

⁷ מבצע ארנטפסט ("חג הקציר") היה שם הצופן שנתנו הנאצים להשמדה הסופית של יהודים בשטחי הגנרלגוברנמן.

במשרד כשהטלפון צלצל. על הקו היה מישהו ממפעל אחר שהודיע: "הגרמנים מקיפים את המפעל". ולטר הניח מייד את שפופרת הטלפון, לקח את מעיל העור שלו ומיהר בריצה דרך הדלת האחורית אל פועל פולני בשם **אלכסנדר קורק** (Alexander Kurek)⁸. קורק הבטיח לרוזנבוש כי יעזור לו תמיד בשעת צרה. הידיד הפולני הסתיר אותו בדירתו במשך שלושה לילות, ואחר כך קנה עבורו כרטיס לרכבת שהביאה אותו אל התחנה הראשונה אחרי לובלין.

איך מצא ולטר רוזנבוש את כתובתן של אסתר וגניה? הייתה זו הכתובת היחידה שהוא הכיר בוורשה. במקרה הוא ראה את הכתובת הזו רשומה על מעטפה שהחזיק הניו, מעטפה עם הכסף שהלה היה שולח בקביעות לאשתו גניה ולגיסתו אסתר (הלינה). ולטר סיפר להן שהניו נורה בפתח בית החרושת כאשר ניסה להימלט.

כיוון שלא היה לו שום מקום אחר לגור בו, הן הסכימו שיישאר אצלן - אבל לא באותו החדר. הן ביקשו את עזרתה של גברת נְיִגְלוֹבְסְקִי, והיא סידרה לו מקום בדירה ללילה אחד. למוחרת שאלה את שכנתה אם תהיה מוכנה להשכיר חדר למִכָּר "של הבנות", קצין

⁸ לא ידוע.

⁹ אלינה סיניצקי מבית לוינסון (1919-1994). אימה של אלינה, גיטלה-איטה לוינסון, נישאה לאברהם מאיר הלבֶרשטֶדט (1890-1942), אביה של אסתר.

¹⁰ לא ידוע.

¹¹ הרוזן קסאוורי גרוכולסקי (1913-1947).

משטרה פולני שבא לבקר אותן. השכנה הסכימה. בכל בוקר ולטר העמיד פנים שהוא יוצא לעבודה, אבל היה נכנס לחדרן ושוהה שם שמונה שעות. אף פעם לא יצא החוצה, כי חזותו הייתה יהודית מדי.

הבעיה הגדולה הייתה שהתמיכה הכספית מבית החרושת נפסקה. "הבנות" היו חייבות למצוא עבודה. שתיהן התחילו להכין סיגריות ולמכור אותן, אך היה זה מקור הכנסה עלוב. בבניין שלהן התגורר שוטר פולני, והלה חשד מאוד בהן. כשהופיע ולטר, גברה חשדנותו של השוטר הפולני; הוא שלח מכתב והודיע בו לוולטר שבכוונתו לבוא ולבדוק את זהותו. ולטר היה חייב לברוח. אסתר וגניה חשו שהקרקע תחת רגליהן מתחילה לבעור: השכנים החלו להסתכל עליהן בחשדנות, והשתיים החליטו לברוח.

אסתר (הלינה) יצרה קשר עם אחותה למחצה **אלינה**⁹, שעברה להתגורר בחלק הפולני של ורשה בזהות ארית בדויה. לבעלת הבית של אלינה הייתה ידידה, **מרת פֶּשְׁדִזִּיזְצִקי** (Przedzizcki)¹⁰; האחרונה המליצה לאסתר (הלינה) לפנות אל **הרוזן גרוכולסקי**¹¹, אשר חיפש מטפלת לילדיו.

היה זה מזל גדול! אסתר (הלינה) קיבלה עבודה וחדר במעון היפהפה של משפחת הרוזן ברח' מושינסקה. מגוריה במעון המשפחה פטרו אותה מחובת הרישום של כתובתה אצל השלטונות. הרוזן גרוכולסקי ואשתו קיבלו אותה על סמך אותה ההמלצה. הבית היה יוקרתי מאוד ומלא בחפצי מותרות: תמונות עתיקות על הקירות, גרם מדרגות גדול, כלי כסף ובדולח רבים. אילן יוחסין ענקי היה תלוי על הקיר. לזוג היו שלושה ילדים: קסאוירה בת השש, גבריאלה בת השלוש, והתינוק דומיניק שהיה בן כמה חודשים. אסתר (הלינה) אהבה אותם מאוד ולמדה במהירות לטפל בהם. ההורים נעדרו מהבית במשך שעות רבות, והילדים נקשרו אליה מאוד.

חודשים אחדים חלפו בשלווה.

לעיתים אסתר (הלינה) הייתה אומרת שהיא הולכת לכנסייה ויוצאת מהבית לזמן מה. יום אחד גילתה מרת גרוכולסקי שזה לא נכון והאשימה אותה ברמאות. "איך היא יכולה לעשות לנו דבר כזה, בזמן שאנחנו נותנים בה אמון ומפקידים את ילדינו בידיה?" אסתר החליטה לספר להם את כל האמת וביקשה לדבר עם הרוזן. לימים היא סיפרה כי לעולם לא תשכח את השיחה עימם. הרוזן ואשתו הקשיבו לה ועודדו אותה לספר את כל האמת. כאשר השפילה את ראשה כדי להסתיר את בכייה, אמר לה הרוזן: "העלמה הלינה, הרימי את ראשך. אין לך סיבה להתבייש. את צריכה להיות גאה על היותך יהודייה ועל יכולתך להישאר בחיים". הוא אמר לה שהיא רשאית להמשיך לעבוד אצלם, ודבר לא ישתנה.

במאי 1944 אסתר (הלינה) יצאה לחופשה של שבועיים עם הזוג נְיִיגֶלובסקי. יום אחד טלפנה אל הרוזן כדי לשאול לשלום הילדים. הרוזן אמר לה כי הגסטפו ביקר בביתם וחיפש אחריה, וזאת בידיעה שהיא יהודייה. היא לא יכולה לחזור אליהם.

מעדותה של **טוסיה קרסוצקה** (Tosia Krasucka)¹², עדות שקיבלתי מאחייניתה **ליליאן וינוגרד** (Liliane Winograd), עולה כי יש גֵּדָה נוספת באשר לרוזן גרוכולסקי. בדומה לאסתר (הלינה), גם טוסיה (פולה) התחבאה בוורשה בזהות בדויה. היא עבדה כעוזרת בית בפנסיון בבעלותה של משפחה אריסטוקרטית, משפחת **וֶלְקוֹבְסְקִי** (Walkowski). כל האורחים בפנסיון היו אריסטוקרטים, או אנשים מהאליטה הפולנית. אימו ואחותו של הרוזן גרוכולסקי היו אורחות קבועות בפנסיון, והרוזן היה מבקר אותן לעיתים קרובות. טוסיה (פולה) תיארה אותו כמופת לג'ינטלמניות; כך למשל כאשר היה נכנס למטבח, היה מבקש באדיבות: "גברת פולה, אפשר לקבל כוס קוניאק?" לדברי טוסיה (פולה), הייתה זו משפחה חמה ובעלת נימוסים.

טוסיה סיפרה שיום אחד אחותה של הלינה מייבסקה (אסתר) באה לפנסיון; קרוב לוודאי שהייתה זו גיסתה גניה. לא היו לה ידיעות על הלינה (אסתר), והיא הפצירה בטוסיה (פולה) לשאול את הרוזן אם הוא יודע משהו על אודות המטפלת של ילדיו שנעלמה. טוסיה (פולה) חששה לשאול את הרוזן ולהסתכן בחשיפת הרקע המשותף לשניהן, אך לבסוף החליטה לשאול אותו. הרוזן רק אמר לה שהלינה נמצאת במקום בטוח. טוסיה סברה כי היא בת מזל, כיוון שהוא לא חשד בדבר ולא חשב שזוהי שאלה מוזרה. הרוזן גרוכולסקי הגן על הלינה בכך שלא הסגיר את כתובתה. לדעתי, הוא ידע את מקום מגוריה ולא אמר מילה על כך.

אחרי המלחמה, בשנת 1946, פגשה אסתר את הזוג גרוכולסקי ברחוב בלודז'. רק בקושי היא הצליחה להכיר אותם: הם נראו לחוצים ורדופים. השניים שמחו לראותה, והרוזן אמר לה כי היה בטוח שהיא תשרוד. כאשר התחילה לשאול על מצבם ועל ילדיהם, הם לא היו מוכנים לגלות לה את כתובתם; כל שאמרו

¹² טוסיה קרסוצקה לבית וינוגרד (1914-2007).

היה כי הם עוברים ממקום למקום, וילדיהם נמצאים אצל סבתם. היא הזמינה אותם לבקר בדירתה בלודז', אך הם דחו את הצעתה. היא נוכחה בתדהמה שהם התנהגו כמו היהודים בזמן המלחמה: על שאלותיה ענו בתשובות כלליות ומתחמקות והקפידו לשמור בסוד את כתובותיהם.

אסתר ידעה שהרוזן גרוכולסקי השתייך ל-AK¹³, כיוון שראתה בביתו עלונים של המחתרת. פעם אחת היא קראה באחד העלונים האלה את הכותרת "מוות לבולשביקים!" והבינה שלרוזן היו סיבות טובות להתחבא. כעבור זמן מה אסתר שמעה ברדיו שהרוזן גרוכולסקי עמד למשפט בגין שיתוף פעולה עם הממשלה הבריטית ובחברות ב-AK, ובשל כך היה בסכנת גזר דין מוות. אסתר נרעשה מאוד למשמע ידיעה זו, ולכן עוד באותו היום עלתה אסתר על רכבת ונסעה לוורשה כדי להיפגש עם עורך הדין של הרוזן. עדות דומה מסרה גם טוסיה: "כאשר שמעתי שהרוזן גרוכולסקי עומד למשפט, נסעתי מלודז' לוורשה עם הלינה (אסתר) מייבסקה כדי לראות את עורך הדין שלו. הוא סילק אותנו ואמר שזה לא העסק שלנו".

השתיים רצו להעיד שהרוזן גרוכולסקי היה פטריט אמיתי, והלינה (אסתר) ראתה את אשתו תופרת בביתם סרטי זרוע אדומים-לבנים. עורך הדין עבד עבור השלטונות, ולכן לעג להן.

הרוזן גרוכולסקי נעצר ב-16 בנובמבר 1946. הוא הואשם בבגידה ובריגול עבור ממשלות ארצות הברית ובריטניה ובשיתוף פעולה עם הגסטפו.

ב-14 בינואר 1947 הוכרז כי דינו הוא גזר דין מוות. ב-24 בפברואר 1947 הרוזן גרוכולסקי הוצא להורג במרתף הכלא שברחוב רקובייצקה, וזאת באמצעות יריית כדור לאחורי ראשו.

רק לאחר קריסת המשטר הקומוניסטי ב-1989 התגלה המידע על אודות מותו, ואז גם נודע מקום קבורתו.

הרוזן גרוכולסקי היה אחד היחידים שגילו יחס אנושי ואמפתי לאסתר בתקופת המלחמה. רציני לחלוק לו כבוד ולהעלות על נס את יחסו האצילי.

תרגום: נטע אבידור

אסתר וטוסיה

Esther (Halina) on left and Tosia on right after the war in Poland 1946 or 1947

¹³ ארמיה קריובה, תנועת התנגדות גדולה בפולין בימי מלחמת העולם השנייה. הייתה זו התנועה המחתרתית הגדולה ביותר בפולין, והיא שיקפה נטייה אחר הממשלה הפולנית הגולה.

אסתר טיקוצ'ינסקה-ארונסון לבית הברשטט (הלינה מייבסקה) קטעים מתוך העדות ל"יד ושם"

אסתר טיקוצ'ינסקה (הלינה מייבסקה)

המשלוחים משם היו למציאות יומיומית. תושבי הגטו נערכו מבעוד מועד והכינו מקומות מסתור ומשמרות שהזהירו מפני בוא הגרמנים. אנשים לא החליפו את בגדיהם לקראת הלילה, ובדירות המאוכלסות פרצו מגיפות של טיפוס, כינים וכן הלאה.

אני מצאתי את עצמי מתגוררת במקומות שונים: פעם בגרודצקה, אחר כך בריבנה שבצד הארי. משפחתנו התפזרה: אבי היה במקום אחד, אני בשני ובעלי בשלישי. לילה אחד הגיע אליי שליח עם מסר מאבי, המודיע לי שעליי לעזוב מייד את הגטו ולהגיע למפעל העורות של וקס ברח' פבריצינה. זה היה הקשר האחרון שלי עם אבי. עוד באותו הלילה הוא נלקח מן הגטו...

הצלחתי להגיע למפעל העורות. מצאתי שם שוערת שסירבה לפתוח לי את הדלת, אף שהודעתי לה על קשרי המשפחה שלי עם הבעלים. היא קראה לבן דודי, אך הוא אמר שאינו רשאי להכניסני כי המפעל עבר לבעלות גרמנית. הוא יצא אליי והעביר אותי זמנית

כשהתחילה המלחמה, הייתי פקידה בבנק שהיה בבעלותו של דודי, **מוריס וקס**. הוא גם החזיק בבעלות על מפעל לעורות, עובדה שבעתיד הייתה לה משמעות. בספטמבר 1939 פלשו הגרמנים ללובלין. הבנק נסגר, ואני נותרתי ללא עבודה. נוצרה גם בעיית מגורים: בדומה לשאר היהודים, משפחתי הועברה מרחוב לרחוב ומדירה לדירה בתחומי הרובע היהודי. ב-1941 הורו הנאצים לכל היהודים לעבור לצידו האחד של רחוב לוברטובסקה, היכן שנמצאים המספרים האי-זוגיים. בחלקנו נפל "הבית האיום". עוד לפני המלחמה התפרסם בית זה כאחד מן הגורעים ביותר בשל הכלוך והסירחון שנדפו ממנו. עכשיו נוספה גם בעיית הצפיפות - האוכלוסייה בבית הייתה כעת מוכפלת ואף משולשת - והדבר הפך את הבית לגיהנום. הצד השמאלי של לוברטובסקה היה אמור להיות ארי, והצד הימני יהודי. מצב זה לא ארך זמן רב, כי מהר מאוד הגרמנים יצרו גטו מגודר בתיל ברחוב גרודצקה וברחובות הסמוכים. זה היה בסוף חורף 1941-1942.

לעובד פולני, שהסכים לקבל אותי למרות הסכנות. למוחרת הגיע שליח מדודי בגטו ורשה, שהיה שם עם משפחתו, והודיע לי שטוב אעשה אם אגיע לגטו ורשה כי הוא בטוח יותר. אשת העובד ציידה אותי במעיל עם צווארון גבוה כדי שאוכל להסתיר בו את פניי. הנסיעה עם המלווה הפולני ברכבת עברה ללא כל מכשול: לא החלפנו מילה בינינו במהלך הנסיעה, כפי שסיכמנו מראש, אך הקפדנו לעקוב זה אחר זה. בידיו של האיש היו הכרטיסים, ואני בטחתי בו. הוא הביא אותי לרחוב סוסנובה בוורשה, הרים את גדר התיל ואמר לי להיכנס לגטו. השוטרים ראו זאת, אך לא התערבו כיוון ששוחזר קודם לכן. אינני זוכרת את שמו של הפולני, אך הוא גר בסוסנובה. היו לו קשרים עם השוטרים.

בגטו ורשה

בגטו התגוררתי אצל הדודים שלי והשגתי משרה של תופרת במפעלי טבנס (Többlerswerke). זו הייתה תקופה קשה מאוד בגטו: גופות של אנשים שמתו מרעב, התגוללו ברחובות והיו מכוסות בעיתונים. לדודי היה עדיין כסף למחייה, ואנו אף הצלחנו לעזור למשפחה שהתגוררה קומה מעלינו. בכל יום הם קיבלו מאיתנו מרק, אך זה לא הספיק לכל המשפחה - הם מתו מרעב בזה אחר זה. גם ב"טבנס" לא היה עוד ביטחון: כל יומיים היו סלקציות, ועובדים נלקחו לאומשלגפלץ. טבנס עצמו לקח חלק בסלקציות והכין רשימות לגרמנים עם שמות של אנשים מיותרים. לא היה עוד טעם לחכות עד הכניסה לרשימה. החלטתי לחזור ללובלין, לבעלי ולשאר קרוביי.

איני יכולה למצוא מחסה בגטו לובלין

נסעתי לגטו לובלין לבדי, ללא כל ליווי. הצלחתי אפילו הצלחתי לעבור דרך גדר תיל ולחדור למיידן טטרסקי. כמה אלפי יהודים עדיין גרו שם לאחר המשלוחים. למעשה, אותה שכונה מוקפת גדר תיל הייתה הגטו של לובלין. לכל יהודי היה כרטיס עם האות J, ששימש כאישור להישאר שם; ללא אישור

זה לא התאפשר להיות שם. כיוון שלי לא היה אישור כזה, איש לא הסכים להלין אותי בלילה. הלכתי לגיטתי, גנייה טיקוצ'ינסקה. היא הסכימה להלין אותי אצלה, אך האישה שהתגוררה עימה סירבה. היא פחדה שיערך חיפוש בלילה, כפי שקרה לעיתים קרובות, ואז עלולה להיות סכנה. כל היהודים במיידן פחדו מנאצי שכיננו היה "בומב". אותו הנאצי נהג להסתובב יחד עם כלב גדול, שידע לגלות יהודי מסתתר. ימים ולילות נהג בומב לשוטט עם כלבו בגטו, להיכנס לבתים ולרחוץ אחר יהודים מסתתרים. רק מעטים הצליחו לחמוק ממנו. אינני יודעת בכמה בתים הצלחתי למצוא מחסה ללילה, פחדתי ללון ברחוב.

בסופה של שוטטות מתישה מבית לבית התקבלתי על ידי האחים שפירא, שני צעירים ששירתו במשטרה היהודית. אף שנודעו לשמצה, הם גילו חמלה אליי ואפשרו את המשך שהייתי בגטו. לאחר לילה נוסף הגעתי למסקנה שללא "J" אין טעם להישאר, בייחוד כי בכל יום אני עלולה להיתפס על ידי בומב. שוב חמקתי מבעד לגדר...

שהייה במפעל של קרמין

הגעתי למפעל של קרמין, שם עבד בעלי. לא רציתי להעמידו בסכנה והשתדלתי להתרחק ממנו, אלא שבאותו הזמן לא הייתה לי כל ברירה אחרת. למזלי הרב, התקבלתי לעבודה אצל קרמין. היו שם שלוש מחלקות: בראשונה מיינו עיתונים ישנים, בשנייה בקבוקים ובשלישית שמיכות. אני עבדתי במחלקה השלישית. תפקידי היה לכבס את השמיכות שהיו ספוגות בדם וזיעה. גרנו בצריפים. היהודים שעבדו אצל קרמין, עוררו קנאה. מדי פעם אמר קרמין שהיהודים שלו ישרדו את המלחמה חיים. למען האמת, הוא עשה הכול כדי להציל אותנו. לא פעם הוא אף הזהיר אותנו כאשר חש בסלקציה מתקרבת, אלא שהוא לא היה אדוננו. שליח הגסטפו, נאצי בשם קאליך, הגיע למפעל כדי לבחור את קורבנותיו.

לילה נורא במפעל של קרמין

נטינו להאמין שהמפעל של קרמין חיוני לגרמנים, ולעולם לא יחוסל. האשליות שלנו נופצו אחרי שגטו מיידן טטרסקי חוסל בנובמבר 1942. שרידי יהודי לובלין נשלחו למיידנק; אחדים עוד המשיכו לעבוד עבור הגרמנים בכלא לובלין, כמו למשל החייט מר גרונוולד. כמו כן היה מחנה בליפובה 7, ואנחנו היינו עדיין במפעל של קרמין.

כל מי שהצליח לחבור אלינו, היה בטוח שנפתח עבורו צוהר לחיים. קרמין עצמו לא ידע כמה יהודים הסתתרו בתחומי מפעלו. כל עובד שאף להציל את בני משפחתו: היו כאלה שהסתירו את הוריהם, אחרים את נשותיהם וילדיהם.

כפי שכבר הזכרתי, מצבנו השתנה לחלוטין לאחר סגירת הגטו. המפעל נסגר. בניגוד לאשליותנו של קרמין, הוא לא יכול היה לדאוג לנו יותר. קאליך נהג לבוא כל הזמן ולבקש רשימות חדשות של אנשים. קרמין הזהיר תמיד את האנשים שהכניס לרשימות ורמז להם שעליהם להציל את עצמם, אך האפשרויות לעשות זאת היו קלושות. הגטאות בערים ובכפרים הקטנים לא התקיימו עוד, העולם שמסביב היה עוין ומלא בסחטנים. לאן אפשר ללכת? כיצד להינצל? קרמין לא יכול היה ליעץ, ואנו הבנו אותו.

יום אחד הוא הזהיר אותנו שקאליך עומד לבוא והקריא בקול רם את השמות ברשימתו. שמעתי את שמי. נפלתי על ברכיי והתחננתי: אני רוצה לחיות! נישקתי את ידי. מה לעשות? לא יכולתי להישאר, כי קאליך האיום צריך היה להגיע. מצד שני, לא יכולתי לצאת בגלל החשש שהגרמני או הפולני הראשון שיפגוש אותי, יסגיר אותי לגסטפו. היו רבים במצבי. אנשים התרוצצו ממקום למקום כמו נמלים.

פתאום הבחנתי שאחד העובדים, גרין, העמיד סולם ליד עליית הגג ועזר להוריו לעלות לשם. כך עשו גם אחרים, תוך כדי שהם מושכים זה את זה במטרה לעלות. גרין זרק אותי, אך אני נדחפתי פנימה. היינו שם כשלושים איש ואישה. מייד לאחר מכן קאליך הגיע יחד עם כמה אנשי גסטפו ואוקראינים. הוא קרא לכולם להתייצב בחצר. שכבנו בעליית הגג והקשבנו איך הכול התנהל. בהתחלה נדרשו כל היהודים לשכב

על האדמה עם הפנים למטה והידיים למעלה. אחר כך שמענו יריות, צעקות וגניחות של הפצועים, שאגות "ראוס!", רעש משאיות, מכות של רובה, ואז דממה... כולנו שכבנו, עוצרים את נשימתנו. לְיָדֵי הַיִּיתָה גב' פלדמן, והיא דחפה את אצבעותיה בכתפי. אחרי המלחמה פגשתי אותה, ושאלתה הראשונה הייתה אם יש לי עדיין את טביעות אצבעותיה בכתפי...

לאחר שהתקפה הסתיימה, קאליך הסתובב עדיין מסביב לבניין במטרה למצוא אנשים מסתתרים. הוא צרח שעדיף לנו להתמסר לו מאשר שנימצא על ידו, כי אם הוא ימצא מישהו - יירה בו מייד. לאחר דקה שמענו אותו שואל את קרמין מתחת לבניין: האם יש עוד מישהו? קרמין ענה לו שאיש לא יכול היה להסתתר שם. קאליך ירה פעמיים בתקרה שהסתתרנו מעליה, אך לא פגע בנו. הם עזבו, אך אנו חששנו לזוז. אחר כך שמענו ביידיש: "איך בין איז". איש לא ענה ואיש לא זז. אותו האיש המשיך לדבר כדי שנדע שהסכנה חלפה, אך אנו לא זזנו. אחרי חצי שעה בא מישהו לקרוא לאימו שהייתה בינינו, ואז ירדנו. רבים שלא היו ברשימה נלקחו, אחרים היו פצועים. גרין נורה בידו. שטייגל שכב בשלולית דם: האוקראינים חשבו שהוא מת והשאירו אותו בחצר. גרין שרד את המלחמה וחי עכשיו בפריז, שטייגל חי בארצות הברית.

פרידה מבעלי

עזבתי את עליית הגג מעולפת כמעט, מאובקת, לא אוהבת את עצמי. בעלי לא היה ברשימה, והוא אמר לי: "צאימפה, אינך יכולה להישאר כאן". "לאן אלך?" שאלתי אותו. "לא חשוב, העיקר שתינצלי". "אינני יודעת לאן", בכיתי. רגעיי האחרונים עם בעלי נראו כריב. הוא צעק "עלייך ללכת!", ואני בכיתי. "אין לי לאן..." לבסוף דחף אותי מחוץ לשער, וברגע האחרון דחף לְיָדֵי תִּיק שְׁפָלָל מעט בגדים וכסף.

פגישתי עם קרמין אחרי המלחמה

כשבאתי לגור בלודז' ב-1946, שמעתי שקרמין נאסר בגלל שיתוף פעולה עם הגרמנים, אך במהלך המשפט שוחרר כי רבים מהיהודים העידו לטובתו. הם אמרו שהוא עשה כל שביכולתו למען היהודים שעבדו

מחסה אצל היצאנית

גיסי התלבט רבות מה לעשות בי. הוא הלך לאחד העובדים שהיה בעל קשרים עם האוכלוסייה הארית. אני עמדתי ליד סוכת השוערת, אך זה לא היה דבר בטוח לעשותו - המפעל היה שייך לגרמנים, והיהודים שעבדו שם חששו לחייהם. לנוכחותי שם הייתה השפעה בלתי צפויה, כל קשר עם העולם החיצון היה אסור. חשתי כאילו אני מחכה שם 100 שנה, ואז גיסי הגיע. ליווה אותו עובד, והלה הביא אותי אל יצאנית שהכיר אשר התגוררה בסמוך למפעל. היא הסכימה לקבל אותי והתחילה לקרוא לי בשמי הראשון. היא הסבירה לי שעלי להתחזות למישהי שעובדת במקצוע שלה כדי לבטל כל אפשרות אחרת. בתשע בערב היא זרקה אותי מחדרה, כיוון שזו הייתה שעת עבודתה. פחדתי לצאת לרחוב, אך היא לא דאגה והכריחה אותי לצאת. נקשתי על הדלת הסמוכה, והדלת נפתחה על ידי אישה ששאלה למבוקשי. "האם תרשי לי לעבור את הלילה", התחננתי, "באתי ללובלין כדי לקנות בדים ישנים ולא מצאתי מקום ללון בו לילה אחד לפני שעת המשטרה". "האם יש לך תעודת זהויה?" היא שאלה. "ודאי שיש לי", עניתי והתחלתי לחפש בעצבנות בתוך תיקי. אחרי רגע אמרתי שכנראה שכחתי אותה בבית. "אינני יכולה להכניס אותך כי יש לי ילדים קטנים", היא אמרה. התחלתי להתחנן שתכניס אותי ואמרתי לה כי אם אצא, הם יהרגו אותי. "יש לי ילדים קטנים", חזרה ואמרה, "ואני רוצה שיישארו בחיים. אלוהים יעזור לך, אך לא אנוכי". היא סגרה את הדלת, ואני נשארת באולם הכניסה החשוך.

לילה במים

יצאתי לרחוב כדי לחזור לשער המפעל. לא היה איש ברחוב. כשהתקרבת, הצלחתי להבחין בהזק אור; כנראה הוא הגיע משוטר פולני או גרמני, שהיה במשמרת לילה. ידעתי שאם יבחינו בי, יצקו "ידיים למעלה!" ויירו בי מייד, רק לאחר מכן יבדקו במי ירו. קפצתי אל עבר הקיר והתחלתי לרוץ לאורכו. הקיר היה שקוע במים מעברו השני. לא ידעתי אם זה היה נהר או בריכה, ואם המים עמוקים או רדודים. מבלי

אצלו: לעיתים קרובות הוא סיפר להם על האקציות המתקרבות; כשאנשי הגסטפו דרשו ממנו למסור להם את מספר היהודים העובדים במפעל, הוא הזהיר תמיד את אלה שהיו ברשימת המובטלים. קרמין גם הכחיש בפני הגרמנים את בואם למפעל של בני משפחה שניצלו מחיסול. הנטייה שלנו הייתה להאמין שעבודה למען הגרמנים תציל אותנו. לעבוד למען קרמין - זו הייתה התקווה של רבים.

אני ביקרתי את קרמין אחרי המלחמה. הוא נראה כמו מקבץ נדבות, בזמן שאני נראיתי כמו מלכה. הוא התפלא שניצלתי. הוא גם סיפר לי שלאחר שהיהודים נלקחו מהמפעל, הוא ראה אותם במיידנק. הוא הצטער לראות אותם במצבם, אך לא יכול היה להושיע. פולנים באו לעבוד במפעלו במקומם.

דרכי מרחוב פלוריאנסקה לרחוב פבריצ'נה

נעזבתי לבדי ברחוב הריק. בעלי סגר אחרי את השער וחזר לבניין. הייתי מדוכדכת. לאן ללכת?

הייתה לי רק דרך אחת. היה רק מקום אחד שיכולתי למצוא בו מחסה זמני - מפעל העורות. זה היה בקצה השני של לובלין. איך יכולתי לחצות עיר שהייתה מלאה באויבים? היה יותר ויותר אור. מעבר לרחוב הייתה תחנת מוניות. פניתי לנהג וביקשתי שייקח אותי לרחוב 1 במאי. הנהג הסתכל לעברי ואמר: לכי מפה!

יכולתי להבינו. נראיתי נורא אחרי הלילה המזעזע בעליית הגג. פניתי לנהג שני. לא רציתי להזכיר את פבריצ'נה. 1 במאי היה הרחוב שתחנת הרכבת הייתה בו, ורחוב פבריצ'נה היה על ידו. הנהג התבונן בי ואמר: הסתלקי מפה מהר ככל האפשר! הפצרתי בו שייקח אותי והצעתי לו תשלום. הוא אמר שעדיף שאלך ברגל, כי במונית אעורר את תשומת ליבו של מישהו. הסכמתי איתו ועזבתי. זה עדיין בגדר חידה עבורי: איך הצלחתי ללכת חמישה קילומטרים בלי שאיש יטריד אותי. זה היה אחד מאותם הניסים שהתנסיתי בהם במלחמה. כשנקשתי על דלת מפעל העורות, היה כבר ערב. השוערת נחרדה כשראתה אותי. היא קראה לגיסי, **הניו טיקוצ'ינסקי**. גם הוא לא יכול היה להרשות לי להיכנס, אף שחיבב אותי מאוד.

לחשוב שנית קפצתי פנימה וקפאתי על מקומי כפסל. השומר התקרב ושוחח עם חברו בגרמנית. האחד אמר לשני כי ראה צללית שנעלמה בחשיכה. השני ערך חיפוש בכל הרחוב בעזרת הפנס שלו. הוא האיר את הקיר, אך לא ראה דבר והודיע לחברו שכנראה טעה. הם היו קרובים אליי ויכולתי לשמוע כל מילה. לבסוף עזבו. חיכיתי עוד כמה דקות, שנדמו לי כנצח. לא הייתי מסוגלת להישאר במים, הם הלכו ונעשו קרים יותר ויותר. כשכולי רועדת התחלתי לצעוד לאורך הקיר. הגעתי לקצה הקיר, ושם פגשתי את גדר העץ שהקיפה את המפעל. התחלתי לצעוק: "הניו! הניו!" קולי נשמע היטב בדממת הליל, אך לא דאגתי. קשה להאמין, אך גיסי שמע אותי וירד אליי מחדרו. הוא מצא אותי שם, אך גדר גבוהה הפרידה בין שנינו. הוא אחז בידי והוביל אותי עד למקום שהגדר בו הייתה נמוכה, ואז משך אותי פנימה... כעת הוא לא ידע מה לעשות איתי וביקש שאסתתר עד שימצא פתרון. הוא דחף אותי לתוך בית השימוש, ואני נעלתי את עצמי בו.

כנראה השוערת שמעה משהו, כי היא באה יחד עם כלב שנבח לעבר הדלת. הכלב קפץ ונבח, ואני הייתי בטוחה שבעוד רגע יתלוש את הדלת ממקומה ויקפוץ עליי. השוערת התחילה למשוך את הדלת ושאלה: "מי שם?" "אישה", עניתי. אינני יודעת מדוע עניתי כך. "פתחי את הדלת, שום זר לא מורשה לשהות כאן!" "אני אפתח רק כאשר תזיזי את הכלב", אמרתי. יצאתי החוצה והזדהיתי כגיסתו של הניו. תגובתה הייתה: "הלוואי שיישרף כל העולם! או שנמות איתכם, או שאתם תחיו איתנו".

היא הלכה אל הניו והתלוננה על שהשאיר אותי בחוץ רטובה, רועדת מקור וקודחת מחוס. "איך אתה יכול לשבת כאן בשקט?" צעקה. הניו הכניס אותי לחדרו. משאלתי הראשונה הייתה לקבל פרוסת לחם ומשהו לשתי, לפתע חשתי כמה אני רעבה וצמאה. שתיתי ספל גדול של קפה. אחר כך קיבלתי מהניו מזון לשינה. שעות אחדות לפני כן נפטר מישוהו מטיפוס על מזון זה, אך למי זה איכפת... לא התייחסתי למחלה. במהלך כל הלילה ניסה הניו לייבש את בגדיי ליד הפרימוס הקטן שלו.

למרות הסכנות יצאתי בבוקר לכיוון הרכבת לוורשה. לא הייתה לי כל ברירה, כי חשתי שאני מסכנת את שאר היהודים שהיו במפעל העורות. לא נותר לי שום מקום שיכולתי להישאר בו בלובלין, כך שהאפשרות היחידה הייתה להיטמע בקרב אוכלוסיית ורשה. זכרתי רק כתובת אחת של פולני ברחוב דלוגה 29, ליד מלון פולני. הגעתי לשם כדי לקבל עזרה. הפולני עזר לי להשיג מסמכים אריים על שם **הלינה מייבסקה**, ואני התגוררתי בוורשה עד סוף המלחמה.

בוורשה נודע לי כיצד נהרג גיסי הניו טיקוצ'ינסקי

היה לי עדיין כסף ממפעל העורות שנתן לי הניו, כך שיכולתי לחיות מזה. קיץ 1943 עבר די בשלום. לאחר זמן הגיעה גיסי, גניה טיקוצ'ינסקה, כדי לחיות איתי. הזוג שהסתיר אותנו ידע מי אנחנו, אך לא דיבר על כך. הם כינו אותנו "הבנות שלנו", כי בתעודת הזהות שלנו נרשמנו כנשים רווקות. היה לנו מזל להיות רשומות כחוק, ללא כל בעיות, ונדמה היה כאילו לא תהיינה יותר סכנות.

בנובמבר 1943 חוסלו היהודים במפעל העורות בלובלין. הם נלקחו למיידנק, אחדים מהם הצליחו להימלט.

יום אחד נפתחה הדלת, ובפתח עמד **ולטר רוזנבוש**. הוא היה אחד מעובדי המפעל. מוצאו היה משלונסק, אך בזמן המלחמה הגיע ללובלין ועבד שם עד ליום האחרון. הוא סיפר לנו כיצד נהרג גיסי הניו טיקוצ'ינסקי, בעלה של גניה. הוא ברח ברגע האחרון, כאשר הנאצים נכנסו לחצר. הניו ברח מעבר לגדר, אך הפולנים שעברו שם התחילו לצעוק שיהודי מנסה לברוח. הגרמנים רצו אחריו ונכנסו לחצר מהצד השני של הרחוב, ופולנים הקיפו אותו וצעקו: "הורד את מכנסיד!" הניו היה גבוה ובעל מראה ארי, הייתה לו תעודת זהות ארית בכיסו. הוא מסר את התעודה לגרמני, אך הלה לא הביט בה וירה בו בחצר.

רשמה את העדות: **אידה גליקשטיין**
הביאה לדפוס: **איטה פישברג לבית הברשטט**

דבר העורכת: המלצה לקוראינו

הפניה לכתבה של בריג'יט וקס
חוברת קול לובלין מס' 48 משנת 2012, עמ' 34-37

<https://kollublin.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/11/kol-lublin-48-20121.pdf>

לנוחותכם ניתן לסרוק את הברקוד
באמצעות מצלמת הטלפון הנייד
וללחוץ על הקישור שמופיע על המסך

ויקטור קרמין - האם היה אוסקר שינדלר בלובלין?

שורות הפתיחה שכתבה בריג'יט וקס:

הפעם הראשונה שנתקלתי בשם ויקטור קרמין הייתה כשקראתי את עדותה של בת-דודתו של אבי, **אסתר הלברשטט-ארונסון**. החשבתי אותה תמיד לדודה שלי, ושמה בפינו היה אסתר. מדי קיץ הייתה מגיעה מתל-אביב לפרוץ כדי להיות בימי החופשה במחיצתנו.

עדותה של אסתר נמצאה בביתה אחרי מותה. איש מאתנו לא ידע שהיא רואיינה על ידי אנשי "יד ושם", וההתוודעות לקורות חייה במהלך המלחמה הכתה אותי בתדהמה. אף פעם היא לא סיפרה לאיש איך הצליחה לשרוד - תחילה בגטו לובלין, ומאוחר יותר במקום מסתור בוורשה.

שורות הסיום:

אף שויקטור קרמין אינו יכול להתחרות במעשיו של שינדלר, אני סבורה כי עלי להעלות על נס את יחסו האנושי לעובדיו. בזכות אנושיותו ניצלה דודתי.

אסתר עם אבי מוריס ווקס בקיץ 1934
Estusha and my father Maurice Waks in summer 1934

מינה שחר וינשטיין

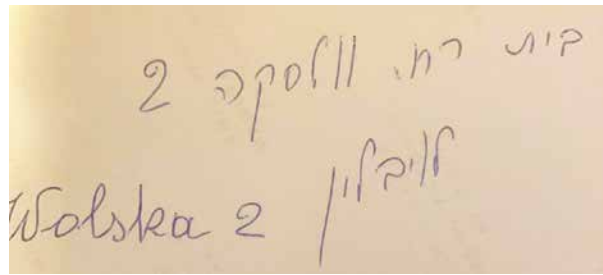
רח' וולסקה 2, רח' גרודצקה 21

תמונת הנישואין של הורי עקיבא וינשטיין ורבקה עזר
Wedding's photo of my parents, Akiva Weinstein and Rivka Azar

בשנת 1986 חזר אבי לעיר ילדותו לובלין. בתמונה נראה אבי, לבוש חולצה ומכנסיים בהירים, עולה ראשון במדרגות הבית. זהו הבית שגדל בו, **ברחוב וולסקה 2**. המשפחה שהתגוררה שם ב-1986, פתחה לו את דלתה. אני זוכרת שמאז הוא שמר על קשר איתם כל השנים, ובכל חורף נהג לשלוח להם ארגז תפוזים. בביקורי השני בלובלין בספטמבר 2024 חזרתי אל בית אבי בוולסקה 2. ליווה אותי חבר מתיאטרון NN. הביקור היה מרגש מאוד.

זאת תמונת הורי בליל כלולותיהם: **אבי עקיבא** וינשטיין מפולין ואימי **רבקה עזר** מתורכיה. הם היו נשואים 52 שנים. אמי כיבדה את רצונו של אבי לקרוא לילדיהם ע"ש בני משפחתו שנספו בשואה. אני נקראת **מינה** ע"ש סבתא, אימו של אבא. אחי האמצעי - **אריק**, ע"ש סבא, אביו של אבא. אחי הצעיר - **שמואליק**, ע"ש אחיו של אבא שנספה בהיותו בן 8.

My father's handwriting:

כתב ידו של אבי:

בית רח' וולסקה 2
Wolska 2 לובלין

שנת 1986. אבי נכנס לבית ברח' וולסקה 2
1986: My father enters the house at Wolska 2

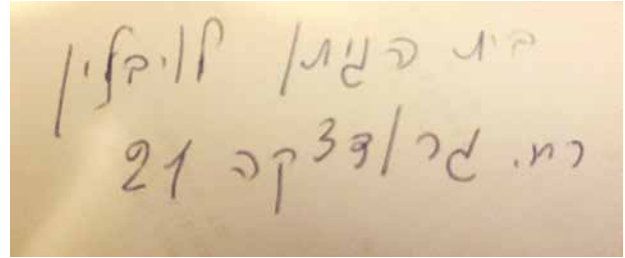

שנת 2024. אני, מינה, ליד בית אבי בוולסקה 2
2024: Me, Mina, at my father's house in Wolska 2

בשנת 1986 צילם אבי את הבית ברח' גרודצקה 21.
כאן התגוררה משפחתו בתקופת הגטו

In 1986 my father took a picture of the house at 21 Grodzka St.
His family lived there at the time of Lublin ghetto

My father's handwriting: כתב ידו של אבי:

בית הגיתן [=בית הגטו] לובלין

רח' גרודצקה 21

Ghetto house, Lublin, Grodzka 21

שנת 2024. מינה (מימין) ואגאתה. זה עתה קיבלתי תעודות
משפחתיות מארכיון לובלין

2024, Mina and Agata. I have just received family documents
from the archive in Lublin

לימים נודע לי כי אבי, הוריו, אחיו שמואל (שנספה בשואה) וסבתא רבתיא שלי התגוררו בתקופת הגטו בבית **ברחוב גרודצקה 21**, אותו הבית ששנים רבות אחר כך היה למעונו של תיאטרון NN. המפגש עם אנשי תיאטרון NN היה עבורי סגירת מעגל. בעזרתה של אגאתה מתיאטרון NN קיבלתי העתק מתעודת הנישואין של סבא וסבתא שלי, **מינדל ברנדט ולייב ויינשטיין**, ואת תעודת הלידה של אבי. כאשר קיבלתי את ההעתקים, פרצתי בבכי מרוב התרגשות. הפקידה ראתה זאת והחלה אף היא לבכות יחד איתי.

את התמונות המובאות כאן צילם אבי צילם בביקורו בלובלין ב-1986. בגב כל תמונה הוא רשם את הכתובות; זה מה שעזר לי לאתר את המקום ולבקר בו. בתמונת הבית בגרודצקה 21 משמעות המילה "בית הגיתן" היא בית הגטו. זהו כתב ידו של אבי.

בשנת 2024 הגעתי ללובלין להשתתף ב-Reunion
כאן בתמונה - אני יוצאת ממסעדה ברח' גרודצקה, יורדת שמחה במדרגות
בעזרתו האדיבה של איתמר חריטן

In 2024 I came to Lublin to take part in the Reunion. Here I get out happily from
a restaurant in Grodzka Street and go downstairs, assisted by the kind help of
Itamar Haritan

טוני סימונס

כאב שקוף: אח ואחות, בובע וחלון זכוכית בשער העיר

למזלי, היה איזה כנס עסקי שהביא אותי ללונדון. הוספת טיסה קצרה משם לפולין נראתה כמו הדבר המתבקש לעשותו, כמו קוויאר עם וודקה. אחותי הגדולה שחיה בלונדון, הייתה ללא ספק הנכדה האהובה על בובע. היא הסכימה להצטרף אליי למסע לפולין ואמרה: "אם אתה משלם, אני איתך". אופייני.

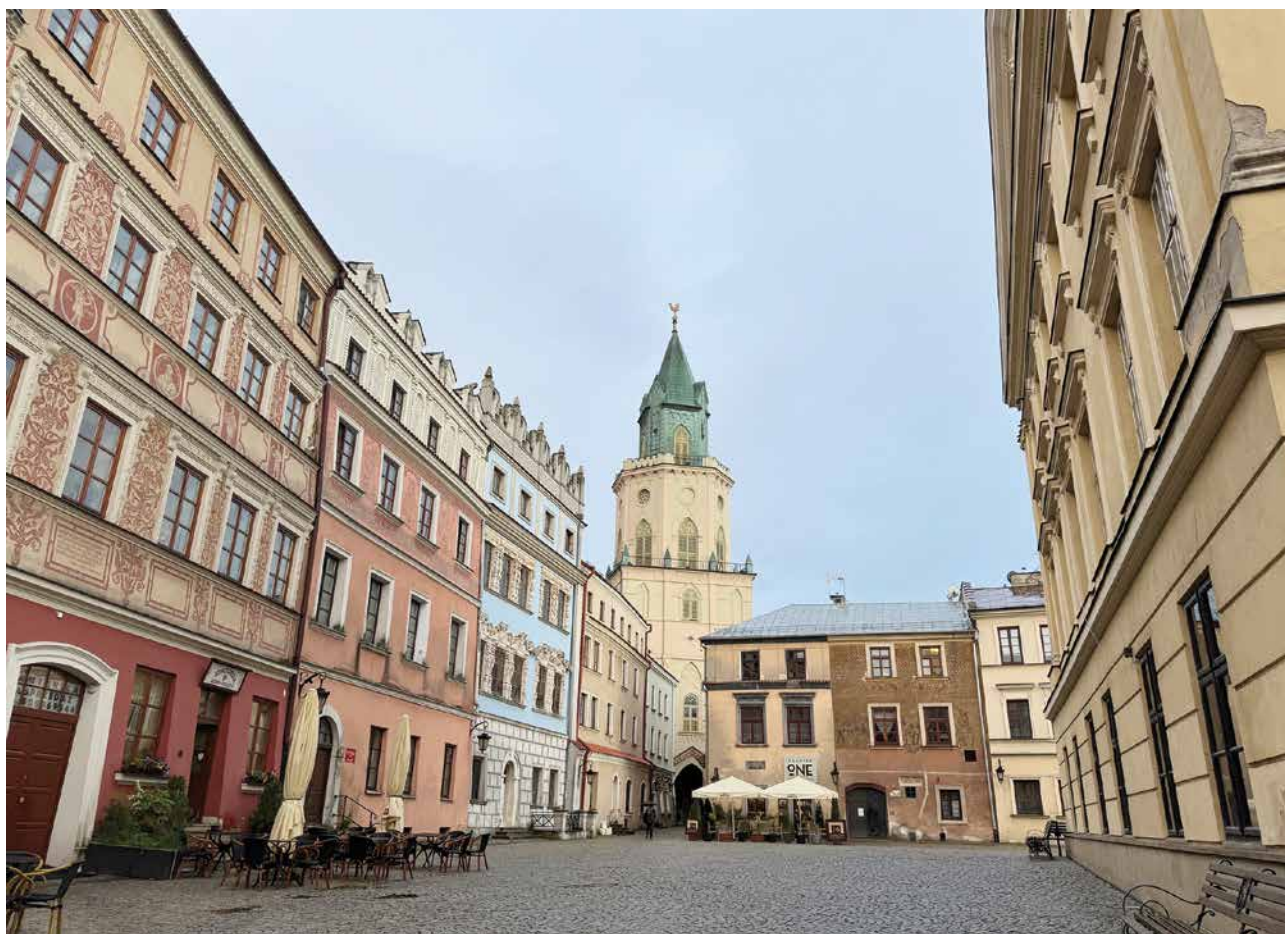
לאחר מכן הגיעה עבודת הבילוש. יש לנו בת דודה מדרגה שנייה, ענת הראל, שגרה כיום בישראל ומדריכה תיירים. ענת היא נכדתה של דודתה של הבובע שלי, דודה שהייתה הרבה יותר צעירה מהוריה של בובע. ענת ירשה אוסף של מסמכים משפחתיים, והיא הכירה את הכתובות שבובע התגוררה בהן בלובלין. בהתרגשות רבה היא שאלה אותי: "ידעת שרואים את הבית של בובע שלך בסרט **כאב אמיתי**? היא גרה שם, ממש בדירה בתוך שער העיר!"

בשנותיה המאוחרות יותר, כשגרה בסידני, סיפרה לנו בובע שהיא הייתה עומדת בחלון דירתה בלובלין וצופה באנשים זורמים אל תוך העיר מתחתיה. עכשיו היה לנו את הסימן שלנו: אנחנו חייבים לעמוד ולהשקיף מבעד לאיזשהו חלון באותו הבניין **ברחוב גרודצקה 21**, ממש מעל לשער גרודצקה שהפריד בין לובלין הנוצרית לרובע היהודי.

אני לא אוהב את הקולנוע; טלפונים מצלצלים באמצע הסרט, שקיות צ'יפס מרעישות, שלוק הקולה האחרון נלגם דרך קוביות קרח. כל אחד מהרעשים מכעיס אותי, פשוט מפריע. למרות זאת אני ואשתי הגענו השנה לכמה הקרנות בפסטיבל הסרטים היהודי הבינלאומי, מקווים שאולי נגלה איזה קסם.

באחת ההקרנות הוצג על המסך הטריילר של הסרט **כאב אמיתי**. ראיתי שם את השחקנים ג'סי אייזנברג וקירן קאלקין, אך מה שעניין אותי לא היה כוח המשיכה של כוכבי הוליווד. הסרט עוקב אחר שני בני דודים שנוסעים ביחד מארצות הברית ללובלין שבפולין כדי לגלות את סיפורה של סבתם בתקופת השואה. במקרה, גם סבתי המנוחה, הבובע שלי, גדלה בלובלין.

כשסוף סוף צפינו בסרט, צירופי המקרים החלו להצטבר ולהיערם. כשבני הדודים בסרט קראו לסבתם "דורי", כמעט הפלתי את כוס השתייה שלי על הברכיים; לבובע שלי קראו דורה! כשצילום של שער העיר לובלין האיר את המסך, לחשתי לאשתי: "זהו, אני חייב לראות איפה בובע גרה". הגעה לגיל חמישים יכולה לעשות דברים מוזרים לבן אדם. איפשהו, במעמקי תודעתי, הופעל איזה מנגנון. הדנ"א שלי זעק: **לך לשם!**

Lublin Today

לובלין כיום

בשנות התשעים של המאה ה-20, לאחר נפילת המשטר הקומוניסטי בפולין, חבורת שחקני תיאטרון צעירים מלובלין גילתה את הבניין הנטוש בגרודצקה 21. החלום שלהם היה להקים תיאטרון אלטרנטיבי, והם החלו בתהליך של שיפוץ הבניין - שבירת קירות ופינוי הריסות. גדולה הייתה הפתעתם כשמצאו שרידים יהודיים: סידור, אריחי זכוכית זעירים שהתגלו כנגטיבים ישנים של צילומים, מסמכים בכתב יד שהם לא ידעו לקרוא. מה שהם גילו היה בניין אשר עמד ממש על הגבול שבין שתי קהילות ושתי תקופות בהיסטוריה של לובלין. כשנודע להם ששליש מתושבי לובלין לפני מלחמת העולם השנייה היו יהודים, הם נטשו את חלומם לבנות תיאטרון רגיל; במקום זאת הם הקימו בבניין בשער גרודצקה

בשנת 1928 אביה של בובע (סבא רבא שלי), **יצחק רזלמן**, הבין שעננים כבדים ומפחידים מאיימים על יהודי פולין. הוא הפליג לאוסטרליה כדי להקים שם עסק בענף הטקסטיל. אשתו **פרל** וארבעת ילדיו הקטנים נותרו מאחור בדירה בשער גרודצקה. לאחר שפתח חנות בסידני, הוא חזר ללובלין בשנת 1930 כדי לאסוף את בני משפחתו שחיכו לו בסבלנות. ההימור הזה, הימור על תחילת חיים חדשים בצד השני של העולם, הוא זה שהציל את המשפחה שלי מהזוועות נגד היהודים שהסתיימו באסון השואה. בשנת 1942 נהרס הרובע היהודי של לובלין, וכל תושביה היהודים נשלחו למוות, אך שער גרודצקה שרד. את שער העיר העתיק הזה לא המשטר הנאצי ולא הקומוניסטים הצליחו להרוס.

מרכז חינוכי לחקר הזיכרונות והשרידים של לובלין היהודית שנותרו בעיר. האמת היא שללמוד על אודות הקשר ההיסטורי בין העבר להווה, ובין הקהילה היהודית בלובלין לבין הבניין שהתחולל בו הסיפור המשפחתי שלי, היה מציאות שעולה על כל דמיון. היום שער גרודצקה הוא שוב מקום שוקק אדם המלא בסיפורים ובמספרי סיפורים.

בשנת 1475 רבי יעקב מטרנטו שבאיטליה חלם על עיר מוקפת גבעות שהלימוד היהודי ישגשג בה. כשהגיע ללובלין, הוא זיהה אותה מחלומו והחליט להשאר בעיר. בערב, כשצעדתי על אבני המרצפות של העיר, הבנתי את הקסם. העיר זוהרת בשעות הערב המאוחרות, ופינות הרחוב השקטות עדיין ממלמלות את סיפורה. במשך מאות שנים זה היה המקום שאנשים בחרו לגור וללמוד בו - לפני שההיסטוריה קרעה מהם בגסות את זכות הבחירה.

לפני הנסיעה דמיינתי את פולין כמדינה אפורה, לחה ושרויה בקור נצחי. למרות התחושות הלא-טובות המוקדמות הללו, לובלין קיבלה את פנינו בבתי קפה עם לאטה ארט, תשלום ללא מגע יד אדם ודי וודקה כדי לשמור על מצב רוח טוב. העיר הייתה מלאה סטודנטים, אנרגיה חיובית ונגני רחוב. מסתבר שהיסטוריה יכולה לחיות בשלום לצד נוער מודרני ומגניב.

התקרבונו למרכז "שער גרודצקה - תיאטרון NN" וציפינו לראות שם איזה שלט מאובק ומתנדב מנומנם. במקום זאת הצוות ניגש אלינו בהתלהבות, כאילו חיכו כל השבוע שיגיעו שני אוסטרלים עם סבתא פולנייה.

"יש לכם סיפורים מהבובע שלכם?" שאלו.

אחותי ואני החלפנו מבטים וענינו: "לצערנו, לא מספיק".

כשהזכרנו את כתובתה, עיניהם זהרו.

"סבתכם גרה בדיוק בשער הזה", אמרו. פניהם אורו.

באותו הרגע היה נדמה שהארכיון קפץ מהמדף, קירב אליו כיסא והחל לכתוב הקדמה לסיפור שלנו.

ובכל זאת, כשחשבתי על מה שבובע ראתה מהחלונות האלה, לא חשתי שום תחושה של ניצחון.

לפי המסורת המשפחתית, כלומר לפי הסיפורים שנשמעו שוב ושוב מסביב לשולחן השבת, נזירים היו קונים מצרכים מהוריה של בובע. כשעמדנו בחלל התיאטרון עצמו, סיפרנו למדריך שלנו שתחילה הנזירים נהגו להיכנס דרך הדלת הראשית; בהמשך מהדלת הצדדית; וכשהמצב החמיר, היו מגיעים מהדלת האחורית. אחר כך הזהירו בשקט: "אתם צריכים לעזוב. המצב יהיה לא טוב ליהודים".

כשהמדריך שמע זאת, הוא הצביע מבעד לחלון על מנזר במרחק של פחות מעשרים מטרים מאיתנו. ברגע הזה העבר וההווה חפפו זה את זה, כמו דפי שרטוט שקופים. לאחר מכן עלינו במעלה מדרגות אבן סדוקות; היו אלו אותן המדרגות שאחיה של הבובע שלי, יליד לובלין, טיפס בהן בביקורו בפולין בתחילת שנות התשעים. הוא סיפר שבאמצע המדרגות השחוקות עצר לפתע, הצביע על הרצפה והכריז: "כאן אני גרתי". רק עכשיו, כשעמדתי על אותן המדרגות, הבנתי את המשמעות החזקה של המילים האלה.

מרכז "שער גרודצקה - תיאטרון NN" הוא רבגוני: חלקו מוזיאון, חלקו סוכנות בילוש, חלקו סדנה לתיקון נשמות. שמו של המרכז כולל את האותיות NN - קיצור של הצירוף no name, אנונימי, "ללא שם". האותיות האלו מסמלות את הזהויות שנמחקו, זהויות שכיום אנשי המרכז משחזרים. אף שרוב אנשי הצוות אינם יהודים, הם סורקים ארכיונים,

מראיינים זקנים ועורכים דיגיטציה של תמונות במיומנות ובמסירות. עבודתם קפדנית ומרגשת; לפעמים כואבת ושוברת לב, אך לעיתים מלהיבה ומפתיעה.

הם חיפשו במה לתיאטרון ומצאו סיפור, בעצם סיפורים רבים, ועשו את הבניין למגדלור לזיכרון יהודי העיר לובלין.

בתוך דירתה הישנה של בובע השקפנו מבעד לכל שמשות חלון. באופן מוזר, חשנו שהאור מופך לנו בעת שהוא נשפך לתוך עינינו כפי שעשה פעם לסבתנו. הנוף הנשקף מהחלון קצת השתנה מאז - העצים גזומים בקפידה, וקבוצות תיירים חולפות תחתינו - אך ללא קושי יכולתי לדמיין את הצללית הקטנה שלה מציצה מבעד לחלון אל הרחובות של שנות העשרים, כשהיא מהססת, אך מוכנה להגר ולהתחיל חיים חדשים. חיים שיום אחד יכללו שני נכדים המצמידים את כפות ידיהם אל השמשה הזאת בדירה.

בובע שלי מעולם לא הרבתה לדבר על פולין. היא נהגה לומר כי בעת שהמשפחה הגיעה לאוסטרליה, אביה אמר לה: "אנחנו אוסטרלים עכשיו". לא הייתה להם אפשרות להביט לאחור. העולם הישן נשאר מאחור; הוא לא נמחק, אלא הומר בשקט למתכונים במטבח ולסיפורים משפחתיים. ואולי אחותי ואני הצלחנו עכשיו להוסיף עוד קטע חדש, עוד סיפור למסורת.

בשנת 2023 אירח מרכז "שער גרודצקה - תיאטרון NN" את המפגש הבינלאומי השלישי של יוצאי לובלין וצאצאיהם. יותר מ-250 משתתפים הגיעו אז למפגש מרחבי העולם. בת דודתנו ענת סיפרה את סיפור המשפחה בדיוק במקום שמשפחתנו התגוררה בו לפני מאה שנה. הדירה הייתה לתיאטרון קטן, וענת החזירה אליו את סיפור משפחתנו לאחר מאה שנות שתיקה.

אם משפחתכם הגיעה מלובלין, או אם אתם חושבים שאולי היא הגיעה משם, אנא כתבו לאנשים במרכז "שער גרודצקה - תיאטרון NN". הם מתמחים בבניית אילן משפחה משאריות של מסמכים, תמונות, רשימת שכירות, מדריך עסקים או כתובת מגורים. הם מצילים שמות ופנים של אנשים שחיו בעיר לפני שייעלמו לעד. הארכיון שלהם רחב, אלפי קטעים המציגים משפחות שחיו ברחובות העיר לפני המלחמה קוטלגו ונוספו לאוסף. הצוות ישמח לחפש פרטים ולסייע לכם, אם תספקו להם שמות ותאריכים. האמינו לי, כל פיסת מידע עוזרת. לתמונה ישנה אחת יש את הכוח לגלות סיפור שלם, או למלא את החללים הריקים עבור משפחות אחרות.

נסענו לפולין בחיפוש אחר בית. אני לא יודע אם מצאנו את הסיפוק הרוחני שביקשנו, אבל מצאנו מספיק: הוכחה שטיול של כמה ימים יכול לספק תשובות לתהיות ושאלות שהעסיקו אותנו במשך עשרות שנים. אחותי עדיין חייבת לי כסף על הכרטיסים לנסיעה, אבל האמת היא שאני חייב לה הרבה יותר על שהסכימה להשקיף יחד איתי מבעד לחלון הזכוכית הזה ועל הזיכרונות שעכשיו מבהיקים דרכו - זיכרונות של אח, אחות והבובע שלנו.

צרו קשר עם מרכז "שער גרודצקה - תיאטרון NN" בכתובת: <https://teatrnn.pl/zwiedzanie-lublin/en> אולי ניפגש שם במפגש הבא של יוצאי לובלין וצאצאיהם.

לנוחותכם ניתן לסרוק את הברקוד
באמצעות מצלמת הטלפון הנייד
וללחוץ על הקישור שמופיע על המסך

תרגמה מאנגלית: ענת הראל

מלכה בורשטין

סיפורים על סבא וסבתא

הקדמה: חתיכות חיים ולא באָבע מעשה'ס

לכל נכד ונכדה ניתן חופש הביטוי. לא פשוט להיזכר בדברים ממרחק של זמן, לא פשוט להכיר סבתא או סבא מסיפורים של הורה. זה לא פשוט כלל לגדול ללא סבתא או סבא. מלחמת העולם השנייה יצרה מציאות משונה: ילדים היו להורים, או לסבתא וסבא, בלי להכיר מניסיונם דמויות כאלה. גם אם היו סבתא או סבא, לא תמיד הם היו פנויים להקדיש מזמנם, ניסיונם ובינתם לנכדים; הם נאלצו להתמודד עם אתגרים קיומיים של פרנסה, קליטה והסתגלות לארץ חדשה. אולם אין ספק שעל אף כל האמור לעיל, הסבתא או הסבא השאירו את חותמם על הנכדים לנצח. שהרי ידוע: "א באָבע דארף א פארטאך מיט גרויסע קעשענעס" (סבתא צריכה סינר עם כיסים גדולים).

ההקשבה לסיפורים הנכיחה את כל הסבתות והסבים. לא פעם הדמע הפך לצחוק ולהפך. מה שבטוח הוא שהזמן עצר מלכת, ובלב נותרה תקווה:

"לאמר נישט זארגן

וואס וועט זיין מארגן,

לאמיר בעסער פארריכטן

דעם היינט און דאס נעכטן."

(משירי מנדלה מוורקא)

ובתרגום לעברית:

הבה לא נדאג ליום המחר,

מוטב נתקן את ההווה ואת העבר.

תודות לנכדות ולנכדים שעצרו את שגרת חייהם והתבוננו אחורה כדי לקחת תנופה קדימה.

לפני שנים הציעה **שני ברוש** שבני הדור השלישי יתעדו את כל "סיפורי הסבתא" שלהם. המיזם לא צלח, כי לא הייתה היענות להצעה. הצטערתי מאוד על כך. לפני כשנתיים שיתפתי את **עידית יסעור** ואת **איתמר חריטן** ברעיון לפרויקט תיעודי זה, אלא שהפעם הפונה הייתה לתעד זיכרונות של הנכדים - בני הדור הראשון, הדור השני והדור השלישי - מהסבתא ומהסבא שלהם ששורשיהם בפולין, או שיש להם זיקה אליה. חשבתי על באָבע מעשה'ס (ביידיש: סיפורי סבתא, סיפורי בדיות) מסוג אחר: כל הסיפורים של סבתא וסבא הם אמת לאמיתתה. חשבנו רבות על התהליך, החלטנו לבחור בדרך של ריאיון, בנינו שאלון ויצאנו לדרך.

"אם יוצאים מגיעים למקומות נפלאים", כתב ד"ר **סוס**; גם אני העפלתי למקום אחר מזה שהייתי בו בתחילת הדרך. הראיונות היו אישיים מאוד, מעניינים מאוד. קשה היה להפריד את הבר מהתבן, כי כל הפרטים אשר הרכיבו את דמויות הסבתא, הסבא או שניהם התבססו על זיכרון הנכד או הנכדה. ייתכן שזו הזדמנות פז להנציח את זכרם; בעיניי, דם אינו מים (ביידיש: "בלוט איז נישט קיין וואסער"). הזיכרונות המתועדים מספקים הזדמנות להיווכח בנגיעות של תורשה בין-דורית. אני רואה בתיעוד הזה הנצחה של מורשת, היזכרות באתמול לפני שיהיה מאוחר (בניגוד לנאמר ביידיש, "זוך נישט דעם נעכטיקן טאָג" - אל תתור אחר יום האתמול). הסיפורים והאזכורים של מאורעות היסטוריים על ציר הזמן הוכיחו את האמת שבדברי יגאל אלון: "עם שאינו יודע את עברו, ההווה שלו דל ועתידו לוט בערפלי".

* כל האמרות והפתגמים ביידיש לקוחים מספרה של רחל רוזמריין, **פנינים מבית אמא** (פלדהיים, 1997).

משפחת דקר

מספר הנכד יוסי דקר

משפחת אבי

בלובלין הייתה אופרה יהודית, ומדי פעם הוצגו בה הפקות של אופרות או אופרטות. סבתי פולה הייתה זמרת בלהקת האופרה.

סבי, **נחמיה זקרויצי'יק**, היה גבר מרשים ביותר בחיצוניותו וצעיר מסבתי בשבע שנים. הוא שמע את שירתה והתאהב בה. הם נישאו ונולדו להם שני ילדים: **אבי מרק** ואחותו **הלה**.

יחד עם אביו **שייע** ואחיו הבכור **חיים שלמה** ניהל אבי עסק של מכירת עורות בסיטונאות. העסק היה מצליח, והם בנו בית ברח' אוקופובה 10. אבי וסבי ברחו בתחילת המלחמה לרוסיה.

באוקטובר 1939 התקיים מפקד של כל בתי האב היהודיים בלובלין בשטח המגרש שבליפובה 7.

דן אלמגור, צאצא של לובלינאים, כתב לימים את המחזה "איש חסיד היה שם" ותיאר באחת הסצנות בו את המפקד הזה. סבי לא נכח במפקד, כי היה ברוסיה. סבתי ודודתי הלה קיבלו צו הגליה לסנדומיץ'; אני מניח שהסיבה לכך הייתה היעדרו של סבי מהמפקד הזה. סבתי החליטה לבצע סטייה קלה: היא פנתה לעיר סמוכה, אוסטרובייץ שווייטקווקז'יסקי, שם חיו שתי אחיותיה. אבי ברח לרוסיה, כי באותה השנה היה אמור להשלים את שנת הלימודים האחרונה שלו בבית הספר התיכון היהודי "גימנסיה הומניסטיקה" בלובלין.

אבי וסבי ברחו ללבוב. אבי השלים את לימודיו בבית ספר יהודי בלבוב וקיבל תעודת בגרות פולנית בשנת 1940. הוא המשיך את לימודיו בבית הספר

נחמיה ופולה זקרויצי'יק

סבתי **פרלה (פולה) זקרויצי'יק** (Zakrojczyk) **לבית פליכטנרייך** נולדה בשנת 1893 בלובלין למשפחה שחייתה בלובלין מדורי דורות. המשפחה התגוררה ברחוב נרוטוביצה מספר 9 (מחוץ לחומת העיר העתיקה, אך בסמוך לברמה קרקובסקה). למשפחה היו חנות ספרים וספרייה בקומת הקרקע של הבית. בחנות ובספרייה היו גם ספרים בפולנית. בספרו על הדפוס בלובלין מזכיר **תומש פייטרשביץ'**, מייסד "תיאטר NN", את חנות הספרים הזו.

שתי אחיות של סבתי נישאו לגברים מהעיר אוסטרובייץ שווייטקווקז'יסקי. כמו כן היו לה עוד שלושה אחים, ואלה התגוררו בלובלין. אחיותיה נספו בשואה, כמו גם שלושת אחיה וכל בני משפחתם.

אני עליתי לארץ יחד עם אימי בסוף 1950 (אבי נסע לפריז). אימי החלה בלימודי רוקחות והתקשתה ללמוד ולטפל בי בו זמנית. במשך שנה התגוררתי עם סבתי, דודתי ודודי חשוכי הילדים במעברה בהרצליה.

סבתי הייתה אישה חמה. היא פנתה אליי ביידיש, ואני השבתי לה בעברית. אני זוכר שבהיותי ספורטאי, היא הייתה מכינה לי 17 פרוסות לחם עם נקניק ומלפפון חמוץ. אני הייתי מחסל הכול, להנאתה ולהנאתי.

סבתי נולדה בעת שלובלין הייתה תחת שלטון רוסי, והשפה הרשמית בה הייתה רוסית. לסבתי היה זיכרון מעולה, והיא זכרה בעל-פה את כל יצירות פושקין. היא גם הייתה "פרופסור ללובלין": הכירה את כולם ואת הרכילות הרלוונטית להם. לצערי, היא לא כתבה את זיכרונותיה מלובלין. אלו עברו מן העולם יחד עימה.

סבתי הייתה באישיותה "גרנד דאמה", ראש המשפחה ללא עוררין. בכל מוצאי שבת היא נהגה לנסוע באוטובוס מהרצליה לתל-אביב לאחד מאחייניה, ולשם הגיעו אחיין נוסף ואבי. ההתייצבות הייתה חובה.

תופעה מוזרה שזיהיתי בהתנהלותה של סבתי, הייתה התעלמותה מתורים: באופן קבוע היא הייתה מתייצבת בראש התור. המראה המכובד שלה וארשת פניה התקיפה הרתיעו אנשים מלהעיר לה. אני התלוויתי אליה פעמים רבות, והדבר הביך אותי.

האוכל שלה היה על טהרת המטבח הלובלינאי. היא נהגה לקנות קרפיונים ולהכניסם להשתכשך במי האמבטיה. משהגיע "יום הדין", היא הוציאה אותם מהאמבטיה וחבטה בראשם במערוך. אחר כך חתכה אותם לרוחב, ואת המילוי הכניסה במרכז. התוצאה שהתקבלה הייתה אפוא עור, בשר קרפיון ומילוי. היא לא עשתה קציצות דג, כפי שמקובל בימינו.

עד היום עולה באפי ריח הצ'ולנט המופלא שלה שהתבשל לאיטו על הפרימוס במשך למעלה מיממה. עם מותה אבדה המסורת. דודתי ידעה גם היא לבשל, אך לא היה זה הניחוח הלובלינאי האותנטי.

סבתי התגוררה עד למותה יחד עם דודי ודודתי. שניהם היו אנשים עובדים, והיא ניהלה את משק הבית ביד רמה. סבתי נפטרה בדצמבר 1969 בגיל 76.

אבי מרק זקרוויצ'יק דקר

הגבוה למדעים (פוליטכניק) של לבוב עד לפלישה הגרמנית לרוסיה. סבי חזר לפולין והצטרף למשפחתו באוסטרובייץ. בספטמבר או באוקטובר 1944 המשפחה באוסטרובייץ נשלחה לאושוויץ. באותו השלב כבר לא היו סלקציות, ולכן איש מהם לא נשלח לתאי הגזים. סבתי סבלה מהיפוך של המעיים ואושפזה בבית חולים באושוויץ.

דודתי התנשאה לגובה של 1.70 מ'. היא יועדה להיות קאפו, אך סירבה לכך. במקום להוציאה להורג היא נשלחה לצריף הטיפולים של מנגלה. טיפולים אלו גרמו לכך שהיא לא הייתה מסוגלת להביא ילדים לעולם.

סבי היה איש גבוה וחסון. במלחמה הוא סבל מאוד מחוסר מזון והיה כמעט מוזלמן. הוא יצא לצעדת המוות במצב גופני ירוד מאוד, ולא שב ממנה.

הצבא הרוסי נכנס לאושוויץ ב-27.1.1945. לפני שהגרמנים פינו את המחנה, הם ירו בכל אלו שנמצאו בבית החולים. סבתי ודודתי, שהצטרפה אליה בימים האחרונים, הסתתרו בתוך שקי קמח וניצלו. עם שחרור המחנה חזרו שתיהן ללובלין המשוחררת מעול הגרמנים. דודתי הלה ודודי יוסף נפגשו בלובלין המשוחררת, נישאו ועלו לישראל ב-1949. הם התגוררו במעברה בהרצליה יחד עם סבתי פולה.

אימי פלה דקר לוינסון

סבי וסבתי יוסף-בנימין ובת-שבע לוינסון

סבי, יוסף לוינסון, היה שותף בבית החרושת "בנגל" יחד עם גיסו שלמה פלמן ומאיר קורלנדר. כמו כן הוא היה שותף בבית חרושת לנרות ברחוב צירוליצה (Cyrolica) מספר 1. שותפו היה רומן בבניק. עם העברת היהודים למיידן טטרסקי המשיך סבי לנהל את בית החרושת "בנגל", שהיה במעלה רחוב לוברטובסקה. אימי הייתה יחד עימו, והם התגוררו בבית החרושת.

בנובמבר 1942, כמה ימים לפני פינוי תושבי הגטו במיידן טטרסקי למיידנק, הדבר נודע לסבי ולאימי. הם ברחו לוורשה כשבידיהם תעודות מזויפות. ידוע לי ששמה של אימי בתעודה המזויפת היה הלנה ארבשבסקה. הם הצטרפו למחתרת הפולנית.

כעבור זמן מה מלשינים פולנים (שמלצובניקים) גילו את זהותם והחלו לסחוט אותם. סבי היה נמוך קומה ובעל אופי נפוליאוני, והוא סירב לשלם. בתגובה לכך השמלצובניקים הודיעו להם שאנשי הגסטפו עומדים לפרוץ לדירתם בכל רגע.

סבי נשבע שלא ייפול חי בידי הגרמנים. הוא נטל גולות ציאניד שהייתה עימו תדיר ונפח את נשמתו. לבסוף פרצו לדירה שוטרים של המשטרה הכחולה ולא אנשי גסטפו. אימי שילמה להם, והם הלכו לדרכם.

אימי, פלה לוינסון (Lewinshon), נולדה לאימה בת שבע לבית נייברג (Najberg) ולאביה יוסף בנימין לוינסון. היה לה אח שהיה צעיר ממנה בשנתיים, אברהם. על סבתי בת שבע (Basszewa) ידוע לי מעט מאוד. לא זכור לי שאימי דיברה עליה. ידוע לי כיום שמשפחת נייברג לא הייתה משפחה לובלינאית. טדיאוש פשיסטיצקי סיפר לי שסבתי נולדה בכפר בחלק הדרומי של מחוז שווייטקוויסקי (Swientokrzyski). בין 16.3.42 ל-14.4.42 פונה גטו לובלין. כל מי שפונה מהגטו, נשלח למחנה ההשמדה בלז'ץ. כ-4,300 יהודים שהייתה להם תעודת עובד (Jod-Ausweis), נשלחו למיידן טטרסקי.

לסבתי לא הייתה תעודה כזו, אך היא הצליחה לחמוק מהאקציות והגיעה למיידן טטרסקי. כיוון שהיו רבים אשר הגיעו למיידן טטרסקי ללא תעודות עובד, נערך מסדר לכולם. מי שהייתה בידו תעודה, הרים באוויר את ידו האוחזת בתעודה; כל האחרים נשלחו למיידנק, לרבות סבתי בת שבע. במשך 48 שעות הם עמדו בבז' שהגיע עד למותניים, ומשם נשלחו ליער ליד הכפר קרנפיץ (Krępiec). ביער זה נורו כ-3,000 מיהודי לובלין. גופותיהם הושלכו לבורות סיד סמוכים, ואחר כך הועלו באש.

אימי לא יכלה להישאר בדירה עם גווייה. היא חתכה את גוויית סבי לחתיכות, הכניסה את חלקי הגופה לשקי יוטה, הלכה שלוש פעמים לנהר הוויסלה, ולשם השליכה את חלקי גווייתו של אביה. עבורי נהר הוויסלה בוורשה הוא קברו של סבי, זה שעל שמו אני קרוי. הסיפור תואר בסרט הדוקומנטרי "הלובלינאים". אחרי שזהותה של אימי נחשפה, היה עליה לעזוב את ורשה. היא הבריחה את אחיה אברהם, שעבד בסנדלרייה במחנה בליפובה 7. היו להם תעודות מזויפות של פולנים, והם התנדבו לעבוד במחנות עבודה בגרמניה. אחרי זמן נחשפה זהותם, וביוני 1944 הם נשלחו לאושוויץ בירקנאו. שניהם יצאו לצעדת המוות.

אימי עברה דרך מחנות פלוסנברג (Flossenbürg) וראוונסבריק (Ravensbrück). יחד עם שתי חברות היא יצאה מהמחנה, ושלושתן הסתתרו בלילה מתחת לערימת קש. הקבוצה המשיכה בבוקר לדרכה, אימי וחברותיה נותרו חופשיות בגרמניה. הן קיבלו מזון ובגדים מהגרמנים שפחדו מהן. שיערן צמח בינתיים. יום למוחרת הגיעו חיילים רוסים; הם ראו בהן גרמניות ואנסו אותן. כך נגמרה המלחמה עבור אימי.

מספרת הנכדה נויה דקר לבית טוכמינץ

מצד אימי

בתם היחידה –
אימי יוספה בידרמן טוכמינץ

סבתי רבקה שטרן בידרמן

סבי דב בידרמן

יליד מעזריטש ובן למשפחת סוחרים. במעזריטש חיו כ-20,000 תושבים, ומתוכם כ-18,000 היו יהודים. יהודי העיירה עסקו בעיקר בעיבוד עורות ושערות של חזירים, ומהם ייצרו מוצרים דוגמת מברשות ומטאטאים. ענף זה זכה להצלחה כלכלית עד כדי כך שהעיירה כונתה "אמריקה הקטנה". לזוג נולדה בת יחידה, אימי יוספה.

סבתי, רבקה בידרמן לבית שטרן, נולדה בשנת 1901 בעיירה בשם מקרובקה (Makarówka) הנמצאת בחלק המזרחי של מחוז מזוביה.

לאחר מות אביה עברו סבתי ואימה, שרה לבית פאלר (Sura Paler), להתגורר במעזריטש פודלסקי (Międzyrzec Podlaski). שם הכירה סבתי את דב בידרמן (ביידיש: בעריש) ונישאה לו. הוא היה

בשנת 1935 עלה ארצה סבי, דב בידרמן. באותה העת כבר שהו בארץ אחיו ואחותו. הוא הגיע לפני רעייתו ובתו על מנת להכשיר את הקרקע לעלייתן. השתיים עלו ארצה בשנת 1936.

המשפחה התגוררה ברחוב בן יהודה בתל אביב, סמוך לרחוב ארלוזורוב. סבתי רצתה לחזור לפולין, אבל התעשתה ונשארה בארץ לשמחת בעלה ואימי. עיקר עיסוקם של סבי וסבתי היה במסחר. הם התגוררו בתל-אביב, וכל מעייניהם הופנו לרווחתה של הבת יוספה.

מצד אבי

סבי נפטר בהיותו צעיר למדי, בשנת 1954, ונקבר בבית העלמין בקריית שאול. הכרתי את סבי בהיותי ילדה בגיל הגן. הוא היה אדם נעים הליכות ואציל נפש. סבתי רבקה הקפידה להגיע לביתנו כדי לבדוק שהבית מנוהל כראוי, וזאת אף שלאימי לא חסרה עזרה חיצונית בניהול משק הבית. זכורה לי דאגתה לטיפול בתה, ואכן אימי גדלה כנסיכה. מעורבותה של סבתי הייתה לשביעות רצונה של אימי. סבתי הייתה פעילה בארגון יוצאי מעזריטש, ואנשי הקהילה היו ידידיה הטובים.

סבי אפרים - יעקב טוכמינץ

סבתי צירל רידל טוכמינץ

פרצה בהיותה בפולין, וכשילדה את בנה כומר הציע לה להטביל את בנה ולהינצל. לאחר שסירבה, הכומר קרא לגסטפו - והיא ובנה מצאו את מותם. גורלו של בנה הבכור אינו ידוע לי.

סבתי צירל נספתה בשדליץ בסביבות 1942. אני קרויה על שמה (בתרגום של שמה מגרמנית לעברית המשמעות היא עדינה, רכה, ענוגה). אחיו ושתי אחיותיו של אבי נספו אף הן בטרבלינקה.

סבתי, **צירל טוכמינץ לבית רידל**, נולדה בעיר שדליץ (Siedlce) שנקראה על ידי יהודיה שעדלעץ. במקום הזה גרו רבים ממשפחתה הענפה.

לסבתי צירל ולסבי **אפרים יעקב טוכמינץ** נולדו חמישה ילדים. אבי עלה ארצה בשנת 1935. לא ברור לי אם אחותו **דבורה הלברשטט**, שילדה את בכורה כאן, כבר הייתה אז בארץ. בשנת 1939 דבורה נסעה לפולין יחד עם בעלה ובנה לקראת לידת בנם השני, כיוון שרצתה להיות קרובה לאימה (סבתי). המלחמה

סבו של אבי היה גם מוהל, והוא עשה את מלאכתו ללא תמורה כספית.

סבי, **אפרים יעקב טוכמינץ**, נולד בשנת 1885 בביאלה פודולסק (Biała Podlaska). אחרי נישואיו לסבתי צירל העתיק את מגוריו לשדליץ. סבי היה איש מאמין. הוא ניצל, משום שבתקופת המלחמה שהה ברוסיה. הוא עלה ארצה בשנת 1948, עם האזעקות של מלחמת העצמאות, והתגורר בתל-אביב. בארץ לא עבד, אלא למד תורה. הוא נהג להיפגש בביתו עם אבי, בנו אהרן, מדי יום ראשון בשבוע. הם למדו יחדיו פרקי קודש, ואסור היה להפריע להם בזמן איכות זה. סבי נקבר בבני ברק בבית העלמין על שם ה"חזון איש".

אבי אהרן טוכמינץ

אינני יודעת אם ומה אני נושאת עימי מבית סבתא וסבא. ברור לי לחלוטין שאני מקיימת את חגי ישראל, שומרת על מנהגים יהודיים וממשיכה את דרכם של הוריי. אני מקפידה לציין יארצייט, אך לא מערבת בזה את ילדיי. אספר לנכדיי על מורשת אבותיי אם וכאשר יגלו התעניינות בשורשי המשפחה.

אבי, **אהרן**, העריץ את אימו וכינה אותה "צדקת". סבתי ניהלה את הבית בהתאם לאורח חיים דתי. היא נהגה להעניק "גמילות חסדים" ושמרה מצוות, כיאה לבת הרב שמעון צבי רידל ואשתו חוה פלוס.

מספרים הנכדים רוני ונעם דקר (הבנים של נויה ויוסי, ובעצמם הורים)

מצד אימנו

להפליא. על כל צנצנת הודבקה תווית, עליה נכתבה תכולתה. נוסף על כך היא נהגה להפריד בניילון בין המכסה לבין הצנצנת (המכסה היה עשוי פת, והודות לניילון החלודה שיכולה להיווצר לא מגיעה לתכולה). סבתא יוספה הייתה מסודרת להפליא, כל דבר היה מוקפד. זכור לנו ארון הצעצועים לנכדים: הוא הכיל צעצועים מתקופת הינקות, ואלה נשמרו עד גיל ההתבגרות המאוחר שלנו. לכל דבר היה ערך. זכורות לנו ארוחות החג בביתה: גפילטע פיש, מרק עוף צח

הכרנו את **סבתא יוספה** מצד אימא ואת **סבא משה (מארק)** מצד אבא. את **סבתא פלה** ו**סבא אהרן** הכרנו רק מסיפורים ששמענו.

סבתא יוספה הגיעה ארצה ממעזריטש פודלסקי. רוני קרוי על שם סבא אהרן; הוא נולד שנה אחרי מות סבו, **אהרן טוכמינץ**. נעם מזכיר שבעבודתו בפולין הגיע לבית משפחת בידרמן במעזריטש, בית סבתו יוספה. בבית סבתא יוספה היו צנצנות זכוכית מאורגנות

ו"סלט הבית", שהיה בעצם סלט ישראלי משודרג. תמיד היה לה במקרר "פסק זמן", היא קנתה אותם באריזות שלמות. "קח לך פסק זמן", אף אחד לא משמין משוקולדה", נהגה לומר לנכדים.

עבור סבתי פולין הייתה מקום יפה וקסום. היא לא חוותה את השואה: היא הייתה בת יחידה ועלתה לארץ עם הוריה. בישראל למדה בתיכון ונישאה בגיל צעיר. סבתי חשבה בפולנית, והדבר התבטא בהגיית מילים מסוימות בעברית. כך למשל כשאמרה "אפור", האות פ' נהגתה בשורוק ולא בחוץ. היא למדה יידיש בארץ ואהבה לדבר בפולנית. אם סיפרו בדיחות על פולניות והזכירו ביטויים דוגמת "לשבת בחושך", "לסבול בשקט", "ללכת זקוף מתחת לשטיח" וכן הלאה, היא נעלבה ו"לקחה את זה אישית".

סבתא לא הייתה שמרטפית שלנו, וגם לא הקדישה זמן לגידולנו (בניגוד לזמן הרב שהורינו מקדישים לילדינו). כחלק ממטנת הבר-מצווה שלנו נסענו עם סבתא כמה פעמים לטיול באירופה, אשר כלל בילוי ב"קלאב מד" ונסיעה ליורודיסני בפריז.

סבתא יוספה נסעה בטיול מאורגן לפולין בשנת 1988 (עוד לפני נפילת המשטר הקומוניסטי) וביקרה במעזריטש. היא צילמה שם את הבית שהתגוררה בו, בית סבתה, ואת הגימנסיה שלמדה בה. סבתא יוספה השתתפה לעיתים רחוקות במפגשים של ארגון יוצאי

מעזריטש, אך הקפידה לתרום כסף לארגון מדי שנה. ההתנהגות של סבתא יוספה אינה מהווה דוגמא לאופן ההורות שלנו. אנחנו מגלים דאגה לילדינו, אך הציפיות מהם מועברות בדרכים נעימות ובשיקול דעת. אנחנו דואגים לכל צורכיהם ומגלים עניין בכל דבר שיכול להועיל לחינוכם, ולא משנה מהי עלותו הכספית. עברי, בנו של נעם, שאל אותו על סבתא רבתא שלו כשגילה שלחבריו יש סבתא רבתא.

סבא אהרן טוכמינץ הגיע ארצה בשנת 1935. הוא היה ציוני נלהב וסיים בוורשה את לימודי הוראת התנ"ך. הוא היה השני מבין חמישה ילדים. אחותו הגדולה חייתה בארץ ישראל, אך חזרה לפולין עם משפחתה כדי ללדת את בנה השני סמוך לאימה. היא נספתה עם שני ילדיה.

סבא אהרן היה פרדסן, ונרשמו לזכותו המצאות (פטנטים) רבות. הוא הירבה בשרטוטים של המצאותיו, כמו למשל מטוס ללא כנפיים; על המצאה זו הוענקה לו תעודת הוקרה ממלכת אנגליה. הוא היה יזם שבנה את עצמו כלכלית לתפארת, שמר מצוות וחבש כיפה. סבא אהרן ידע לתת לאשתו החילונית את המרחב הנוח לה. בבית שמרו על כשרות, והבית התנהל בהתאם לאורח חיים מסורתי.

אנחנו משערים שנספר לילדינו על אודות סבתא יוספה וסבא אהרן כשהדבר יהיה רלוונטי, והילדים יגלו התעניינות בכך.

מצד אבינו

סבתא וסבא נולדו בלובלין. לאחר המלחמה הם עקרו עם קרובי משפחה וקבוצת חברים לוולבז'יץ (Wałbrzych), ושם נולד אבינו.

שם ילדותה של סבתא היה **פייגה ליבה לוינסון**, אך כל קרוביה וחבריה קראו לה **פלה**. היא שינתה את שמה ל**פליציה** לאחר מלחמת העולם השנייה, אך כולם המשיכו לקרוא לה פלה. אני, נעם, קרוי על שמה.

את סבתא פלה לא הכרנו, אך את סבא מארק (משה) זקר (זקרויצי'ק) הכרנו היטב.

הוא היה יליד לובלין. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה סבא נמלט מלובלין ללבוב. ב-1940 השלים בגרות פולנית בבית ספר יהודי בשטח שנשלט על ידי הרוסים. עם הפלישה הגרמנית ברח לחלק האסייתי של רוסיה, ובהמשך התנדב לצבא הפולני שנלחם עם הצבא האדום (ונדה ושילבסקה). סבא היה קצין שריון, ושלושה שבועות לפני תום המלחמה הוא נפצע קשה ליד העיר דרזדן.

כשהיינו ילדים קטנים, הקשרים עם סבא היו הדוקים. הוא גר ברמת אביב ג' והיה שותף במפעל גדול למוצרי אופנה שהוא ייסד. נהגנו להגיע אליו בימי שישי בערב או בשבתות, ושם שיחקנו בגינת הבית. סבא זכור לנו כאיש חם, אינטליגנטי מאוד, רחב אופקים ושולט בשפות רבות. החיסרון היחידי שלו היה אי-הקפדה על הגעה בזמן... כיוון שהיה אוהד "הפועל" מושבע, ואילו אנחנו אוהדי "מכבי", היה לנו על מה לשוחח - ועוד יותר על מה להתווכח.

בעשור האחרון לחייו בריאותו התדרדרה מאוד, והדבר גרם להתרופפות הקשר בינינו עד לפטירתו.

נעם, אשר מנהל עסק בפולין, מספר על רשמיו מהאנטישמיות בפולין:

בחיי היום-יום לא חוויתי אנטישמיות, אולם אני תוהה על תופעות תרבותיות בחיי החברה הפולנית.

מצד אחד, יש מאמץ לשמר ולתעד את ההיסטוריה והתרבות היהודית בפולין. מצד שני, יש תופעות מטרידות בתרבות הפולנית. כך למשל בשפה העממית הפולנית משמעות המילה "להתייחד" היא להתקמץ. אם מורגש ריח של שום, זהו סימן לכך שיש נוכחות של יהודים. בבתי עסק רבים בפולין נפוצים פסלוני עץ וקרמיקה המציגים דמויות גרוטסקיות של יהודים עם אף גדול ופנים יהודיות קלסיות, כשהדמות אוחזת במטבע מוזהב. אצל הפולנים זו סגולה להצלחה בעסקים, אך לי כיהודי זה גורם לתחושת אי-נוחות.

סבתנו פלה וסבנו מארק נהגו כל השנים להגיע למפגשים של יוצאי לובלין, בין השאר כדי לראות מי מהשורדים הגיע למפגש. שמענו סיפורים על כך שבכל יום עצמאות התקיים נשף של כל הלובלינאים בבית המלון "הילטון" בתל-אביב בחסותו ובמימונו של משה קורן, שהיה אחד השותפים בבעלות על המלון. משה קורן גם היה בקשרים חברתיים עם הורינו ועם משפחתה של אימנו, וזאת כזיכרון לכך שעבד בבית החרושת "בנגל" אשר סבא רבא שלנו, יוסף בנימין לוינסון, היה שותף בו. קשרים כאלו בין שורדים, שהיו שותפים לגורל, ברורים לנו. "שמירה על זיכרון השואה" היא ערך שספגנו בבית הורינו. הבנו את זה מהדור הראשון לשורדי השואה, ולכן לא התפלאנו על פעילותו של אבי כיושב ראש ארגון יוצאי לובלין במשך 19 שנים בסיועה של אימנו.

איתמר חריטן "קפה לובלין": מפגש ייחודי של ועד עמותת יוצאי לובלין ופולאווי בנושא המשכיות בין-דורית

פגישה של חברי הוועד עם איתמר חריטן בבית רלי וצביקה שולמן
A meeting of the board members with Itamar Haritan at Reli and Tzvika Shulman's home

הפגישה התקיימה באווירה חמה ולא פורמלית בביתם של רלי וצביקה שולמן. יחד עם איתמר הסבו השניים את סלון ביתם למעין "קפה לובלין": על אחד הקירות הוצגו תמונות מהעיר לובלין בעבר ובהווה, אגרטלי פרחים ומפות קישטו את השולחנות, והייתה עמדת קפה בצד. "קפה לובלין" היה בית קפה לכל דבר! האווירה הקלילה נועדה לעודד יצירתיות ושיחה פתוחה, ללא הכובד של ישיבות ועד פורמליות.

ב-18 במאי 2025 התקיימה פגישה של חברי הוועד בעמותת יוצאי לובלין ופולאווי. הפגישה עסקה בנושא המהותי של המשכיות העמותה; יזם אותה איתמר חריטן, דוקטורנט באוניברסיטת קורנל שמתנדב בעמותה ומלווה את פעילותה במשך כשנתיים, וזאת כחלק ממחקרו על אודות העמותה והמעבר הבין-דורי. המטרה של המפגש הייתה לנסות לבחון מנקודת המבט של הדור השני מדוע חשוב שהעמותה תמשיך להתקיים, ומה אפשר לעשות כדי להבטיח את המשכיותה.

בהיסטוריה המשפחתית במסגרת קהילתית היה לכלי המאפשר התמודדות רגשית ומוסרית, ובעיקר מספק הזדמנות להבין טוב יותר את עצמם ואת מקומם בעולם. העמותה כפי שנאמר, לא עוסקת בזיכרון לשם הזיכרון בלבד, אלא בחיפוש פעיל ומשותף אחר סיפורים, קשרים והבנות שמתרחבות מדור לדור. בעידן של בדידות, ניכור וריחוק ממסגרות מסורתיות, העמותה מהווה אי של שייכות - כזו שבנויה לא רק על בסיס ביוגרפי, אלא גם על בסיס ערכי ואנושי.

בחלק האחרון של המפגש התבקשו המשתתפים לדמיין את העמותה בעוד שלושים שנה - גוף חי, פעיל ומובל על ידי הדורות הצעירים. המשתתפים נשאלו: איך זה קרה? מה עשיתם אתם שתרם לכך? התשובות התמקדו בכמה נקודות עיקריות. כך למשל היו שענו כי אם ההמשכיות תתממש, זה יהיה מפני שבני הדור השני יצליחו להעביר לדור הבא את התחושה כי יש לעמותה ערך מוסף - מסגרת המאפשרת לסיפורים אישיים להתגבש לסיפור קהילתי, כזה שמייצר חוויה של "אנחנו" ונותן מקום לכל אחד. היו שראו בעיני רוחם תקופה בעתיד אשר תתחולל בה התעוררות כללית - אולי בעקבות היעלמותם של ארגונים דומים אחרים - שתעשה את העמותה למוקד משיכה עבור אנשים המחפשים חיבור למורשת. אחרים דיברו על החשיבות של יצירת מפגשים בין אנשים מכמה דורות, מפגשים שיתמקדו בפרויקטים של חקירה וסיפור סיפורים. עלו גם רעיונות מעשיים: מפגשי מחקר בין-דורי, סדנאות סיפור אישי, ימי עיון, מפגשים עם חוקרים מפולין. בלטה התחושה של המשתתפים שיש הרבה מה לעשות: יש מקום לשאלות חדשות, ליוזמות חדשות, ובעיקר לחזון משותף של מה שיכול להיות.

איתמר חילק את המשתתפים לקבוצות ופתח את הערב בשאלה: **מה גרם לכל אחד ואחת מהנוכחים לעבור ממצב של חוסר מעורבות בעמותה למצב של מעורבות פעילה ומשמעותית?** כל קבוצה דנה בשאלה בנפרד, ואחרי 20 דקות חזרו חברי הקבוצה למליאה ושיתפו את השאר בתובנותיהם. היו כאלה שהצטרפו לעמותה (ולפניה לארגון) בעקבות הזמנה אישית - לעיתים של הורים או בני זוג - והרגישו שמקומם בה חשוב ונחוץ. אחרים סיפרו שהחיבור נולד מתוך חקירה משפחתית: ברגע שראו כי הסיפור הפרטי שלהם משתלב בסיפור קהילתי רחב, נוצר חיבור רגשי עמוק. חלק בחרו בדרך של ביצוע פרויקטים - כמו למשל עריכת ראיונות עם בני הדור הראשון, כתיבה ל"קול לובלין" או השתתפות בכינוסים בלובלין. היו גם כאלה שחשו התעוררות רגשית בעקבות אירועי חיים משמעותיים, כמו למשל פטירתו של הורה, פרישה מעבודה או תגלית משפחתית שהובילה לצורך עמוק לזכור ולתעד. אחרים דיברו על הקשר המיוחד שנקרם עם אנשי תיאטרון NN בלובלין ועל התמיכה אשר אלה סיפקו להם בחיפוש אחר שורשים. נושא אשר שב וצוין היה התעוררות הסקרנות כמניע רגשי חזק, ויחד איתה יצירת חיבור בין-אישי עם שאר חברי הארגון והעמותה שיצר תחושת שייכות עמוקה.

בהמשך הערב נשאלה שאלה ישירה: **האם אתם, בני הדור השני, רוצים שהדור השלישי והדור הרביעי ימשיכו את פעילות העמותה? ואם כן, מדוע?** כל הנוכחים השיבו בחיוב. מהדברים שעלו אפשר להבין כי המשתתפים תופסים את העמותה לא רק ככלי להנצחת העבר, אלא כמסגרת המעניקה זהות, עומק ומשמעות גם בהווה. עבור רבים מהם העיסוק

יהודית מאיר ואיתמר חריטון

קבוצת קריאה בידיש של הפואמה

לִיד פִּנְקָסָה שֶׁל לובלין / ביים פנקס פון לובלין

הקבוצה

ב-4 בנובמבר 2024 התכנסה קבוצה ייחודית למפגש הראשון מתוך שמונה מפגשי קריאה של פואמה ארוכה בידיש, "ליד פנקסה של לובלין" (בידיש: "ביים פנקס פון לובלין"). המפגשים נערכו באמצעות תוכנת זום (Zoom). הקבוצה כללה חמישה משתתפים:

דוד פורמן

משורר, סופר, מתרגם ומורה
לידיש בארצות הברית.
לאחרונה הוציא לאור
במהדורה דו-לשונית את
ספר הילדים The Clever
Little Tailor ("דאָס קלוגע
שניידערל") אשר כתב סבו,
סופר היידיש שלמה סיימון;

ג'ונתן בווארין

פרופסור ללימודי יהדות
ואנתרופולוגיה באוניברסיטת
קורנל, המנחה של איתמר
חריטון בעבודת הדוקטורט
שלו;

איתמר חריטון

דוקטורנט באוניברסיטת
קורנל שחקר בשנתיים
האחרונות את פעילותה של
עמותת יוצאי לובלין;

ז'קלין (נענע) קראס

מתרגמת העוסקת בספרות
יידיש, לאחרונה קיבלה תואר
דוקטור באנגלית. מחקרה
עוסק בספרות יהודית-
אמריקאית בידיש ובאנגלית.

יהודית מאיר

חברת ועד עמותת יוצאי
לובלין, כותבת ומתרגמת
עבור השנתון "קול לובלין"
בעברית, בידיש, בפולנית
ובאנגלית;

היה זה ג'ונתן בווארין שהציע לאיתמר לקרוא את
הפואמה בקבוצה. הוא הציע זאת על מנת לעזור לאיתמר
במחקר שלו על אודות עמותת יוצאי לובלין של היום,
וביחוד בנושא המעבר הבין-דורי.

משה שולשטיין

לִיד פִּנְקֶסָה שֶׁל לובלין / בייס פנקס פון לובלין

חיזיון דרמתי בערימה של אפר / דראמאטישער חיזיון אין א קופע אַש

המחבר ויצירתו

של זמננו, וזהו אחד התיאורים החזקים והמשכנעים של אותה התקופה. הקינה נכתבה בשנת 1966 בצורה פיוטית, והיא מתארת את חורבן הקהילה היהודית השורשית של לובלין.

שמה של הפואמה, **ליד פנקסה של לובלין**, מעמת את לובלין בימי תפארתה עם לובלין שבשואה. בימי תפארתה הייתה לובלין העיר המרכזית בכינוסים של **ועד ארבע ארצות** - הגוף המנהיג, השופט והמחוקק של יהודי פולין במאות ה-16 עד ה-18. **בפנקס לובלין** נרשמו התקנות וההחלטות של ועד ארבע ארצות, ולאלו היה תוקף מחייב באשר לחיים היהודיים בפולין.

בפואמה **ליד פנקסה של לובלין** כותב שולשטיין את מגילת החורבן של יהודי לובלין, של יהודי פולין. הפואמה תורגמה מיידש לעברית על ידי **שלמה שנהוד**. **הספר הופיע ביוזמתם ובתמיכתם של רבקה ויהושע גולדברג ובהשתתפות הקרן ע"ש בלה דובז'ינסקה ז"ל וארגון יוצאי לובלין בישראל**. בשנת 1985 ראה אור התרגום לעברית לצד המקור ביידיש. את העטיפה והאיורים עיצב **ארתור קולניק**.

הפואמה נכתבה על ידי **משה שולשטיין** (1911-1981) - משורר, סופר ומחזאי יידי, יליד העיירה קורוב (Kurov) שליד לובלין. לפני מלחמת העולם השנייה הוא היגר לניו יורק, אך מייד לאחר המלחמה עבר לפריז ופרסם בה את מרבית יצירותיו. שולשטיין היה קול ייחודי בשירה היידית של המאה ה-20 ושילב בין עדות אישית לזיכרון קולקטיבי. אחרי השואה הוא נחשב לאחד הקולות המרכזיים בספרות היידית. יצירותיו עוסקות בזיכרון, באובדן ובשיקום החיים היהודיים. הוא פרסם מספר רב של ספרי שירה.

בשנת 1946 פרסם שיר עוצמתי, "ראיתי הר". בשיר זה מתואר הר הנעליים במחנה מיידנק, סמל לזוועות השואה. השיר מופיע על קיר הזיכרון במוזיאון השואה בווינגטון ומהווה סמל לקולקטיב של הקורבנות. בהקשר הזה ראוי להזכיר את ספר הזיכרונות של שולשטיין, "שם במקום שעמדה עריסתי" ("דאָרט וווּ מיין וויג איז געשטאַנען"). ספר זה מבטא את הזעזוע העמוק של המשורר מאסוננו הלאומי.

"ליד פנקסה של לובלין" הוא נדבך נוסף בבניין הקינות

הפואמה כחזיון דרמטי

בפואמה מתואר החורבן באמצעות חזיון דרמטי: שיחה בין המתים, החיים ואלה שעוד לא נולדו:

המתים הם דמויות היסטוריות דגולות מעברה של לובלין - שאול ואל, המהרש"ל, המהר"ם, "ראש הברזל", "החוזה מלובלין";

החיים הם "בעלי הפנקס", השורדים הכותבים את ההיסטוריה של החורבן.

המתים נענים לקריאת "בעלי הפנקס" וקמים מקבריהם. המומים הם רואים את לובלין ההרוסה. הם מתבוננים מסביב ושואלים בתדהמה את "בעלי הפנקס" של לובלין:

וואָס טוט זיך? די יידן-שטאַט איז גאַר אָן יידן?	מַה זֶה נִהְיָה פֿאַן? עיר אין יְהוּדִים פֿה?
קיינ ניגון פֿון תורה, קיין רעש פֿון יאַרידן:	אין נגון שֶׁל תּוֹרָה וְאין יְרִידִים פֿה:
קיין קידוש, קיין קדיש, קיין תפילה, קיין ברכה,	לא קדוש לא קדיש, לא תפלה, לא בְּרַכָּה עוֹד,
קיין קלאַפּ און קיין טראַסקעניש פֿון בעל-מלאכה.	לא הַלְמוֹת וְהַמְלֵת בְּעָלֵי מְלָאכָה עוֹד.
וואו איז אונדזער שטאַט, אונדזער ציבור און קהל?	הֵיכַן הִיא הָעִיר, הַצִּבּוּר, קְהֵלֵנוּ?
וואו איז אונדזער היים - אונדזער אס בישראל?	עִיר וְאֵם בְּיִשְׂרָאֵל - הֵיכַן אֶת עִירֵנוּ?

"בעלי הפנקס" הם החיים המחויבים לאיסוף שברי תולדות הקהילה שחרבה ולכתיבת הספר, "הפנקס", עבור דורות העתיד. הם הגשר בין הסבים מאתמול לבין צאצאי המחר.

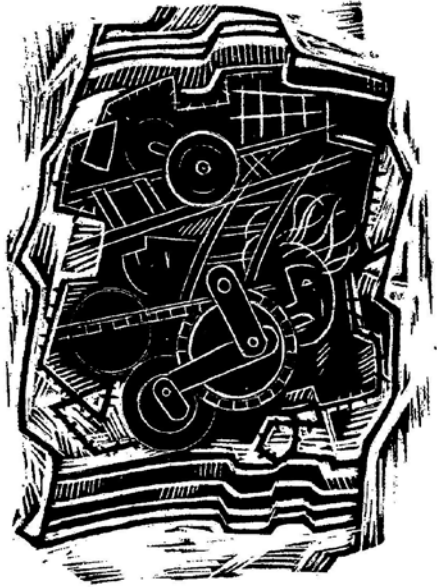
בעלי הפנקס קוראים אל דורות העבר ואל דורות העתיד לפתוח, לגלול ולקרוא את מגילת הצער:

אַט וויקלען מיר אויף די מגילה פֿון טרויער.	הִנֵּה פִּתּוּחַהּ הַמְּגִלָּה שֶׁל הַצֵּעַר.
קומט, זיידעס פֿון נעכטן, קומט, קינדער פֿון מאָרגן,	סָב הַתְּמוּל, צִאָצֵא הַמָּחַר הַתּוֹעֵדוֹ,
און גיט זיך די הענט וואו בריק איבער תקופות,	הוֹשִׁיטוּ עַל פְּנֵי תְּקוּפוֹת יָד כְּגֶשֶׁר,
קומט אַלע אַהער צו שוועל פֿונעם טויער -	וּבּוֹאוּ בְּלָכֶם אֶל סִפּוֹ שֶׁל הַשָּׁעַר -
צום ספֿר, צום פנקס קומט אַלע! קומט אַלע!	וּבּוֹאוּ בְּלָכֶם לַפִּנְקֵס! אֶל הַסֵּפֶר!

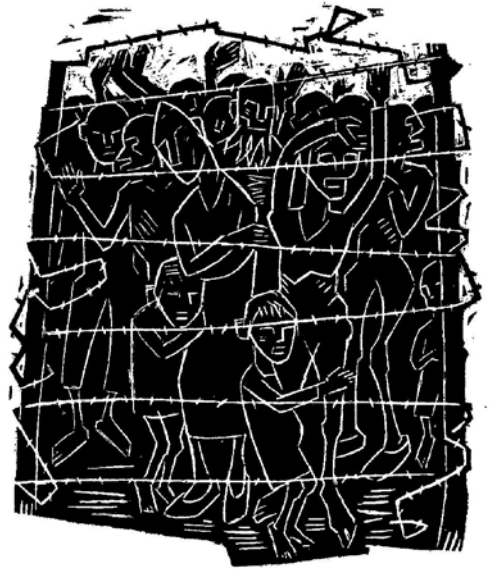
מתפתחת שיחה מרתקת בין המתים לחיים. בשיחה זו השורדים מנסים להסביר לאבותיהם את שהתרחש ומתקשים למצוא את המילים הנכונות. לפעמים המתים מסרבים אפילו לשמוע ותוהים בקול קמה הזמינו אותם בעלי הפנקס להקשיב לזוועות כאלה, זוועות שהאוזן האנושית אינה יכולה לשמוע וההיגיון אינו יכול לתפוס. אולם את בעלי הפנקס מניעה תחושת החובה לזכור ולספר, והם מנסים בכל זאת להתאים מילים שיתארו את חורבן עולמם. מצב זה דומה במקצת למצבו של משה שולשטיין עצמו: הוא לא חווה את השואה על בשרו, אלא מתבסס על סיפוריהם של השורדים.

התיאור מפי בעלי הפנקס הוא תיאור ייחודי, שכן אינו מתמקד רק במעשה ההשמדה הפיזי אלא בהיבטיו הרוחניים והתרבותיים: השחתת ערכו של האדם. חברה שלמה - מגוונת, מלאת מתחים והבדלים פנימיים, כזו המתאפיינת במאבקי כוחות ובגיוון אנושי - נעשית ל"חומר אנושי" חסר הבחנות וצבעים. לפי הפואמה, הטרינספורמציה המפלצתית מתרחשת בקרונות הארוכים; באלה בני אדם נעשים לאוסף של צרכים אנושיים, כמעט נטולי שפה. עם זאת, גם שם היו רגעי אנושיות: אם מחזיקה ילד; זוג אוהבים המתכננים למרות הזוועה את חתונתם; וקרן אור מצליחה לחדור אל פנים הקרון החשוך ולהזכיר לאותם האומללים שפעם הם היו בני אדם, ויש עולם שעדיין מתקיים מחוץ לקרונות.

נמשכות רבבות,	ציען די צוגן,
נמשכות רבבות.	ציען די צוגן.
חתן וכלה...	חתן און כלה
מחזיקים זה בזה.	האלטן זיך אָן.
לאן נוסעים?	פֿאַרן ווהין?
מאין נוסעים?	פֿאַרן פֿון וואָנען?
מקורב אולי?	אפֿשר פון קאַריוו?
מפילב (פולבי), לובלין?	פילעוו, לובלין?
הרי זה ודאי	איז דאָס אַוודאי
לירח הדבש	זייער באַשערט,
נסיעתם היעודה	לאַנג שוין באַגערטע
מימים חלומה?	חתונה - רייזע?...
גג הקרון	ס'איז זייער חופה
להם חפתם,	דאָך פון וואָגאָן,
בקדיש העדה	ס'איז זיי די עדה
מקדשתם...	מקדש מיט קדיש...

בתוך הקרון (איור: ארתור קולניק)
Inside the wagon (drawing: Arthur Kolnik)

מאחורי גדרות (איור: ארתור קולניק)
Behind fences (drawing: Arthur Kolnik)

הפואמה מסתיימת בקריאת בעלי הפנקס לסבים וגם לילדי המחר, "זה שעדיין איננו, זה שאיננו כבר", להעמיס על גבם את העיר כמשא קדוש:

אַז שטיין זאָל זי פאַרכטיק און דויערדיק-בלייביק
אין קדשי-קדשים פֿון אונדזער זכרון
פֿון יאָרן ביז יאָרן,
פֿון אייביק ביז אייביק,
ונאמר אָמן.

שְׁתַּעֲמַד בְּיִרְאָה וְלַעַד תִּתְאַכְסֵן
בְּקֶדֶשׁ קִדְשֵׁי זְכוּרֹנוֹ שֶׁל הָעָם
מְשָׁנִים עַד שָׁנִים
מֵעוֹלָם עַד עוֹלָם,
וְנֹאמַר אָמֵן.

דרך העבודה שלנו

על קהילת יוצאי לובלין בפריז, ואף פגש שם את משה שולשטיין עצמו. כמו כן הוא התחבר לקהילת יוצאי לובלין בישראל (באמצעות דוד שטוקפיש ז"ל), ביקר את הולבלינאים בישראל ונשא נאום קצר על אודות מחקרו בידיש באחד הכינוסים של ארגון יוצאי לובלין. נאום זה פורסם לאחרונה ב"קול לובלין" בתרגום לעברית מאת חברת ועד העמותה יהודית מאיר.

אנחנו (חברי הקבוצה) קראנו משפט בידיש ותרגמנו אותו לאנגלית. עשינו זאת כדי לוודא שאנחנו מבינים את המשפט, כמו גם כדי לשהות קצת בקרב המילים ולהיכנס לחוויות שהן מתארות. נעזרנו רבות בג'ונתן בווארין, אשר קרא את השיר מספר רב של פעמים. בהקשר זה ראוי להזכיר שג'ונתן אינו זר לעמותת יוצאי לובלין וסביבותיה: הוא כתב את ספרו הראשון, "יהודים פולנים בפריז: האתנוגרפיה של הזכרון" ("Polish Jewish in Paris: The Ethnography of Memory"),

תיאור קצר של המשתתפים את חוייתם בקבוצה

ג'ונתן בויארין: "היה לי הכבוד לפגוש את משה שולשטיין בערוב ימיו, והוא מוזכר בספרי הראשון, **יהודים פולנים בפריז**. כשקראנו את השיר האפי שלו, הרגשתי שכולנו יחד ייצגנו את 'ילדי המחר' אשר רוצים לדעת הכול ומוזכרים בשיר בצורה כה עוצמתית".

דוד פורמן: "נמנעתי לקרוא ספרות שואה במשך רוב שנות בגרותי, כיוון שהייתי יותר מעוניין ב'איך חיינו' מאשר ב'איך נהרגנו'. אבל לקרוא ספרות שואה - או כל ספרות על יהדות אירופה - בידיש זה תמיד מעשה תומך חיים ופעולת התנגדות כנגד דיכוי וסבל. קולות השפה הזו הן הצלילים של חיי היום-יום של אבותיי, קולות שהשנאה ניסתה לכלות ונכשלה".

ז'קלין (נענע) קראס: "לא הכרתי את המשורר, השיר או ההיסטוריה הייחודית של לובלין, אז קבוצת קריאה זו הייתה הזדמנות יפה ללמוד עליהם. שיר זה מרגש ומורכב, והקריאה שלי אותו במסגרת הקבוצה כל כך העשירה את חוייתי - בייחוד בגלל שקראנו יחד עם ג'ונתן בויארין, עם בקיאותו בשפת היידיש; ועם יהודית, עם מערכת היחסים הקרובה שלה עם לובלין וקהילת הלובלינאים. אַ כַּבֹּד און אַ ברכה!"

ואנחנו, בעמותת יוצאי לובלין וסביבותיה, הדור השני, עושים ממש כפי שהמשורר מבקש.

אנחנו זוכרים את אבותינו, סבינו והורינו. אנחנו נפגשים כדי לזכור אותם ולהזכיר באזכרות שלנו, אפילו מבשלים את האוכל מבית אימא ומתענגים עליו בפגישה הקולנירית השנתית. אנחנו לא רק מתאבלים, אנחנו נפגשים גם באירועים שמחים, בטיולים ועוד ידנו נטויה.

ועדיין לא פתרנו את השאלה איך לגרום לילדינו ונכדינו להמשיך.

נוסף על הקריאה ביידיש החלטנו לקיים גם את השיחות שלנו על אודות הפואמה ב"מַאֲמֶע לשון". חברי הקבוצה ידעו יידיש ברמות שונות ורכשו את ידיעתם בשפה בצורות שונות: ג'ונתן גדל בקהילת מהגרים דוברי יידיש בחוף המזרחי של ארצות הברית והקדיש שנים רבות ללימוד השפה במהלך הקריירה האקדמית שלו; דוד פורמן, נכדו של סופר היידיש שלמה סיימון, פתח בקריירה שנייה כמתרגם ומורה ליידיש; יהודית מאיר, חברת ועד העמותה, נולדה בפולין ולמדה בבית ספר יהודי. היא סיפרה לחברי הקבוצה על הדרך המדהימה שבאמצעותה אביה העביר אליה את ידיעת היידיש בהיותה ילדה - בכל לילה, לפני השינה, הוא הקריא לה קטעים ביידיש מספרי שלום עליכם; נענע ואיתמר רכשו את השפה רק במהלך לימודיהם. אף שחברי הקבוצה כולם היו מודעים למדי לכך שהיכולות שלהם ביידיש מוגבלות בהשוואה ליידיש שהייתה בפייהם של אבותיהם, הדרך העקלקלה שבאמצעותה היידיש בכל זאת התגלגלה לחייהם מסמנת עבורם דרך מסוימת - החוט המקשר אל העבר ההרוס טרם נותק במלואו.

הקריאה המשותפת הייתה מעשה של זיכרון וקהילתיות, מחווה לאותם "בעלי פנקס" שמנסים לתווך את הבלתי ניתן לתפיסה. כשקראנו את הפואמה, תפסנו את מקומם של אותם "דורות ההמשך" אשר מתוארים בשיר רק כהיפותזה - אנשים שעדיין לא הגיעו, אבל באופן מסוים גם הם נמצאים ב"שיחה" ומהווים עדים לחורבן הנורא. הקריאה ביידיש הייתה ממש "אֶחָ מחיה", למרות הנושא הקודר, כיוון שהפואמה שוזרת יחדיו את החיים ואת המוות. המילים העדינות העבירו פרטים נוראים על אודות האסון, אך בתוך התיאורים האלה הייתה גם רגישות רבה למה שאבד - בניגוד לטקסים הנהוגים בישראל, אשר מתמקדים בזוועות וממעטים להזכיר את החיים שהן גדעו.

דברת טומפסון פרידה מאיתמר חריטן

איתמר היקר,

כבר שנתיים חלפו מאז שהשתלבת בעמותת יוצאי לובלין והסביבה (כולל חלם). נפתח בפניך עולם של חברה והיסטוריה הנשזרות בו יחדיו.

פגשת קהילה שנכחדה בשואה, אך שרידי צאצאיה מפוזרים בישראל ובעולם כולו. עדויות לכך נמצאות בכנסים שהתקיימו בלובלין במהלך השנים, לרבות זה שמתוכנן להיערך בקיץ 2026.

קהילה זו מורכבת מאנשים המבקשים להכיר את עברם, לחקור אותו ולהפיצו בכל דרך אפשרית.

ייחודה של קהילת "יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם" הוא בקשר העמוק המתקיים בינה לבין קבוצה נבחרת בלובלין (אנשי Teatr NN) השותפה למחקר ולעשייה. קשר זה תורם להשלמת התמונה ולשיתוף פעולה מלא בין הקהילה בישראל לקבוצה שבפולין.

המעורבות שלך והקשר שנוקם בינך לבין חברי העמותה, תרמו ודאי להרחבת ראייתך ולפיתוח גישה מחקרית מקפת. קהילת יוצאי לובלין יכולה לשמש כמקרה מבחן, כזה שאפשר ללמוד ממנו תוך כדי השוואה לקהילות אחרות הפועלות באופן דומה. אנו מקווים שתמצא את "שביל הזהב" במחקרך הסוציולוגי-אנתרופולוגי ותמחיש את החשיבות של שימור הגחלת ההיסטורית למען הדורות הבאים. כפי שאמר יגאל אלון: "עם שאינו מכבד את עברו - ההווה שלו דל, ועתידו לוט בערפל".

ודאי הבנת שאין מדובר ב"גן של שושנים". פעמים רבות יש פערים בין רצונות העמותה לבין רצונות החברים המזהים עימנו, ואף אלו שאינם פעילים באופן שוטף. רק קומץ קטן של "משוגעים לדבר" פועל בהתמדה, ואילו החברים האחרים משתפים פעולה לסירוגין. כפי שאומרת האמרה, "יותר מאשר העגל רוצה לינוק, הפרה רוצה להיניק". או בלשון אחרת: "יותר מאשר המקבל מבקש לקבל, הנותן שואף להעניק".

משימתך חשובה - לתעד, לפרש, להנגיש ולנתח את הפעילות הקיימת עבור קהילות וארגונים נוספים על מנת לשמר את ההיסטוריה, כמו גם כדי למנוע חזרה על מאורעות קשים דוגמת השואה וביטויי אנטישמיות. הדבר חשוב כדי שלא ניאלץ ללמוד שוב ממאורעות טרגיים.

אנו חלק מעם עתיק בעולם המתמיד להתקיים בעולם חדש. לעם הזה יש שפה קדומה, תרבות עשירה, תנ"ך שמנחיל ערכים לחברות ודתות, ומהפכה טכנולוגית שמובילה להישגים מרשימים. למרות כל זאת במהלך כל השנים הוא לא נח על זרי הדפנה, וטוב שכן. האתגרים, המתח והכאב הם אלו שמובילים אותנו קדימה. אין לנו את הפריווילגיה "לשקוד על שמרינו".

בהצלחה רבה בהמשך דרכך האקדמית והמחקרית!

בברכה,

חברי ועד עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם

דני אדמון

סיור בשכונות "המזכרות"

ויהי היום והטלפון צלצל.

פרק 1: קצת רקע

ירושלים של אמצע המאה ה-19 היתה עיר סגורה ומסוגרה החל משעות השקיעה ועד לזריחה. אין יוצא ואין בא. הימים ימי השלטון העות'ומני (עוסומני בהגייה נכונה) המושחת או מה שאני קורא "ימי הבקשיש". למעלה מ-20,000 יהודים גרו בצפיפות רבה ברובע היהודי בתוך חומות העיר. התנאים והצפיפות הולכים ומחמירים ועימם מחלות כמו הכולירה של 1866 ומחירי השכירות שרק הלכו והאמירו, מה גם שיהודים שאינם נתינים עת'ומנים לא הורשו לקנות קרקעות ובתים.

איטה: "חזרתי נלהבת מביקור בספריה הלאומית החדשה. זה מדהים. מה דעתך שנעשה סיור קצר בוקר ואז נגיע למנה העיקרית בספריה הלאומית?" שויין. מי שמכיר את איטה האהובה שלנו יודע ש"מה דעתך" זה "החלטתי", אז התיישבתי להכין את הסיור. והפעם הכיוון היה פחות ידוע. שכונות שנבנו סביב מרכז העיר של היום ואז בסוף המאה ה-19 מעבר להררי החושך בין הליסטים ה"דעבז" והשקלים... (בירושלמית: צבועים ותנים) וכך, בבוקר יום יפה נתכנסו אחי גיבורי התהילה לעמותת לובלין פולאבי וסביבותיהן לתוך האוטובוס שאיטה ארגנה ושמונו פעמינו ירושלימה.

משה מונטיפיורי ואשתו יהודית
Sir Moses Montefiore and his wife Judith

פרק 2: מיקומה של ירושלים

במסורת שלנו ש"היא היא ואין בילתה" ולכן מי שרוצה ירושלים צריך לגור בירושלים קרי בתוך החומות, מה גם שכאמור קודם לכן מחוץ לחומות מסתובבים שודדים וחיות רעות הקרויות בשפתנו "וילדע חייעס". מחוץ לחומות אין ממש כלום שלא לדבר על מים, מזון, ופרנסה...

מכאן יובן הקושי ביציאה מן החומות והקמת שכונות חדשות.

פרק 3: בפרק זה נתוודע לכמה שמות מוכרים

אנו מכירים אותם מהשירים ומשמות הרחובות כמו יוסף ריבלין, יהושע יעלין, מיכל הכהן, בייניש סלאנט, הרב דב"ש (דוד בן שמעון) יואל סלומון, יחיאל מיכל פינס ואחרים. אך מעל כולם עומדת דמותו הססגונית של **משה חיים מונטיפיורי**. ביוגרפיה קצרה על חיים ארוכים ומלאי פעילות מגלה שהאיש נולד ב-1784 בעיר ליבורנו באיטליה למשפחה אנגלית יהודית ספרדית. אפילו שמו - מונטיפיורי - הוא איטלקי שפירושו "ההר הפורח", או "הר הפרחים". בבגרותו למד מסחר ונכנס לבורסה הלונדונית שם עשה חיל וצבר הון. מה שלא פגע במצבו הכלכלי היו נישואיו ליהודית **כהן**, בתו של היהודי העשיר ביותר באנגליה דאז **לוי ברנט כהן** וגיסתו של **נתן מאיר רוטשילד**...

נישואיו אלה ב-1812 עוררו רעש רב בקהילה הספרדית שכן יהודית כהן היתה אשכנזיה רחמנא ליצלן...

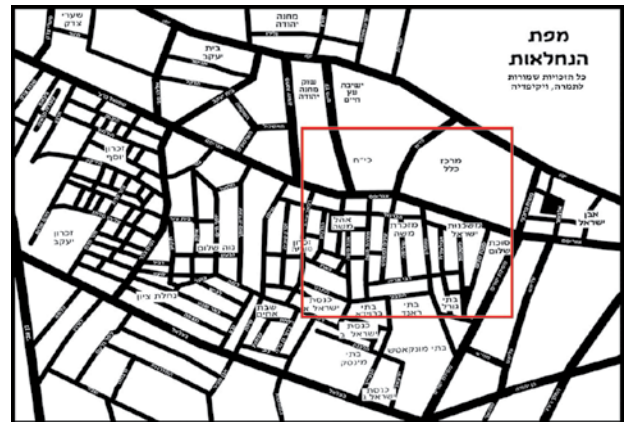
בגיל 40 יצא לפנסיה והחל להקדיש את זמנו לפעילות ועשייה ציבורית שחלקה הגדול התמקד בפיתוח הישוב ארץ ישראל. מונטיפיורי ערך 7 מסעות לארץ ישראל החל מ-1827 ועד מסעו האחרון ב-1875 כשהוא כבר בן 90! בכל מסע השאיר משהו אחריו אם זה בית חולים או תרומות לעניים או שכונה חדשה. באחד ממסעותיו

בדרך לנמל במצרים אפילו הותקף וכמעט הוטבע על ידי ספינות עות'מניות...

שתי טעויות שהשתרשו אצלנו הקשורות במשה מונטיפיורי ושתיהן קשורות בשירם האלמותי של חיים חפר ודובי זלצר בביצוע הנפלא של יהורם גאון - הוא לא היה שר, והוא לא עלה שום מרכבה בא"י... ב-1838 זכה לתואר "סר" מהמלכה ויקטוריה שבעברית שובש ל"שר", והמרכבה הידועה שימשה אותו במסעותיו באירופה כי הדרכים בארץ לא אפשרו תנועת מרכבות באותה עת... לדמותו של מונטיפיורי צריך להקדיש הרבה יותר מהתקציר הזה. אולי באחד מן הימים...

מי ומי בין הבונים?

- א. שכונות שנבנו בכספי תרומות של תורמים ושתדלנים.
- ב. שכונות שנבנו על ידי עמותות ואגודות.
- ג. שכונות שנבנו לזכר אדם מסויים בדרך כלל נדבן חשוך ילדים כדרך להנצחת שמו.
- ד. שכונות שנבנו על ידי יזמים פרטיים למטרות רווח.

מפת "הנחלאות"
Map of the Nachlaot

פרק 4: מה עבר על טיילינו העשויים ללא חת

השכונה במקור תוכננה עבור 140 משפחות אולם בפועל נבנו רק 44 בתים ובשאר השטח גידלו חיטה.

אליעזר בן יהודה מדווח בעיתון "הצבי":

ודבר בנין הבתים בחברה קנתה את לב כל אנשי ירושלם, ויואילו רבים, כעשירים כעניים, לבא בברית החברה ולבנות להם בתים, ובשנה אחת, היא שנת תרל"ה, נכונו שלש חברות חדשות לדבר הזה, ותהי החברה הראשונה חברת אנשים עשירים משלשה וחמשים איש ויקראו לה אב"ן ישראל" לפי מספר החברים; ותקנה החברה אדמה על דרך יפו, קרובה מנחלת שבעה (ששה גרוש האמה) ויחלו לבנות הבתים כמשפט הבניין במאה שערים, ויתנו החברים בראשונה איש איש חמש עשרה לירה לקנין האדמה, ולשנה נתנו שתים עשרה לירה. ועתה בעיר הזאת כששים משפחה. וחברה שנית נכונה בשנה ההיא, היא חברת "משכנות ישראל", מאנשים אשר לא יכלו תת - גם שש לירות לשנה בפעם אחת. ויהי מספר החברים בחברה הזאת בראשונה מאה וארבעים. ותהי חובתם לתת בראשונה איש איש חמש לירות לקנין האדמה ותשעה גרוש וחצי לשבוע (כארבע לירות לשנה) ויקן הוועד אדמה לא רחוק מ"אבן ישראל" (נגבה מערבה, כשלשה גרוש האמה).

ירדנו מהאוטובוס מאחורי בניין המשביר ובסמוך ל"בית פרומין" שהיה משכנה הראשון של הכנסת ופנינו מערבה לכיוון "נחלאות". נחלאות הוא שם כללי שניתן ל-32 שכונות (עיינו במפה המצורפת) שנבנו משלהי המאה ה-19 ועד שנות ה-30 של המאה ה-20. האזור בו בחרנו לטייל זכה לכינוי "המזכרות" ומיד יובן מדוע.

פנינו לרחוב (סימטאות) **סוכת שלום** ודרך הבתים הקטנטנים הגענו לרחוב **משכנות ישראל**.

משכנות ישראל ובתי גורל

השכונות הראשונות נבנו לאורך הדרכים הראשיות היוצאות מהעיר העתיקה ובמיוחד לאורך רחוב יפו, החל מ**מנחלת שבעה** (1869) ועבור לשכונת "**אבן ישראל**" שנבנתה ב-1875. שמה לקוח מברכת יעקב ליוסף בספר בראשית: "**מִיַּדִּי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רוּעָה אֲבָן יִשְׂרָאֵל**", וגם: אבן בגימטריה זה 53, ואכן נבנו 53 בתים...

במרכז השכונה הוקם בית הכנסת "אחדות ישראל" ובו התפלל **הרב אריה לוי**ן שאליו נגיע בהמשך. בתקופת המאבק עם הבריטים היה בית הכנסת מרכז התנועה הדתית רוויזיוניסטית ומתחת לארון הקודש היה "סליק". כשהיו הבריטים מגיעים לחיפוש האריכו הנוכחים בתפילה עד שהבריטים התיאשו והלכו לדרכם.

הרב אריה לוין
Rabbi Aryeh Levin

בקצה הרחוב במפגשו עם רחוב הכרמל נמצא ביתו של **הרב אריה לוין** שכונה גם "**רב האסירים**". כל פעם שאני מזכיר אותו עולה ומזדמזם בראשי השיר "היכן ישנם עוד אנשים כמו האיש ההוא". מנהיג לעמו בשעת צרה. אדם צנוע, בורח מכיבודים ושררה, שנשאר לגור בביתו הצנוע למרות הצעות חסידיו. היה מקדים שלום לכל אדם, ונהג להשכים קום ובדרכו לתפילה היה מברך את מנקי הרחובות ואומר: הם עובדים קשה למען תהיה עירנו נקיה, ושכרם זעום...

הרב לוין נהג לבקר חולים ואף בבית החולים למצורעים בשכונת טלביה. בכל יום עצמאות רקד עם בני תנועות הנוער. "משתייך אני למפלגת אומרי תהילים ולומדי הדף היומי, אולם מה אעשה וליבי נמשך אחרי יהודים המוסרים את נפשם למען אידיאלים בהם הם מאמינים ולמען עמם וארצם".

הרב אריה לוין נקרא "רב האסירים" כי נהג לבקר ולעודד את אסירי המחתרות כל יום שישי כשהמתינו לגזר דינם שלעיתים קרובות היה מוות. הרב שדחה אותם כבוד של ירושלים, נפטר ב-1969 ואסר על מספדים בהלוויתו. עליו נאמר: רבים עושים חסד. ייחודו של הרב לוין לא במעשי החסד אלא בכך שהפך אותנו לאנשים טובים יותר.

דמות מיוחדת נוספת שכדאי להזכיר הוא **הרב יעקוב גולדמן** שליווה את עולי הגרדום בדרכם האחרונה.

מתוך פרוטוקול ישיבת ועד משכנות ישראל ב-1886:

"...החברה האדירה 'משכנות-ישראל' נתיסדה באלול תרל"ה. את השדה קנתה בתש"י תרל"ו ועד כה קנתה שמונה ועשרים בתים, ושני בורות גדולים... ובית מדרש-אשר בתמוז תרט"ל-תרל"ט קנהו הרב רבי אברהם בר רבי יוסף נרו' ואיר' מלונדון-ונקרא שמו 'בית אברהם' ובית לתנור וחדרים למקנה טהרה..."

לצורך הקמת השכונות הוקמו אגודות. לכל אגודה יש תקנון וספר חוקים שמסדיר גם את העניינים הכספיים. השכונות נבנו במתכונת דומה של בתים בני שני חדרים במידות 6 מ' על 6 מ' ובחזית שני חלונות שפונים לחצר וביניהם חור עגול לאוויר שנקרא טאקה. הבתים סובבים חצר מרכזית ובה בורות המים, ובה התנהלה פעילות היום יום (כמו כביסה ובישול), שמהר מאוד התפתחה לפעילות חברתית/תרבותית שעיצבה את אופי השכונה. בחצר בילו הילדים ושם שיחקו במשחקי הילדות. שם התפתח המטבח הירושלמי, כשכל אחד (בדרך כלל אחת) מביאה את המתכונים שלה מהבית. במרכז השכונה יש 12 בתים שנקראים "**בתי גורל**" שיועדו לעולי תימן שהגיעו ב-1891 ושכנו בתנאים תת אנושיים בכפר סילואן. כשראו המתיישבים האשכנזים שהתימנים פנו לעזרת המיסיון, היקצו להם תושבי השכונה (האשכנזים) 12 בתים (הבית ה-13 היה בית כנסת בסגנון תימני). המגורים היו ל-3 שנים ואז הפילו גורל מי יהיו התושבים החדשים.

צילום: Ralph Robbins

מזכרת משה

ש"י עגנון בספרו "תמול שלשום" מספר על השם "משה":

מזכרת משה, 1920
Mazkeret Moshe

"עשתה סוניה בירושלים חודש ושני חודשים וחזרה ליפו. אמרה: יפים הם הלילות בירושלים אבל בימים עייפים... וכל מקום שם בירושלים קרוי משה או מזכרת משה או זכרון משה או אוהל משה או ימין משה... רוצה אתה להגיע לאחד מן המקומות הללו, שוכח אתה מילה שנטפלה למשה ואתה הולך ממשה למשה ואין אתה מגיע למשה זה שרצית".

בית הכנסת "חסד ורחמים". צילום: Ralph Robbins
Hessed Verahamim Synagogue

מה עושה בית כנסת ספרדי במרכז שכונה אשכנזית??
ובכן בשנות ה-20 של המאה הקודמת פעל במקום בית מרזח מפוקפק. הקצב בעל הגוף יצחק ארמוזה, נכנס יום אחד לבית המרזח הניח 10 לירות על השולחן, ובעל הבית שהבין את הרמז לקח את הכסף והסתלק. במקום בית המרזח הוקם בית הכנסת המפואר שהפך לחלק מתמהיל "הירושלמיות" שיחסי השכונות בין תושבי השכונות אחראים לו במידה רבה.
במרכז השכונה גם שני עצי אקליפטוס ענקיים שנשתלו ב-1902. למרות דרישת תושבי השכונה, ולמרות נזקי השורשים למערכת הביוב ונזקי ענפים נשברים לגגות, החליטה העיריה לשמר אותם.

ואכן 5 שכונות ירושלמיות קרויות על שם משה מונטיפיורי: **זכרון משה, ימין משה, אוהל משה, קרית משה** וכמובן **מזכרת משה** בה אנו נמצאים. בכל הארץ יש שכונות ורחובות על שמו ועל שם אשתו כמו שדרות יהודית בשכונת מונטיפיורי בתל אביב. יחיאל מיכל פינס קנה את אדמות שכונת מזכרת משה מידי אגודת משכנות ישראל שלא יכלו לסיים את בניית שכונתם מכספי קרן משה ויהודית מונטיפיורי. השכונה נבנתה במתכונת שכונות החצר כשבמרכזה בורות המים שניתן לראותם גם כיום. במרכז השכונה עומד לתפארה **בית כנסת ספרדי (ר"ל) בשם "חסד ורחמים"**.

"אוהל משה" (צילום: יצחק גורפינקל)
Ohel Moshe

שכונת אוהל משה

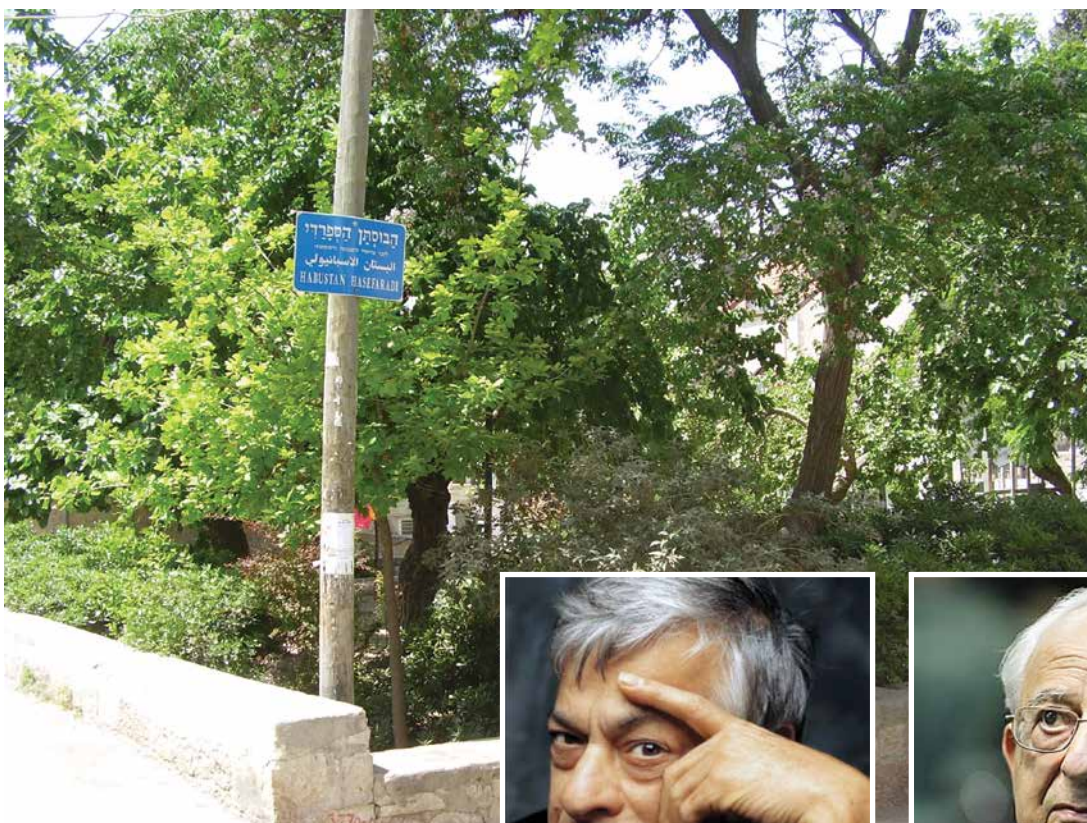
מתוך עיתון "המליץ", מאי 1887:

"...גרי הבתים אהלי-משה, שנבנו בעד הספרדים בכסף ההלוואה של חברת אגודת אחים למזכרת משה מונטיפיורי בלונדון, בראותם כי חברות אחרות בנו בתים טובים ויפים מבתיהם במחיר פחות משליש בתי אהלי-משה התעוררו ויקומו כולם כאיש אחד, ויבקשו חשבון ברור: איה הלך כל הכסף אשר העריכו על כל בית? המזכיר ס' מוריני אשר ממנו בקשו חשבון השיב כי לא יכול לתת חשבון יען אינו בקי בתורת (ההנהלת החשבונות), אבל מוכן הוא להשבע שלא מעל בכסף..."

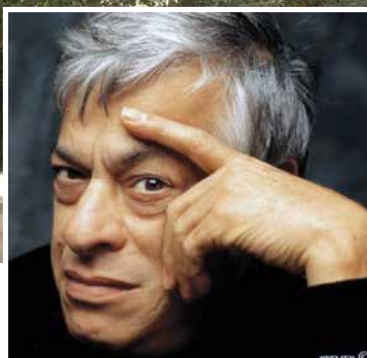
קרן מונטיפיורי לא קיפחה את הספרדים ובנתה להם שכונה משלהם (1886) ובמרכזה 5 בורות מים. גם **בית כנסת מפואר "אוהל משה"** (ספרדי כמובן) נבנה ובו התנור היחיד בשכונה. לשם הביאו כולם את הסירים, במיוחד בימי שישי, ורבים הסיפורים על החלפת סירים בטעות בין המשפחות והעדויות, וכך למדו האחת על המאכלים והתרבות של השנייה...

יצחק נבון פותח את יצירתו האלמותית "**בושתן ספרדי**" במילים הבאות: "**מה אני אגיד לכם, אני לא יודע איך, אבל בכל פעם שאני בירושלים, רגלי מובילות אותי הנה, לשכונה שלי בירושלים.**"

ואכן, **ברחוב בגלבווע שיוצא מגן התות במספר 11** נולד וגדל מי שלימים יהיה נשיא המדינה יצחק נבון.

"גן התות"

יוסי בנאי
Yossi Banai

הנשיא יצחק נבון
President Yitzhak Navon

"ולפעמים כשאני כך לבדי,
אני חוזר לסמטאות ילדותי,
אל נעורי שנעלמו עם השנים,
לחברים שלי ההם הישנים.

אני חוזר אל הצבעים והקולות,
אל העיניים התמימות והגדולות,
אני חוזר אל השכונה אל עץ התות,
אל עפיפון אדום קשור לחוט

היינו ילדים וזה היה מזמן...
אני וסימון ומואיז הקטן."

זמנים חדשים זמירות ישנות כבר אמרנו!!

במרכז השכונה נמצא "גן התות", עליו כתב יוסי בנאי
בשירו הנפלא "אני וסימון ומואיז הקטן". כאן נהגו
לשחק ולהעביר את ילדותם בצל עץ התות.

בתי ברוידא (צילום: דורון גורודצקי)
Batei Broide

שכונת אוהלי יעקב (בתי ברוידא)

בשכונה זו, הזמן עמד מלכת. **יעקב ברוידא** שהיה חשוך ילדים הקים את השכונה ב-1902 כזכרון והנצחה שיהיה מה שישמר את שמו לעד.

ירדנו במורד אוהל משה על בתיא הציוריים שבחלקם נקנו וחודשו על ידי אנשים אמידים ששומרים על צביון השכונה מבחינה חיצונית פנינו לרח' תבור ונתקלנו בפתח בקיר החיצוני שנראה כחומה ומעליו כיתוב:

"ב"ה, אוהלי יעקב

ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ובנות החמישה ועשרים בתים וביהמ"ד קהילת יעקב והמגרש והבור נבנו מכסף הגביר הצדיק הנדיב המפורסם מוהר"ר יעקב יוסף ברוידא זצ"ל בהרב ר' בנימין זצ"ל, שנל"בע א' דר"ח מרחשון תרס"ז והקדישם הקדש עולם לדור בהם תלמידי חכמים מצוינים בתורה ויראת שמים ושתורתם אמנותם מעניי עדת הפרושים לשלש שנים חליפות על פי דעת האפוטרופוס...

לפני שניכנס לשכונה כדאי לשים לב לשורה הראשונה בכיתוב **"ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם"** - אותו פסוק ממנו קיבל מוסד **"יד ושם"** את שמו.

ועוד נשים לב לשורה הרביעית ונבין שהזמנים חדשים אבל הזמירות ישנות - **"תלמידי חכמים מצוינים בתורה ויראת שמים ושתורתם אמנותם"**.

"מאחר שאנו חשוכי בנים, ומבקש אנכי שדרי הבתים יתפללו וילמדו בבית הכנסת שלי, דואג אני שיתקיים מנין בבית הכנסת דבר שיתכן רק אם יתפללו התושבים בנוסח אחד. ולא הייתי מעדיף עדה אחת על השניה כיוון שכולם אהובים וברורים לפני, ואין לי כל משוא פנים לכאן ולכאן, אלא מאחר שאני ואבותי נמנים על עדת הפרושים הריני מבכר את נוסח אשכנז כנוסח היחידי של בית הכנסת ובהתאם לכך יהיו גם תושבי הדירות..."

(מתוך מכתבו לנפתלי פורוש מנהל העזבון)

הוא אשר אמרנו, זמנים חדשים זמירות ישנות...

שוק מחנה יהודה (צילום: דורון גורודצקי)
Mahane Yehuda Market

השוק התפתח על גבעה חשופה על אם הדרך (רח' יפו) בשטח פתוח בין השכונות. המיקום משך תגרנים ערבים שבאו למכור את תוצרתם. השוק המיתולוגי (שהוא סיור בפני עצמו) משנה כיום את פניו והפך למרכז בילויים וקולינריה בנוסף לתפקודו כשוק לכל דבר.

נפרדנו בדמעות לסיור קולינרי אישי, שמחנו להיפגש אחרי שעה, ושמנו פעמינו למנה העיקרית של סיורנו - הביקור בספריה הלאומית החדשה.

חזרנו עייפים אך רצוצים עם תחושה של "עוד"!

בפורים 1932 התקיים פורים שפיל ובו הועמד **הרב קוק** למשפט על דעותיו וגישתו הליברלית. בסוף המשפט נידון הרב למוות והיורה בו היה לא אחר מאשר **מנחם פורוש** הצעיר, לימים מנהיג יהדות התורה ואגודת ישראל... המעשה עורר התנגדות רבה בישוב ובציבור, אף בקרב הציבור החרדי המתון שחלקם אף עבר להתפלל בשכונת בתי ראנד החסידית שומו שמיים!!!

השכונה נועדה לאוכלוסיה חרדית פרושית (ליטאית כמובן) ושומרת בקנאות על אופיה. התושבים מדברים יידיש ומתפללים בנוסח אשכנז. המגורים הם ל-3 שנים.

מחנה יהודה

מבתי ברוידא יצאנו ברגל קלה ובצליעה רבתי חזרה דרך מזכרת משה לשוק מחנה יהודה. שכונת מחנה יהודה נמצאת מצפון לשוק ולרחוב יפו. השכונה הוקמה ב-1887 ונקראת על שם **יהודה נבון**, אחיו של הגביר **יוסף נבון**, שקיבל את הזכיון מהתורכים עות'ומנים לבנות את מסילת הרכבת מיפו לירושלים שנחנכה ב-1892.

ועוד קצת מירושלים... סימטאות, רגעים וטעמים

Photographs: Ralph Robbins

נטע זייטומירסקי אבידור
**הספריה הלאומית -
מבנה אדריכלי מונומנטלי**

מבנה הספרייה - מבט מבחוץ

שלא כמו מונומנטים רמים ונישאים, הדוקרים את השמים בצריחים חדים -

מבנה הספרייה הזאת הוא אחר.

זה מבנה מונוליטי של אבן קשה הנפרש לרוחב בקשת רכה ומתמשכת כמו ערסל,

כמו זרועות הנפתחות לקבלת פנים, לחיבוק, כמו הסילואטות הרכות של ההרים סביב.

איטה פישברג

ביקור חברי העמותה בספרייה הלאומית

אבן, זכוכית ועץ. שש קומות שלו נמצאות מעל הקרקע, וחמש קומות הן תת-קרקעיות.

פנים המבנה עשוי כמעין ספירלה, ובתוכו יש אולמות קריאה ומאות ספרים. מרבית הספרים נמצאים במחסן אוטומטי במעמקי האדמה המופעל על ידי רובוטים.

הספרייה הלאומית של ישראל היא הגוף הלאומי במדינת ישראל אשר מופקד על שמירת האוצרות המודפסים של המדינה ושל תרבות העם היהודי. מצויים בה אוספים מרכזיים דוגמת אוסף היהדות, אוסף ישראל, אוסף האסלאם והמזרח התיכון, אוסף מדעי הרוח הכלליים ואוסף המוזיקה.

ביקרנו בתערוכת הקבע "אוצר מילים". בתערוכה זו מוצגים כתבים מקוריים שעיצבו את ההיסטוריה והתרבות - כמו למשל כתב יד של הרמב"ם, התלמוד המודפס הראשון, או קוראן מהמאה התשיעית - לצד יצירות של ש"י עגנון, הרב קוק, נעמי שמר ודוד גרוסמן.

ביקרנו גם בתערוכה המתחלפת "קפקא: גלגולו של סופר". תערוכה זו מוצגת בספרייה הלאומית במלאות 100 שנים למותו של קפקא. כמו כן נהנינו ממיצג אינטראקטיבי ייחודי אשר הוקרן על מסך ענק. מיצג זה בוחן את חוויית הקריאה מזווית חדשה ומדגים את השפעת הספרים על חיינו.

גולת הכותרת של הסיור הייתה **צפייה בעבודת הרובוטים** המאתרים את הספרים אשר הקוראים מזמינים. הרובוטים מעלים את הספרים ממחסני הענק הטמונים במעמקי האדמה.

בציפייה דרוכה חיכינו ל-1 באפריל, היום שנעלה בו לירושלים. במוקד הנסיעה עמד **ביקור בספרייה הלאומית של ישראל** (בעבר "בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי").

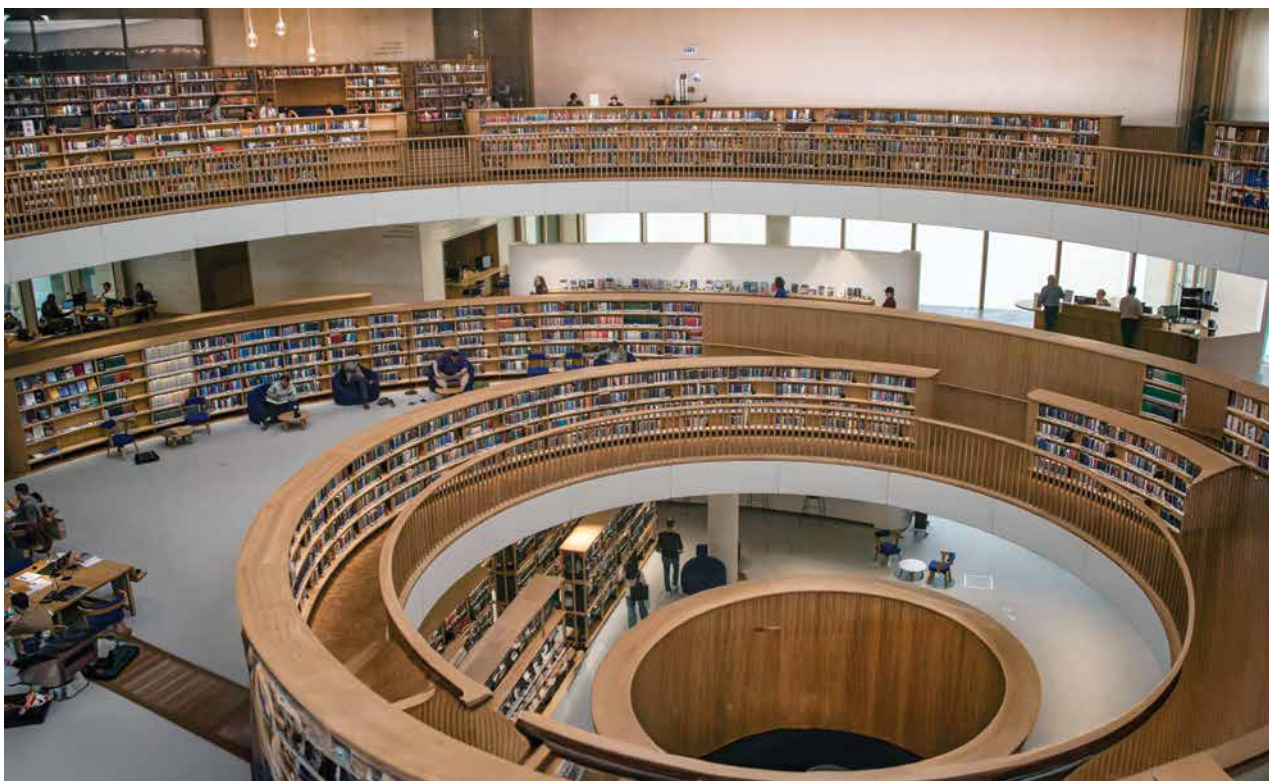
חודשיים לפני הביקור הקפדנו "לשריין מקום" לשתי קבוצות מקרב חברי העמותה, כמו גם לכמה נוספים אשר רצו להיות במקום המופקד על שמירת האוצרות המודפסים של מדינת ישראל ושל תרבות העם היהודי על כל גווניו.

הספרייה שוכנת ברחוב קפלן 1 פינת רחוב רופין 36 בקריית המוזיאונים בירושלים, ויש בה למעלה מחמישה מיליון פריטי דפוס וארכיון. הספרייה שוקדת על שמירת עותקים מכל ספר המודפס באופן מסחרי בישראל. נוסף על כך היא אוספת יצירות הקשורות למדינת ישראל, ליהדות ולמזרח התיכון.

לפני הביקור בספרייה ערכנו סיור מקדים בשכונת **נחלאות** ובשוק מחנה יהודה הנמצא בה. את הסיור הוביל חברנו דני אדמון, המדריך האחד והיחיד, העושה את מלאכתו בדרך מעניינת, מקורית ומתובלת בהומור.

לאחר אתנחתא קולינרית בשוק הגענו מדושני עונג אל חלקו השני של הטיול, המטרה שלשמה התכנסנו - **סיור מודרך בספרייה הלאומית**.

לפנינו נגלה מבנה אדריכלי מרשים ביופיו, פרי תכנונם של משרד האדריכלים השווייצרי הרצוג ודה מרון ומשרד האדריכלים המקומי מן-שנער. 13 שנים ארכו התכנון והבנייה של המבנה גדול הממדים העשוי בטון,

צילום: ראלף רובינס

מבנה הספרייה - מבט פנימה

ים הספרות סובב במעגלים ספירליים, מעמיקים אל אוצרות העבר ומרוממים הנשמה.

קישור לפודקאסטים:

- "אבן, זכוכית ועץ - הספרייה הלאומית החדשה":

אפרת פומרנץ - חלק א'

<https://omny.fm/shows/behind-the-curtain/4678b79c-1dea-4fbc-85d1-b1f000d3ab07>

לנוחותכם ניתן לסרוק את הברקוד
באמצעות מצלמת הטלפון הנייד
וללחוץ על הקישור שמופיע על המסך

- "מבאר הידע אל המטמון בספרייה הלאומית":

אפרת פומרנץ - חלק ב'

<https://omny.fm/shows/behind-the-curtain/7c7586ac-facf-4e39-81c3-b1f700c4cecb>

לנוחותכם ניתן לסרוק את הברקוד
באמצעות מצלמת הטלפון הנייד
וללחוץ על הקישור שמופיע על המסך

היה זה טיול מהנה, מעניין, מסקרן ומעורר השראה. שאבתי סיפוק רב גם מעצם היוזמה שלי ומתכנון הטיול במסגרת **טיולי מורשת** - אחד העקרונות הנגזרים ממטרות העמותה שלנו.

לשמחתי, הטיול היה מוצלח מאוד מכל הבחינות: האוטובוס, הנסיעה, הלו"ז, הסיור בירושלים, ומעל לכול - הביקור בספרייה. היה שיתוף פעולה מלא עם חברי הקבוצה, והאווירה הייתה נעימה ורגועה. מצפים כבר לטיול הבא...

אני ממליצה לפתוח **כרטיס קורא** באתר הספרייה הלאומית כדי להיכנס לאולמות הקריאה ולהזמין חומרי קריאה, וכן להאזין **לפודקאסט של רותי קרן**, עורכת ומגישת תוכנית תרבות ב"כאן 11", אשר ראייתה את מנהלת הפרויקט אפרת פומרנץ ושאלה אותה על תהליך התכנון והבנייה של הספרייה הלאומית. רותי קרן, בתו של עמנואל גרדל ז"ל, היא חברה בעמותת יוצאי לובלין וסביבותיה.

מפגש חברים בחנוכה

לבה אחים עם יחד קורצ'אק מאקר באובאין, האם ופולאבי

הדלקת נרות חנוכה
Lighting Hanukkah candles

בליל חורף גשום וקר התכנסנו בבית וילנה למפגש חנוכה עם חברים מעמותת חלם ועמותת מכון יאנוש קורצ'ק.

הייתה זו יוזמה משותפת של צביקה שולמן, דליה טאובר יו"ר המכון החינוכי הישראלי ע"ש יאנוש קורצ'אק ושלומית בק יו"ר ארגון יוצאי חלם לדורותיו.

וכך כתב צביקה:

אמיצים רבים הגיעו לתל אביב למרות הקור, הברד והמבול. אחדים אפילו הגיעו בהרכבים משפחתיים שכללו שניים וגם שלשה דורות.

הייתה אווירת חג!

הדלקנו נרות חנוכה, היה כיבוד עשיר, שרנו שירים ביחד, שמענו סיפורים מעניינים וחדשים, והעיקר - היה כייף ביחד!

מי שלא היה לא יבין מה הוא הפסיד.

כל הכבוד לכל החברים שהגיעו.

תודה לחברים מהעמותות האחרות.

תודה לחברים שהיו פעילים בהכנת האירוע.

שלומית בק מציגה את אידה הנדל - הכנרית מחלם
Shlomit Beck presents Ida Haendel, the violinist from Chelm

הדור הרביעי כבר כאן
The 4th generation is already here

צילומים: יוסי מסה

מה היה האכניא?

עמותת לובלין ופולאבי

נטע אבידר הביאה את סיפורו של פנחס זיונץ על חנוכה בבית היתומים בלובלין אחרי המלחמה.
דני אדמון הציג מצגת על הילד הנזיר זייטמירסקי ופרויקט "מכתבים להנזיר".
עידית יסעור העלתה את דמותה של לובלין בסוף המאה ה-19, כפי שהיא מצטיירת דרך חייו של הלהטוטן בספר מאת של שבס-זינגר.

המכון ע"ש יאנוש קורצ'אק

דליה טאובר קראה "תפילת נר של חנוכה" מתוך מחזה מאת יאנוש קורצ'אק.
עוד סיפרה דליה על שמואל גוגול והמפוחית.
שמואל עדיני סיפר על דודו יצחק אדל, שהיה מורה למוסיקה בבית היתומים של קורצ'אק.

ארגון יוצאי חלם לדורותיו

איתמר חריטון, נכדו של יוצא חלם, קרא מתוך ספר "יזכור" זיכרונות מחנוכה בחלם.
שלומית בק הציגה סרטון נגינה של אידה הנדל, הכנרית מחלם, וסיפרה על אודותיה. עוד סיפרה על השיר "מעוז צור" בבית משפחת רוזנצוויג.
מוטי סנדק הנחה את הערב וסיפר מסיפורי חלם.

לקינוח - שירה בציבור עם דני אדמון.

*Cold weather - Warm friendship
Joyful meeting - Happy Chanukah!*

קר בחוץ ואם בא - שמחה בפעילות
יבואו כל הבאים - חג שמח!

הסעודה השנתית

כמה צבעוני ויפה! מי אמר שהאוכל שלנו אפור?

ואסתטיות להפליא, ההקשבה הכנה שגילתם במהלך פתיחת המפגש. נהניתם מהשירה בציבור, ובזמן הארוחה התענגתם על הטעמים עד שהרגשתם צורך ללקק את האצבעות.

גילוי נאות, גם אני נהניתי מכל רגע, מהתהליך מתחילתו ועד האירוע עצמו ולסיומו. לחיים! מצפה לראותכם במפגשים הבאים.

צביקה שולמן

ביום חמישי האחרון התרחש קסם של ממש. התכנסנו בנחשונים, כמאה וחמישים איש, כולם בעלי זיקה עמוקה לקהילות היהודיות מהן באו הורינו. כמעט אף אחד לא ויתר על השתתפותו באירוע - שבועות מראש נרשמנו, הכנתם את מיטב המנות היהודיות בטעמים האותנטיים ביותר, והגעתם נרגשים ובמצב רוח חגיגי.

ראיתי זאת בבירור: החיוכים הרחבים על פניכם, המנות המרשימות שהבאתם, שהיו טעימות

סובה טרינברג
קרסלף

אלבום הסעודה השנתית

בתואבון!

כל הכבוד לכולכם.
הייגה היעלוג מדפיומ
ופמאכום היו טעמים
(טעמי מלט כמלט
מכל דבר).
צילם טמיר

אנשים נפלאים
והאלוף ביגלמרי,
כמו בביגלמרי.
פשוט מקסים!
העלוג בו יסודר.
סופר גרינברג

אחרי ערב טעמים מקלפים ממנו
המסוגל אובליין-חום ובכלל.
העלוג אחרי הכל הוא המפלט
חברות וחברים חדשים וגיקים/וג
ממט איך משהחל!
שלא יטעמו לעולם!
אמן ואמן.
באפה ובפדרכה ממני -
ראובן אברג'יל

כפי טעים. רק עכשיו אני רואה כמה
מאכלים פספסתי... נמאין אפלטם הפאפ.
אמדנו אדעל שטעמים בחום אובליין, וכל
הנראפ בכל שאר הערים והעירול במחול
אובליין, היו דומים עד כדי כפיה.
שלומיבק,
בשמי ובשם כל החברים מחל

צילומים: דימה ולרשטיין

אלבום הסעודה השנתית

בתיאבון!

פנכים של קרניס ולא
מפסיקים לספר ולשח
חוויה מקוה שלא גפיה
חד פלמיא.
תנה שטרנסוס

אג רוב העלול ופלוליס
במלאכה כנראה איננו מכירים.
אבל אכלום האגדה, וכוונתן
למנוח המופלא שלמד בראש
הגמורא, צביקה שולמן.
אגדה ומפלים אמעלש הבא.
אמיר און

אני כבר כמה שנים מליץ איכס.
אומנם אני לא מפעלירה שלום.
אבל בסך הכל 5 שלום נסיעה
מכא. אני מפעלירה "קורא", ווגר
נכון אבא שלי. האוכל הוא ממלש
אולי האוכל, שום דבר לא צריא.
דובלה

יילר כוא לדון צביקה
ולשאר השוגפים אהיערכא
היפה לערב גרבור
ידישלאיג מהנה ומצין.
החברים שלם מיוצאי
העירייה טאמאשוב אופאסקי
והסביבה

Photographs: Dima Valershtein

אלבום הסעודה השנתית

בתואבון!

משנה לשנה המנהל חלף...
והיא עדיין אצלנו.
ואין פה ויכוח על טעם וריח,
פה נגן לכולם אורח.
אך עד שסיימנו את הפסטיבל פיש -
בשולחן המגזקים חם-מפוש!!!
ואיך לא נאמר מילה
על הפגיוח בשירה
ודברי טעם... עם דני שאין בלעדו!
ויפודיג ששרה בפולניא!
ונטע מקריאה דברי טעם... כל פעם!
בקיפור קדם ככגוב:
לא על לחם אבדו וחיוב האדם...
צריך אנשמה משלו עם!
שרה פרי

צילומים: דימה ולרשטיין

אלבום הסעודה השנתית

בתיאבון!

פאגים שאחן עם
אנשים אחרים
אחרי מסיבה.
מלכה בורשטין

אדא רבא פון אייראע נעים
טעים וברכות אחר-
לד!!!!
שלושטיק

Photographs: Dima Valershtein

מלכה בורשטין בחזרה לקאשע מיט פלעצלך

מבחינה בוטנית, הכוסמת אינה דגן: היא צמח עשבוני ממשפחת הארכוביטיים, משפחה הכוללת גם את החומעה והרברבר. מבחינה תזונתית ומבחינה קולינרית, היא דומה מאוד לדגנים אחרים - כמו למשל אורז או גריסים. כשמבשלים קאשע מכוסמת, אוכלים אותה כמו דייסה מכל דגן אחר; כוסמת מבושלת, בדומה לתבשיל של גריסי פנינה, מכונה קאשע. למעשה, בידיש קאשע פירושה דייסה. לתבשיל הכוסמת יש מרקם דייסתי, ואין מנחם ומחמם ממנו בימות הכפור במזרח אירופה.

בעברית ובידיש שגור הביטוי "בישל דייסה" - הסתבכות ללא מוצא, או כזו שקשה לפתור. הביטוי משמש בהשאלה גם כדי להביע התרסה או שמחה לאיד: "אכול את הדייסה שבישלת".

כיום, בביתנו, אנחנו אוכלים את הקאשע מיט פלעצלך בגרסה עכשווית המותאמת למציאות (ישראל, יבשת אסיה, המאה ה-21) ולשפע חומרי הגלם המצויים בארץ. אני מעדיפה את הכוסמת הירוקה (היא גדלה בארץ בכמויות קטנות, וערכיה התזונתיים נשמרים) על פני הכוסמת הקלויה בעלת הטעם האגוזי (זו מיובאת מרוסיה או מסין).

אולי זו הנשמה העתיקה שלי שמחזירה אותי למטבח הצנוע של סבתי שיינדל'ה, עליה השלום, בכפר סאוויין (Sawin) שבמחוז לובלין. אני רואה אותה לובשת סינר, שערות ראשה אסופות במטפחת ליום חול, קצות המטפחת חובקים את עורפה. אחרי תפילת "מודה אני" היא פונה בחריצות למלאכות הבית. על שולחן העץ היא עורמת תלולית מכובדת של קמח צח, כמות שתוכל להאכיל שמונה נפשות. אור קרני השמש בוקע מהחלון הקטן ונופל ישירות על חלמוני הביצה הכתומים (בשונה מהאור בציוריו של הצייר ההולנדי יאן ורמיר). הביצים מרופדות בתוך גומת הקמח הלבן. סבתא מפזרת מלח, מוסיפה כף שמן לכל ביצה ולשה בצק צהבהב. למלאכת הלישה נלווה זמזום של זמר ועוד זמר, ככה הזמן חולף בנעימים ומהר. היא חותכת בסכין פשוטה את הבצק לחלקים ובזקת קמח על משטח השולחן בתנופה, כמו בזריעת גרעיני חיטה לתוך התלמים... מכל חלק היא מרדדת במערוך יריעת בצק דקה, ואותה היא מכנה בידיש א בלאטלע (עלה קטן). כל יריעה צריכה לנוח קמעה. על גבי רהיט היא פורשת בד צחור, ועליו יתייבשו יריעות הבצק לפני שייחתכו לאורכן ולרוחבן ויתבשלו במי מלח. הן ישמשו כפלעצלך לקאשע (בידיש פלעצלך הן כיכרות קטנות).

קאשע מיט פלעצלעך

אופן ההכנה

1. הפסטה (השלייפלעך) - בסיר שטוח (רצוי מסוג סוּטאַז') מבשלים את הפסטה במים רותחים יחד עם כפית מלח עד ל"חצי בישול". מסננים ושומרים בקערה. מנקים מעט את הסיר משאריות הפסטה.
2. טיגון הבצלים - מייבשים את הסיר ומטגנים בו את הבצלים יחד עם השמן (או שומן האווז) עד להזהבה. מוציאים את כל הבצלים ומעבירים לקערה.
3. הכוסמת - לתוך הסיר המשומן שהבצלים טוגנו בו, מוסיפים את הכוסמת וכפית פלפל שחור. מערבבים היטב עד לייבוש. מוסיפים את ציר מרק הירקות (או המים החמים) בכמות שתהיה סנטימטר אחד מעל הכוסמת. אחרי הרתיחה מנמיכים את הלהבה ומכסים את הסיר במכסה. מבשלים בחום נמוך במשך כרבע שעה.
4. איחוד הקאשע - לסיר הכוסמת מוסיפים את המלח, הפסטה ורצועות הבצלים המטוגנות. מערבבים בעדינות.

החומרים

- ½ ק"ג כוסמת ירוקה או קלויה, מבוררת ומושרית לשעתיים במים קרים
- 3 בצלים קלופים ופרוסים לחצאי עיגולים דקים
- כ-¼ כוס שומן אווז / שמן
- כ- 2½ כוסות ציר מרק ירקות / מים חמים
- 1 כפית מחוקה של פלפל שחור גרוס או טחון
- 2 כפיות מלח
- 250 גר' פסטה בצורת סרטים (בידיש: שלייפלעך)

המלצה: להכנת התבשיל כדאי להשתמש אך ורק בסיר אחד שטוח. בדרך כלל התבשיל מוגש חם, כתוספת לצד מנת בשר. בקיץ הישראלי הוא נפלא להגשה כמנה גם בעודו קר.

תרומות

עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה עצמאית, חיה ופועלת בזכות חבריה בלבד. קיומה של העמותה מתבסס על עבודה בהתנדבות של החברים ועל תרומותיהם. אם ברצונכם לראות את העמותה פועלת, ואת "קול לובלין" יוצא לאור, אנו תלויים בנדיבותכם ובתרומתכם, ככל שידכם משגת.

ניתן להעביר תרומה באמצעות:

- שיק לפקודת "עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם" ולשלוח בדואר אל בית הגזבר: **יובל אבידר, סוקולוב 55, נתניה 4225433**
- או בהעברה בנקאית לחשבון "עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם",
בנק הפועלים 12
סניף פולג נתניה - 771
מספר חשבון - 019876

"עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם" מאושרת כמוסד ציבורי לעניין תרומות לפי סעיף 46 לפקודת מס הכנסה, הקובע כי כל תרומה מעל 190 ₪ (נכון לשנים האחרונות) מוכרת לצורכי זיכוי מס. תורם פרטי רשאי לקבל החזר מס של 35% מסכום התרומה (בכפוף לתיאום מס). חברה רשאית לנכות את התרומה כהוצאה בהתאם למס החברות (נכון להיום - 25%).

Donations

There is a long tradition of our association not to oblige people to pay for membership in the association, or for having "Kol Lublin". Running the association and especially issuing "kol Lublin" require however considerable financial expense.

If you feel that issuing "kol Lublin" and continuing the activities of the association are worthy and important, we rely on your generosity and freewill contribution to the "Lublin and vicinity Jewish Heritage Association".

Such donation can be effected either by:

- Bank transfer account of the **Lublin and vicinity Jewish Heritage Association, Bank Hapoalim 12, Branch Poleg 771, Account No. 019876**
- A cheque in order of the **Lublin and vicinity Jewish Heritage Association** mailed to **Yuval Avidar, 55 Sokolov St. Netanya 4225433, ISRAEL.**
- IBAN: **IL 950127710000000019876**

תרומות שנתקבלו מאוגוסט 2024 עד אוגוסט 2025

נח	נח	נח	נח		
660	פלמור חנן	200	ויזנברג טובה	250	און אמיר
500	פרי שרה	200	ויינגרטן משפחת	250	אורן דן
500	פרידמן ברוניה	200	ויסברוט ברכה	400	אייזנמן יצחק
100	פרידמן יורם	50	וקס טובה	200	אפרת חנה ויואב
1000	פרידמן מרים	500	זנדברג יואל	200	ארד אדי
	פרידמן מרים -	6600	טומפסון דברת	200	ארד מירי עדי ויפתח
1000	לזכר משה ורייזל מנדלמילך	200	טמיר בני	100	ארליכמן יהושע
500	קוכמן אידה יהודית	200	טמיר צילה	200	בורשטיין מלכה
400	קורנבלום אורה ואברהם	400	יסעור עידית	200	בן משה עדנה ודני
400	קרצר שרית	550	מאיר יהודית	1000	בר ישראל שמואל
400	רובין צבי	100	מדיקובסקי ויטולד	360	ברוש שרית
300	רודגולד אלכסיס	50	מושקט ברקת סופיה	200	גולדינגר דורון
300	רוזנברג צבי	500	מליס חנוך	5000	גולדשטיין חנה
100	רוזנשטיין פרידה	400	מנדלבאום בצלאל	600	גורודצקי דורון
180	רנדל בודוך בקי	300	מצרי צילה	250	גורי אלכס
6600	שולמן צביקה	1000	משולם לאה	1100	גורני איתן
300	שטרנשוס חנה	200	נבו אורית	100	גזית הדסה
200	שכטר אילן ומירי	100	נהיר ציפורה	1000	גינדי שפט גלית
500	שמואלי מרים ואלי	160	נישטיין מרגלית	150	גן נוי שוש
100	שמיר זיוה	300	סולד צלינה	100	גרינברג טובה
200	שני עליזה	150	סילס רחל	2200	דקר יוסי ונויה
280	שניידמן רחל	500	סלומון עליזה	200	הוברמן יהודה
200	שפט אמיר	400	סער נורית	400	הוברמן משה
250	תגר מרים	250	ענבר יהודית ואורי	200	הוזיאס מירי
1000 €	המכון הפולני	300	פומרז-רזניק זכריה	3500	הוכברג אריה
409 £	וקס בריגיט	60	פישמן שרה	500	הלברשטט יוסי

together they had six children. They lived in **Hrubieszów**, but tragically, the entire family was murdered during the Holocaust.

The second sister, **Sarah**, lived with her husband, **Yechiel Shulman**, in **Janów Lubelski**. They had nine children, but only my father, **Ya'akov Shulman**, survived the Holocaust. The rest of the family was murdered in the **Belzec extermination camp**.

Malka also had three brothers **Aharon**, **Mordechai**, and **Pinchas**.

Malka herself married **Naftali Stern** from Lublin, and together they had six children. Three of them, **Victor**, **Bronia**, and **Chela**, survived the Holocaust; the others perished during the war.

Chela married **Leizer Oberlander**, also from Lublin. Leizer's father, **Chaim Oberlander**, was a nurse at the Jewish hospital in Lublin and was present at the bedside of **Rabbi Meir Shapiro**, the head of the **Chachmei Lublin Yeshiva**

and founder of the **Daf Yomi** study cycle, when the Rabbi passed away in 1933.

Chela and Leizer showed remarkable courage and resilience. At the outbreak of World War II, they fled Lublin and made their way to **Kyrgyzstan**. When the war ended, they welcomed their first daughter, **Esther**. In the summer of 1946, they returned to Poland and, after witnessing the devastation, decided to leave for a **displaced persons camp in Germany**. A few months later, they moved to **Paris, France**, where their two other children, **Louis** and **Monique**, were born.

In 1960, Chela and Leizer fulfilled their lifelong dream of immigrating to the **United States**. They shortened their family name to **Ober** and first settled in **Pittsburgh**, later relocating to **Los Angeles**.

In 1970, they visited **Israel**, and I, then a ten-year-old child, had the honor of guiding them through **Tel Aviv**. We spoke **Yiddish**, a language we all understood, which strengthened our bond

and deepened my love and admiration for my dear aunt Chela and beloved uncle Leizer.

I loved them and their family very much and Aunt Chela loved us back. I am grateful that my wife, **Reli**, and our children, **Maya**, **Karen**, and **Shay**, shared this love. My brother **Arie** and my sister **Sara** join me in sending their heartfelt condolences.

I visited Aunt Chela a few months before she passed away. She no longer recognized me. I told her about my mother and father, but she couldn't remember. I had brought an issue of *Kol Lublin* and showed it to her. She pointed her finger at it and said, "*I am Lublin*".

In that moment, I knew she was still herself.

**May her memory
be a blessing.**

Tzvika Shulman

IN MEMORY • לזכרם • צום אָדענק

In Memory of Our Dear Aunt Ellen (Chela) Ober

The Sztern family, Lublin, before WWII

Standing from right: 1. Ellen (Chela) Ober. 2. Bronia (survived, married Joseph Baum and lived in Canada). 3. Basha - murdered in the Holocaust. 4. Victor - (Survived, married a Lublin woman from the Goldring family, lived in Israel. Father of Naftali & Haddasa.

Sitting from right: 5. Naftali-Joseph (father) Szteren, son of Hail'im-Me'ir and sha'indel. (Died from Typhus disease in the Lublin ghetto in 1941. 6. Sarah - murdered in the Holocaust. 7. Hanna - murdered in the Holocaust. 8. Malcka (mother)- daughter of Vigdor and Chaya-Eta (of the Eichenboim family).

Our beloved aunt **Ellen (Chela) Ober** passed away in Los Angeles in 2024, at the remarkable age of **104**. She was born in **Lublin, Poland**, on **November 11, 1919** a historic date, exactly one year after Poland regained its independence.

Aunt Chela possessed an extraordinary memory. Through the many stories she shared with me, I came to know our family's rich history. She told me that her mother, **Malka Stern (née Eichenboim)**, had two devoted sisters. Although

they lived in different towns in Poland, they maintained a deep bond and made every effort to meet whenever possible.

The eldest sister, **Shifra-Rachel**, married **David-Hirsch Buchtriger**, and

If your family came from Lublin, or you suspect it did, please write to the Grodzka Gate NN Theatre Centre. They rebuild family trees from scraps, a rent roll, a business directory a residential address. They are salvaging names and faces before they fade from view. Their archive runs deep, thousands of family fragments from pre-war street grids streets around the gate have been indexed, and staff will happily search for details if you give them names and dates. Believe me, every morsel helps. A single photo has the power to write a whole other story or fill in the blank spaces for other families.

We travelled to Poland in search of a house. I don't know if we found spiritual nourishment, but we found enough: proof that a few kilometres of wandering can retire decades of restless wondering. My sister still owes me for the theatre tickets, but, in truth, I owe her for looking through that pane of glass with me and the memories that now shine through it.

Contact the "Grodzka Gate - NN Theatre" Centre:
<https://teatrnn.pl/zwiedzanie-lublin/en/>
Perhaps we will meet at the next Lubliner reunion.

**For your convenience,
scan the barcode using
mobile phone camera
and click on the link**

According to family lore, heard at Shabbat tables, monks once bought supplies from Bubba's parents. As we stood in the theatre, we told our guide that the monks used to come in via the front, then the side, later the back, then quietly warned, "You need to leave. Things will get bad for Jews." Hearing this, our guide pointed through a window to a monastery less than twenty metres away. In that moment past and present overlapped like tracing paper. We were then led up some chipped stone stairs, the very steps my great-uncle climbed on a tentative return visit in the early '90s. Halfway up the worn stairs he suddenly halted, pointed at the ground and proclaimed, "I lived here." Only now, standing in these same stairs, did I grasp the weight of those words.

The Grodzka Gate NN Theatre Centre is part museum, part detective agency, part soul-repair workshop. NN stands for No Name, symbolising the erased identities they now recover. Most of the staff are not Jewish, yet they sift archives, interview elders and digitise photographs with skill and devotion. Their work is painstaking, always heartbreaking, yet occasionally exhilarating. They sought a stage and found a story, many stories, and turned the building into a lantern for Jewish memory.

Inside Bubba's old flat we looked through each windowpane, the light felt strangely familiar as it spilled into our eyes as it once did hers. The view has widened, trees are neatly trimmed and tourist groups drift past, but I easily visualised her small silhouette peering out into the 1920s, hesitant, yet ready to depart for a new life that would one day include two grandchildren pressing their palms to the glass.

My Bubba never talked much about Poland. She used to say that when the family arrived in Australia, her father told her, "We're Australian now." There was no looking back. The old world stayed behind, not erased, but quietly sealed into recipes and family lore of which my older sister and I may have just written a new vignette.

In 2023 the Grodzka Gate NN Theatre hosted the Lubliner Reunion, the third international gathering of Jewish Lubliners and their descendants. More than 250 participants came from around the world. Anat delivered our family talk in the upstairs apartment (now a small theatre), returning stories, after nearly a century of family silence, to the very air that first held them.

family from the nationalist horrors against Jews that were accelerating into the ultimate catastrophe. In 1942, Lublin's Jewish quarter was razed, yet the Grodzka Gate survived, an architectural antiquity that neither the Nazi nor the communists' regimes tore out.

In the 1990s, after the fall of the communist bloc, a troupe of young Polish theatre-makers found 21 Grodzka abandoned. While breaking through plaster and clearing rubble, they unearthed Jewish remnants: a siddur, tiny glass tiles that turned out to be old photographic negatives and documents in a script they couldn't read. What they discovered was a building that straddled the lost frontier between two communities and eras. Learning that a third of pre-war Lublin had been Jewish, they changed their mission and abandoned plans for a pure art-house theatre, creating the Grodzka Gate NN Theatre Centre, dedicated to preserving Jewish memories that whisper through the town. Learning the historical links to the modern incarnation of our previous family home was a truth much stranger than fiction. The Grodzka Gate is yet again filled with stories and storytellers.

Rabbi Yaakov of Trento, in 1475, dreamed of a hill-ringed town where Jewish learning would thrive. When he arrived in Lublin, he recognised

it from his dream and stayed. Walking the city cobbles later, I understood the appeal. The town glows in late evening and quiet corners still murmur. It was, for centuries, a place people understandably chose to live and learn before history took that choice away.

Before the trip, I had envisaged Poland as grey, damp and perpetually cold. Despite the sense of foreboding, Lublin greeted us with latte art cafés, contactless payment and enough vodka to keep spirits soaring. Nestled amongst my inherited unease, the city buzzed with students and street musicians. History, it turns out, can coexist with modern youth.

We approached the Grodzka Gate NN Theatre Centre expecting a sleepy volunteer and a dusty plaque. Instead, staff bounded over as though they had been waiting all week for two Australians with a Polish grandmother. "Do you have stories from your Bubba?" My sister and I exchanged a look that said, Not nearly enough. When we mentioned her address, their eyes lit brighter. "Your grandmother lived in this gate," they beamed. In that moment, it was like the archives climbed off the shelf, pulled up a chair and wrote a preface. Yet, thinking about what would have been witnessed out these windows, I didn't get that winning feeling.

Tony Simmons

Two Siblings, One Bubba and a Real Pane

I don't love the cinema; phones are lighting up mid-plot twist, chip packets are ruffling, the final puddle of cola is slurped through ice. Each is a small assault on the soul. Even so, my wife and I got along to attend a couple of Jewish International Film Festival screenings this year, with me clinging to the hope that I might yet uncover some magic. At one screening, the trailer for *A Real Pain* lit up the screen. Encouragingly, it featured Jesse Eisenberg and Kieran Culkin, yet it was not this star power that grabbed me. The film followed two cousins who trek from the USA to Lublin in Poland to uncover their grandmother's Holocaust story. My own late Bubba had grown up in Lublin.

When we finally watched the film, coincidences piled up. When the cousins in the movie called their grandmother "Dory", I nearly dropped my choc-top; my Bubba was Dora. When a shot of the Lublin city gate lit up the screen, I leaned over to my wife and whispered, "I need to see where Bubba lived." Turning fifty can do odd things to a person. Somewhere, in the recesses of my mind, a switch was flicked and my DNA yelled out, Go there.

Luckily, a conference was drawing me to London. So adding a Poland leg felt as natural as consuming caviar with vodka. My older sister, living in London and unquestionably

Bubba's favourite grandchild, answered my invitation to join my Poland trek with, "If you're paying, I'm in." Typical.

Next came detective work. Serendipitously, we've an American second cousin, Anat, who now lives in Israel and guides tourists for a living. As the granddaughter of Bubba's much younger aunt, Anat inherited many family papers and she knew the addresses of Bubba. With excitement, she said, "Did you know your Bubba's house was shown in '*A Real Pain*'? She lived above the city gate!" In her later years, whilst ensconced in Sydney, Bubba had remarked that she stood at her apartment window in Lublin and watched people stream into the city below. Now we had our marker; to look out a real pane of 21 Grodzka Street, right above the city gate that divided Christian Lublin from the Jewish quarter.

In 1928, Bubba's father, my great-grandfather Redelman, was forewarned of ominous clouds gathering and sailed to Australia to establish a textiles business. He left his wife, Pearl, and four small children behind in the Grodzka Gate. After establishing a shop in Sydney, he returned to Lublin in 1930 to collect his family who has patiently waited out his gamble on a new life on the other side of the world. That two-year head-start ultimately saved the

governess of his children who had disappeared. Tosia (Polla) was afraid to ask the count and to jeopardize herself in case he would know something about their common background. Finally, she decided to ask him the question. He just told her that Halina was in a safe place. She thought she was lucky that he did not suspect anything or think it was a strange question. Count Grocholski protected Halina by not giving her address, I guess he knew where she was living and did not say a word.

After the war in 1946 Esther met the Grocholski couple on the street in Lodz. She could hardly recognize them. They seemed stressed and on hiding. They were happy to see her and the count told her he knew she would survive. As she started asking them about them and the children, they did not want to tell her their address just saying they were moving from places to places and that the children were with their grandmother. She invited them to come to her place in Lodz but they declined the offer. She was struck by the fact that they behaved like the Jews during the war, they gave general evasive answer to the questions, never telling their addresses.

Esther knew that Count Grocholski belonged to the A.K army because she had seen underground news-sheets at their home. Once she had read a title: Death to the Bolsheviki! She understood that he had good reasons to hide. After some time she heard on the radio that Count Ksawery Grocholski was trialed for collaboration with the British government and for being a member

of the A.K .and was risking a death sentence. Esther was so moved by this information that on the same day she took the train to Warsaw to see his advocate. Tosia testifies to the same thing:” when I learned that count Grocholski was trialed, I traveled from Lodz to Warsaw with Halina (Esther) Majewska to see his lawyer who told us it was none of our business”. They wanted to testify that Count Grocholski was a real patriot, that Halina (Esther) had seen his wife sewing white and red armbands in their house. The advocate who was paid by the authorities laughed at them.

Count Grocholski was arrested the 16th November 1946 accused of treason and intelligence with the American and British governments and collaboration with the Gestapo.

The 14th January 1947 the verdict of death was announced and Count Ksawery Grocholski was executed the 24th February 1947 in the basement of the prison of Rakowiecka Street with a bullet to the back of the head. It was only after the collapse of the communist regime in 1989, that the information about his death and burial site was revealed.

The Count Grocholski was one of the few men who showed Esther humanity and empathy during the war and I wanted to pay tribute to his noble attitude.

living on Aryan documents in Warsaw. Alina's landlady had a friend Mrs Przewdzizcki¹⁰ whose husband was in England, and who recommended Esther (Halina) to the Count Grocholski¹¹ who needed an au-pair women to take care of his children. It was a big piece of luck .She got a job and a room at the beautiful residence of the count's family on Muszynska Street. She did not have to register at the authorities as she was living in their house. Count Grocholski and his wife accepted her just on this recommendation. The house was very luxurious with old pictures on the walls, an inner big staircase, lot of silver and crystal wares and a huge genealogical tree hanging on the wall. The couple had three children, the first 6 years old Xawera, the second, Gabriela, 3 years old, and the third a baby boy Dominick, a few months old. She loved them very much and learned to take care of the children quickly. The children too became much attached to her as the parents were often out and came late home.

A couple of months passed peacefully. Esther (Halina) sometimes used to take a leave saying that she was going to the church. Mrs Grocholski found out one day that it was not true and reproached her to cheat on them." How could she do this as they had enough confidence on her to let her children" she said. So Esther decided to tell them all the truth and asked to have an interview with the count. She said she would never forget this conversation. The count and his wife listened to her, encouraging her to tell all the truth. As she was crying and holding her head down so that it would not be noticed,

the count told her:" Miss Halina, keep your head up. You don't have a reason to be ashamed. You should be proud of being Jew and of your capability to keep yourself alive". He said she could go on working for them and that nothing would be changed.

In May 1944 Esther (Halina) took a two weeks' vacation with the Nieweglowski couple. One day, she phoned to the count to ask how the children were. The count told her they had the visit of the Gestapo looking for her, knowing she was Jew. She could not come to them anymore.

In the testimony of Tosia Krasucka¹² given to me by her niece, Liliane Winograd, there is another witness concerning Count Grocholski. Tosia was hiding like Esther (Halina) under a false identity (Polla) in Warsaw. She found a job as a maid in a pension owned by the Walkowski family who were aristocrats too. All their guests were aristocrats or people from the Polish elite. The mother and the sister of count Grocholski were permanent guests in the pension. The count came quite often to visit them. He is described by Tosia (Polla) as the epitome of a gentleman, coming to the kitchen and asking very politely:" Madame Polla, may I have a glass of cognac?" They were a very warm and courteous family, said Tosia (Polla).

One day the sister of Halina Majewska (Esther) came to the pension. It was most probably Genia her sister in law. She had no more news from Halina (Esther) and begged Tosia (Polla) to ask the count if he knew anything about the

¹⁰ Unknown.

¹¹ Count Ksawery Grocholski (1903-1947).

¹² Tosia Krasucka born Winograd (1914-2007)

When Esther (Halina) knocked at his door and explained who she was, he let her in but told her she could not stay in this place, it was too dangerous. He brought her to a young couple of students on Borzymowska Street where she could stay for a couple of days, but did not give her any money. After some rest there, she went to visit her sister in law Genia Tycochinski who was hiding too in Warsaw. Genia's landlady knew a couple that could rent her a room, and brought her to the Nieweglowski's who accepted to take her as a tenant. She finally had a roof above her head. Thanks to the money she got regularly from Henio from the underground selling of the factory's leather's skins⁵, she could survive. Then Genia came to live with her. The Nieweglowski⁶ knew that they were Jews but never said a word about it and called them "our girls". Summer of 1943 year passed quite peacefully for both them.

Unfortunately, the 3rd of November 1943⁷, began the final liquidation of all the Jews remaining in the different places where they still lived. The mass murder took place in Majdanek camp, and all the sub camps in Lublin, and the factories where Jews still worked were liquidated. Few days later, Walter Rosenbusch a worker from the factory knocked at their door. He told them how he had succeeded to escape. He was at the office when the telephone rang. It was someone from another factory who said: "The Germans are surrounding the factory". He just hung up the phone, took his leather coat and ran through the back door to a Polish worker Alexander Kurek⁸,

who had always told him he would help him in case of need. He stayed there three nights, and then his friend bought for him a train ticket and brought him to the first station after Lublin. He only had their address in Warsaw. He had seen it by chance, written on one envelope Henio had in hand with the money he was regularly sending to his wife Genia and his sister in law Esther (Halina). He told them that Henio was shot in front of the factory while trying to escape. Walter had no other alternative so they let him in. But he could not stay with them in the same room. They asked Mrs Nieweglowski for help and she took him for the night. Then she asked her neighbor if she could rent a room to a good acquaintance of "the girls", a Polish officer who had come to visit them, and the woman agreed. Walter pretended to go to work but was coming every morning to them, to sit for 8 hours. He never went out, he was looking too Jewish.

The big problem was that the financial help from the factory was over. The girls had to find a job. They both started to prepare and sell cigarettes, but it was a poor source of income. In their building lived a Polish policeman that was very suspicious about them. When Walter came, he became more suspicious and wrote him a letter telling him that he would come and check his identity. Walter had to escape. Esther and Genia felt that the ground under their feet began to burn, all the neighbors started to look at them suspiciously. Out of the blue, they decided to run away. Esther (Halina) connected with her half-sister Alina⁹, whom she recently heard, was

⁵ According to the oral testimony of Walter Rosenbusch (1913-?) at the Spielberg foundation 1995. Waldemar Steingotter and my grandfather's leather factory in Lublin by Brigitte Waks. Kol Lublin 2019.

⁶ Unknown.

⁷ Action Erntefest code name given by the Nazis to the final extermination of the Jews in the General Government.

⁸ Unknown.

⁹ Alina Sinicki born Lewinson (1919-1994) Her mother Gitla Ita Gogolik Lewinson had married Abraham Meir Halbersztadt (1890-1942) Esther's father.

Brigitte Waks

Count Ksawery Grocholski
(1903-1947)

Count Xavery Grocholski and his elder daughter Xavera
(probably around 1940)

הרוזן ובתו

At the beginning of 1943 my cousin Esther Halbersztadt Tycochinska succeeded to run away from Lublin to the Aryan part of Warsaw. Henio Tycochinsky¹, her brother-in-law who was working in my grandfather's leather factory² in Lublin, gave her the address of a pole³ he knew at 29 Długa street in Warsaw. This man helped her to get forged documents on the name Halina Majewska. She went under this name till the end

of the war. This man was a business relation of her brother's⁴ father in law, Abraham Kac, who owned a textile shop in Lublin. In 1942 Abraham Kac had given this pole a lot of merchandise to keep for him and to sell one by one in order to send him the money to the Lublin Ghetto. He wanted to escape to Warsaw and ensure himself a source of income. Henio told her to contact him and to ask for the money of Kac's merchandise.

¹ Henio Tycochinski (1917-1943) husband of Genia born Migdal (1920-1995) and brother of Moshe Tycochinski (1915-1943), husband of Esther born Halbersztadt.

² Haim Eleazar Waks (1895-1942) was co owning a leather factory on Wspólna 19 Lublin with the Rozen family.

³ Esther cannot remember his name.

⁴ Salomon Szloma Halbersztadt (1917-1942) married to Gitla Terca Kac.

victims of Operation Erntefest, which ended Operation Reinhardt, which began on March 16, 1942, but also of the 2 million Jews killed during the entire operation.

During the Mystery, a metal structure (10 meters high, 40 meters wide and 5 meters deep) was built on the Castle Square, where the text of the Polish translation of Paul Celan's poem "Fugue of Death" was hung (as if "in the air"), letter by letter. In this way, the poem will be as if "imprinted in the air". The inspiration to create the installation-structure and hang the

text of the poem on it in the form of single black letters was the phrase used by the poet to refer to "graves in the sky".

During the Mystery, the poem "Fugue of Death" translated by Piotr Lachmann was performed by the choir in the form of melorecitation. It was accompanied by a rhythm section beating out the rhythm with pieces of wood (a reference to prisoners' clogs), which would create a framework for the performance of Celan's piece.

Tomasz Pietrasiewicz

The mystery play "Lublin. Fugue of death"

The mystery play "Lublin. The Fugue of Death" began on November 3, 2024 at 11:00 a.m. at the foot of the Castle, where the Great Synagogue used to be. The participants of the Mystery Play went to the place where the house where the Jewish poet Jacob Glatstein was born stood before the war. There his poem "The Dead Do Not Praise God" (translated from Yiddish by Monika Adamczyk-Garbowska) was read, in which Lublin became a figure of the Holocaust for the poet. From there, through Blonia, the participants of the Mystery Play reached the Castle Square, where Celan's poem was performed under the construction-installation.

On November 3 and 4, 1943, the Germans shot 42,000 Jewish prisoners of the camps at Majdanek, Trawniki and Poniatowa as part of the so-called "Erntefest" ("Harvest Festival"). The execution at Majdanek began at dawn on November 3 - the prisoners were taken to the ditches they had dug earlier and killed there with a shot to the back of the head. At the same time, such an execution took place in Trawniki. In order to drown out the gunshots

and screams of the victims, the perpetrators installed megaphones on the cars, from which they emitted music. 18,000 people were killed in the execution at Majdanek, and 10,000 in Trawniki. The next day, the Germans carried out an identical operation in Poniatowa, where they shot 14,000 Jewish prisoners. This operation was the last stage of Operation Reinhardt, which began in Lublin on 16 March 1942, and whose aim was to murder all Jews in the General Government.

The description of the execution of Jews at Majdanek, during which music was played, became a direct inspiration for the poet **Paul Celan to write the poem "Fugue of Death"**. It is considered one of the most important poetic texts in world literature related to the Holocaust.

The mystery play "Lublin. Fugue of Death", prepared by the "Grodzka Gate - NN Theatre" Centre, is intended to emphasize the connection of this poem with the events of 3 and 4 November 1943. It was held for the first time on November 3, 2024. We want it to become a symbol of commemoration of the

Heartful Thanks for your friendship

Drodzy przyjaciele,

*Ze wzruszeniem czytalismy Wasz
rozgrzewajacy serce list ktory dodaje nam
otuchy i nadziei.*

*Czekamy na lepsze czasy z nadzieja
odwiedzić Was w krotce i usciskac.*

Judith Maier, Izraelscy Lublinianie

Dearest friends at Brama Grodzka,

*When heart is so heavy, when hope hides
far away -*

*The bless of your friendship brings light in
the darkness.*

Thanks for your heartfelt support.

Love -

Neta

Drodzy przyjaciele z Teatru n.n,

*Bardzo dziękuję za wsparcie w tych
trudnych chwilach. Rozgrzewające serce.
Pełne uznania.*

Leah Meshulam

Thank you,

*I appreciate your concern and sympathy
very much.*

Looking forward for better times.

Tsvika Rubin

*It warmed our hearts to know that our
friends in Lublin stand by us in these
difficult times.*

We appreciate your letter very much.

*We are hoping to see better times here
in Eretz Israel and the swift return of the
kidnapped.*

*We are sending love to the wonderful
people of the Grodzka Gate-NN Theatre
Team.*

Tova Aviram

תודה גדולה על התמיכה בנו ועל ההשתתפות
שלכם בקושי הגדול שאנו חווים בימים הללו.
אתם מחממים לנו את הלב.

זיוה שמיר

מרגש ומאד חשוב. חברים נבחרים בעת צרה.

חיה כרמיאל

Solidarity

In Solidarity with Our Friends in Israel

Dear Friends,

We at the Grodzka Gate-NN Theater Center in Lublin, want to let all Lubliners living in Israel to know that we are thinking of you and sending love during these days of uncertainty and danger.

Our thoughts are with you constantly during these difficult and frightening times. We wish you safety, resilience, and the strength to face the days ahead with the hope that calm will return soon.

Though we are far apart, we feel connected to you and stand with you during this difficult time.

With heartfelt support,

The Grodzka Gate-NN Theater Center Team

My dears,

In this special time - the war has been going on for several days, I would like to say how close you are to me. How much I think about you.

What has been happening in the world and in Poland recently is so dramatic and paralyzing for me that it is hard to live with it.

But it is in moments like these that we see what is important to us. I am with you. You are deep in my heart. I love you.

Tomek

Special thanks to:

- **Neta Avidar**, editor of **Kol Lublin**, whose hands and spirit are in every aspect of our work;
- **Ita Fishberg**, our coordinator;
- **Yehudit Meir**, who oversees meetings of the board and Lublin descendants abroad;
- **Dani Admon**, in charge of culture and trips;
- **Dovarat Thompson**, who ensured the success of our annual dinner;
- **Idit Yasur** who plays a significant role in our activities.
- **Tzila Matzri**, **Tzila Tamir**, and **Hana Shternsus**, our wonderful representatives from Pulawy, who always lend a helping hand.

A special thank-you to **Yuval Avidar**, our treasurer; **Shmulik Avidar**, our language editor; **Amir Malik**, our technical support; and many others who help and contribute both their time and their resources throughout the year.

Kol Hakavod - Well done!

I also want to thank our friends at **Brama Grodzka** in Lublin, the NN Theater, and especially **Witek and Tomek**, for their dedicated work over the past 35 years and for the years still ahead. We are truly fortunate that they have chosen to devote themselves to matters so close to our hearts.

Our best congratulations to our dear friend **Monika Tarajko** on her marriage. **Mazal Tov!**

Lastly, we wish to thank everyone who contributed to our association this year. We are pleased to announce that the Israeli Tax Authority has granted us **Form 46** approval, meaning that any donation above 200 NIS is now tax-deductible. We encourage you to make use of this option when supporting us.

I wish us all a lighter, calmer, and joyful year ahead.

Warm regards,

Tzvika Shulman,

Chairman, Lubliner Jewish Organization

Tzvika Shulman

From the Chairman's Desk

Dear friends,

Two years have passed since the outbreak of the October 7th war. Eighty-two years have gone by since the Germans declared Lublin, Poland "free of Jews," after Jews had been expelled, starved, fallen ill, died, and were murdered in every way imaginable. Since then and even before, and likely in the future we continue to fight and be wounded, to hurt and be hurt, to be expelled and to expel, to die and to kill.

How much longer???

Our reality is a painful one. And yet, life goes on. The survivors have survived - and those who did not, we carry their memory with us. Life continues with celebrations, meals, weddings, births, art, achievements, and so much more.

In our association, and within our community, the situation is no different. Despite all the accumulated knowledge, despite the suffering our families endured, despite the testimonies, the research, and the shared stories - we find ourselves unable to break free from this cycle of pain.

How much longer???

I carry the weight of this knowledge deeply. I have no advice, no answers, and no solutions.

And yet, we continue. With pride, we are publishing another issue of Kol Lublin, adding it to the 60 previous editions. We travel across Israel and occasionally abroad, we hold gatherings, memorials, cultural evenings, and communal meals always with dedication and enthusiasm. Still, the future remains uncertain. Our members are aging, and too few of the third generation are joining. The state of our association reflects the state of our country: unclear, uncertain.

But we will carry on because we have no choice.

We will continue trying to make a difference, even when it seems no one is listening.

We will do our best to listen to every voice, opinion, or idea that can help lead us toward a better future.

I want to express my deepest gratitude to all the members of our board who volunteer their time and energy throughout the year to fulfill the mission of our association.

KOL VOICE OF LUBLIN

ANNUAL OF LUBLINERS IN
ISRAEL AND DIASPORA

"LUBLINER SHTIME" • www.kollublin.wordpress.com • TEL-AVIV • NOVEMBER 2025 • No. 61

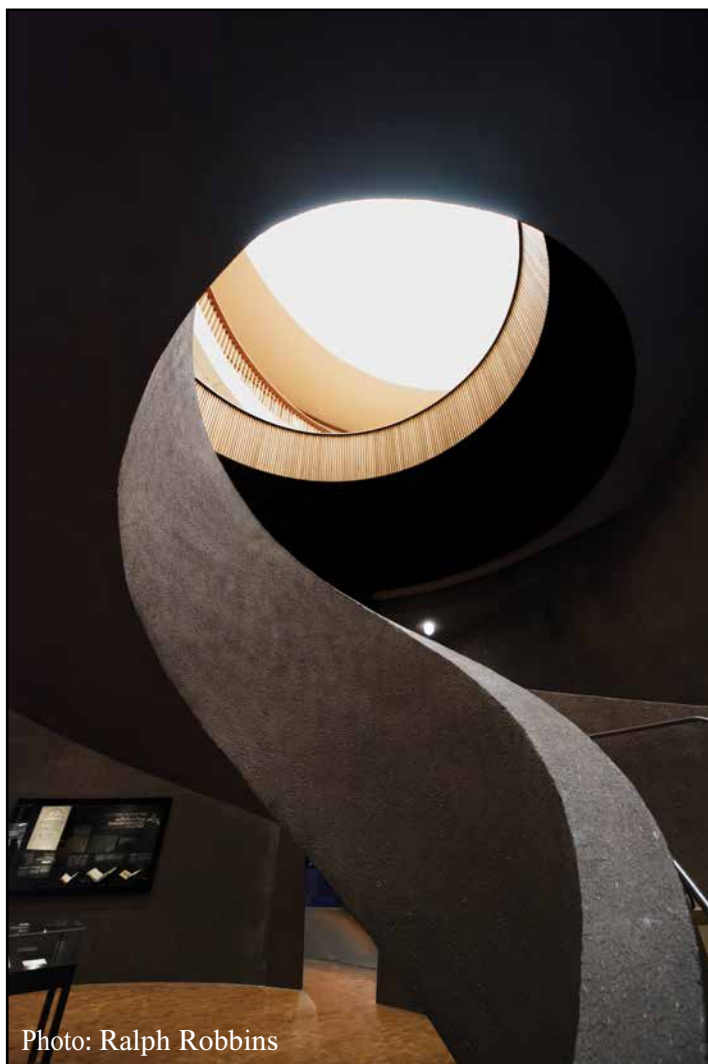

Photo: Ralph Robbins

Heritage Tours

Visiting the National Library in Jerusalem

The library archive also holds a collection of "Kol Lublin" annual editions published over the past 60 years

טיולי מורשת

ביקור בספרייה הלאומית בירושלים

בארכיון הספרייה שמור גם אוסף שנתוני "קול לובלין" שיצאו לאור במהלך 60 השנים האחרונות